A Lélek Erőterében

Harmadik Magyar Ökumenikus
Találkozó·Nassogne·Belgium·1984

A LÉLEK ERŐTERÉBEN

A LÉLEK ERŐTERÉBEN

HARMADIK MAGYAR ÖKUMENIKUS TALÁLKOZÓ NASSOGNE-BELGIUM 1984 ÁPRILIS 23-28

Szerkesztette
Békés Gellért és Cseri Gyula

Katolikus Szemle kiadása
Róma 1985

Készült Ugo Detti nyomdájában - Via G. Savonarola, 1 I-00195 Roma

MI TÖRTÉNT A TALÁLKOZÓN?

Közel háromszázan jöttünk össze Európa különböző országaiból húsvét hetében az Ardennekben fekvő Nassogne-ban, hogy tanúságot tegyünk az Egyház krisztusi egysége mellett. A találkozót a Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem és a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom (Pax Romana) rendezte a külföldi magyar lelkészek támogatásával és *Irányi* László, a külföldi magyar katolikusok püspökének áldásával. Az I. Magyar Ökumenikus Találkozó 1971-ben Sionban, Svájcban volt. Azon még az időközben elhunyt *Rónay* György, a Vigilia főszerkesztője, neves költőnk és műfordítónk és költőtársa *Pilinszky* János is részt vett. A II. Magyar Ökumenikus Találkozóra 1976-ban Fuschl am Seeben, Ausztriában került sor. Mindkét konferencia anyaga nyomtatásban is megjelent a Katolikus Szemle hasábjain, majd a folyóirat különkiadásában « ... *hogy mindnyájan egyek legyenek* » és *Miért éppen Jézus?* címen. Az első találkozó általános keresztény és krisztológiai témaköre után az idei, harmadik konferencia alapgondolata — *A Lélek erőterében* címmel — Isten szent Szelleme, a Szentlélek volt.

Vajon miért volt időszerű ezen a harmadik magyar ökumenikus találkozón egy héten keresztül a Szentlélekről elmélkedni? Én így fogalmaztam meg a választ, és talán a találkozó előkészítői előtt is a következő gondolatok lebegtek: Nap-nap után észleljük, hogy az Egyház nem « világhódító kereszténység » és Isten jelenlétének, szeretének nem olyan meggyőző jele a mai elvilágiasodott társadalomban, mint amilyen a hasonlóképpen laza erkölcsű Rómában volt. A közelmúltban elhunyt Karl *Rahner*, világhírű teológusunk szerint ennek az egyik oka az, hogy az Egyház nem tekinti legfőbb gondjának a misztagógiát, az embereknek az istenélménybe való bevezetését. A mai keresztény tanúságtétel gyengeségének másik nyilvánvaló oka az Egyház megosztottsága. Pedig Jézus Krisztus az elfogatása előtt mintegy végrendeletként hagyta meg nekünk az

egység parancsát, amikor így imádkozott értünk: « Legyenek mindnyájan egy. Amint te, Atyám bennem vagy s én benned, úgy legyenek ők is bennünk, hogy így elhiggye a világ, hogy te küldtél engem » (Jn 17,21). Ha viszont azt vizsgáljuk, hogy miként nyerhetnénk el az egységnek a sokféleséget magába foglaló ajándékát, Isten jelenlétének a kegyelmi megtapasztalását, akkor Szent Pál apostol tanításával csak így válaszolhatunk: a Lélek, Isten szent Szelleme által, mert Ő az egység, a sokaság és az erő forrása az egyházakban és a világban. Csakis az Ő kegyelmével lehetünk újra Isten szeretetének meggyőzőbb jelei a mai társadalomban. Úgy gondolom, hogy ezért igyekeztek az európai magyar értelmiségiek 1984 április 23. és 28. között « a Lélek erőterében » összejönni és elmélyülni.

A megnyitó ökumenikus istentisztelet a helyi plébániatemplomban volt az illetékes megyéspüspök engedélyével. A szertartás a szentmise rendjét követte, de az igeszolgálati részben a protestáns testvérek is tevékenyen részt vettek, az igét is az ő egyik lelkészük hirdette. Szentáldozáshoz azonban nem járultak, nekik a katolikusok áldozása után szolgáltatták ki az Úrvacsorát. Aligha akadt köztünk valaki, akinek nem szorult volna össze a szíve, hogy még nem vagyunk egyek a « kenyértörésben ». Mindnyájan fájóan éltük át, hogy az egy keresztség és a közösen megvallott hit ellenére az egymástól elszakadt egyházaink pásztorai még nem tudtak megállapodni az eukarisztikus közösségben. A hivatalos római nyilatkozatok szerint hiányzik még a teljes hitbeli egyetértés a papi szolgálat és az egyház több lényeges kérdésében. Több neves teológus szerint viszont, így a már említett Karl *Rahner* és Heinrich *Fries* szerint, amint ezt *Einigung der Kirchen — reale Möglichkeit* című művükben kifejtették, az egyházak egyesülésére már ma is reális a lehetőség.

Húsvétkedden reggel a bevezető előadást P. *Békés* Gellért OSB, a római Szent Anzelm Egyetemen az ökumenikus teológia tanára, a Katolikus Szemle szerkesztője tartotta « Miért éppen a Lélek? — A keresztények újra felfedezik a Szentlelket » címen. P. Békés abból a tényből indult ki, hogy mi nyugati keresztények a keletiektől eltérően nem tudatosítjuk kellőképpen a Lélek jelenlétét és működését az Egyházban és világban. Először bibliai alapon Jézus és a Lélek kapcsolatáról beszélt, ami elvezette a Lélek szerepének a vizsgálatához Isten szentháromságos életében. A befejező részben a következő kérdésekre kereste a választ: Mit tesz a Lélek *ebben* a világban? Mit tett az apostolok korában és az Egyház történeti életében és mit tesz ma is? Hogyan érvényesül a mai ember egyéni és társa-

dalmi életében. Gyakran hallottam már P. Békést előadni, ezúttal életének egyik legkiválóbb előadását tartotta.

Délután *Balla* Bálint, a berlini Műszaki Egyetemen a szociológia tanára adott elő « Társadalmunk jövője és a Szentlélek » címen. Balla professzor az első részben azt a szakadékot mérte fel, amely a Szentlélekkel kapcsolatos laikus elképzeléseket a modern társadalomtudományok tantételeitől ténylegesen vagy állítólagosan elválasztja. Balla szerint ez a szakadék nem is mutatkozik olyan mélynek, ha a társadalomtudományt megszabadítjuk a kortól függő béklyóitól. A Szentlélekbe vetett hitnek és a társadalomtudományi gondolkodásnak ugyanis az a közös problémája, hogy miként válnak eszmék és értékek emberi-társadalmi mozgatóerőkké. Az előadás második részének első felében a Szentlélek egyetemes szeretetelvéről és más társadalomszervezési princípiumokról volt szó, a második felében pedig az előadó lelkes, magával ragadó tanúságát hallottuk reményeinkről és feladatainkról a Szentlélek társadalomszervezési eszméje jegyében.

Szerdán reggel következett a III. Magyar Ökumenikus Találkozó egyik fénypontja, *Nyíri* Tamásnak, a budapesti Pázmány Péter Hittudományi Akadémia filozófiatanárának és a Levelező Tagozat igazgatójának az előadása « Lélek és intézmény » címen. Nyíri jó tanítóként először világosan megkülönböztette a fogalmakat, a lélek és szellem, az isteni és az egyházi alapítású egyházi intézmények fogalmait, majd élesen felvetette és kidolgozta a problémát: vajon a Lélek az Egyházé vagy fordítva az Egyház a Léleké, ahogyan valljuk, hogy Ő az « Urunk és Éltetőnk »? Továbbá: hogyan egyeztethető össze az Egyház, mint a Szentlélek, « a kegyelem és szabadság eseménye » (Jn 16,13-15) az intézményes Egyházzal? « A *pneuma* ott fúj, ahol akar... senki sem tudja, honnan jön és hová megy (Jn 3,8). Elképzelni sem lehet intézményellenesebb szöveget ennél a kijelentésnél » — mondotta találóan az előadó. A hallgatók feszült figyelemmel kísérték Nyíri előadását. Megrendültségükre jellemző, hogy szinte percek alatt 1500 német márkának megfelelő adományt adtak össze a budapesti katolikus teológiai Levelező Tagozat javára.

Délután *Zsindely* Endre, a Zürichben élő református egyháztörténész az 500 évvel ezelőtt született Zwingli életművét és a Szentlélekről szóló tanítását ismertette. Bevezető előadás volt ez, amelyben ez a kitűnő kutató nem érvényesíthette szaktudását. Egyébként is utolsó pillanatban kérték fel előadónak, akkor, amikor már biztos volt, hogy *Vályi Nagy* Ervint, a budapesti Református Teológiai Akadémia szisztematikus teológiatanárát illetékes püspöke

nem engedi el erre az ökumenikus találkozóra. Ez a sajnálatos döntés a katolikus és protestáns előadók egyensúlyát némileg megbillentette, mert a katolikus egyház nevében inkább neves egyetemi tanárok, a protestáns egyházak nevében pedig inkább kiváló lelkészek beszéltek.

A csütörtöki nap a szellemi feszültség feloldását szolgálta egy kerekasztal-vita véleményzáporával, amelyet *Horváth* Árpád, a filozófia megbízott előadója a luzerni teológiai fakultáson, igyekezett mederben tartani, továbbá az autós csillagtúrával és este a budapesti Helikon Együttes felejthetetlen fellépésével « Népünk dalai... » címen.

Pénteken *Péterfalvy* András, brüsszeli pszichoanalitikus és pedagógiai főiskolai tanár, Jacques *Lacan* tanítványa, keltett érdeklődést « A férfi és a nő kapcsolata a Lélek erőterében » című előadásával. Abból indult ki, hogy mind a kereszténység, mind pedig a lélekelemzés szerint a beszéd, az isteni vagy az emberi szó határozza meg emberségünket. E közös tanítás és saját pszichoterápiai tapasztalatai alapján a következőkben a kereszténységnek a legfontosabb kijelentését elemezte, azt a hitigazságot, hogy az Isten szeretet. A szeretet kapcsolatot és viszonylatot jelent. Mi a kapcsolatok természete, főleg a nő és a férfi viszonyában? — vetette fel a kérdést. Majd kifejtette, hogy a szentháromságtant úgy is felfoghatjuk, mint egy olyan kapcsolatelméletet, amely a tökéletes szeretet struktúráját írja le.

Délután *Ferdinandy* György író, a humántudományok tanára a Puerto Rico-i egyetemen, mutatta be a « Nyugati magyar széppróza antológiája, 1982 » című művét, amelyet az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem gondozásában ő válogatott és állított össze. Este *Gémes* István, stuttgarti magyar evangélikus lelkész rendezésében magyar misztikus költők, így *Reményik*, *Áprily* és *Pilinszky* verseit mutatták be.

Szombaton délben « Közösségben egymással — Lélek és egyház » címen tartott *Joób* Olivér, svédországi brämhulti evangélikus lelkész nagyon elmélyült és elmélkedésre serkentő előadást. Alaptételét így foglalhatom össze: a testvériség, az egység Jézus Krisztusban már adva van. Ebben mi a Szentlélek kegyelme által részesülünk. Ezzel visszajutottunk ahhoz a teológiai igazsághoz, amelyet az első előadó, P. Békés is hangsúlyozott. De ezt az igazságot nemcsak intellektuálisan és elvontan ismertük meg, hanem az egyhetes együttlétben át is éltük. Különösen a reggeli bibliai elmélkedéseken, amelyeket a különböző egyházak papjai vezettek.

A záró istentiszteleten, amely a megnyitó katolikus istentiszteletnek református tükörképe volt, újra fájón átéltük, hogy ugyan egyek vagyunk, de mégsem egészen, és ezért állandóan vétünk Krisztus parancsa ellen. Az istentiszteletet részben *Csery* Katalin református lelkésznő, *Csery* Gyula frankfurti református lelkésznek, a III. Magyar Ökumenikus Találkozó főszervezőjének a felesége vezette. Általában olyan egyházi énekeket énekeltünk, amelyeket mindnyájan ismertünk, felekezetektől függetlenül. (Ezek egyébként megtalálhatók abban a magyar ökumenikus énekeskönyvben, amelyet « Dícsérjétek az Urat! » címen Gémes István szerkesztésében a Württembergi Magyar Protestáns Gyülekezet adott ki). Az ünnepi záróülésen a III. Magyar Ökumenikus Találkozó résztvevői teljes egyetértésben elfogadtak egy nyilatkozatot amelyet e kötetben külön közlünk. Több más konkrét feladat sürgetésén kívül elhatározzák, hogy öt év múlva megrendezik a IV. Magyar Ökumenikus Találkozót.

A záróülés vidám részében *Kiss* Ulrich, egy született kabarettista tehetségével, *Tóth* János és *Krivánszky* Miklós közreműködésével görbe tükröt tartott az előadók és a résztvevők elé. A mi bíráló megjegyzésünk különben az, hogy a program túl elméleti volt, kevés misztagógiát nyújtott, nem volt annyira karizmatikus, mint ahogy a téma megkívánta volna. Nem sikerült a kiscsoportok módszereit sem alkalmazni a háromszáz résztvevőből álló « közönség » közösséggé való átformálására, bár ebben az irányban kitűnő kísérlet volt a szerda esti ifjúsági fesztivál.

Nagyra értékeljük számos egyházi kiadóvállalat jelenlétét, képviselőiknek azt a közös nyilatkozatát, amelyben a bibliai nevek magyar egységesítését, sőt ökumenikus bibliafordítást sürgetnek. Egyébként úgy sejtem, hogy ezen a találkozón ismerhette meg a külföldi magyar értelmiség először a hazai katolikus könyvkiadást és sajtót, amely az utóbbi néhány évben nagyon szépen kibontakozott. A III. Magyar Ökumenikus Találkozó páratlan értékét és jelentőségét abban látom, hogy a nyugat-európai keresztény magyarok egy része politikai és más evilági indítóokok nélkül, tisztán Krisztus szeretetéből szolgálja és a jövőben is szolgálni akarja az Egyház egységét. A találkozót egyébként meglátogatta Robert *Mathen*, namuri megyéspüspök és Conrad *van der Bruggen*, leuveni egyetemi tanár, a Katolikus Nemzetközi Értelmiségi Mozgalom (ICMICA - Pax Romana) alelnöke valamint európai területi elnöke.

BOÓR JÁNOS

ELŐADÁSOK

BÉKÉS GELLÉRT

MIÉRT ÉPPEN A LÉLEK?

Keresztények újra fölfedezik a Szentlelket

Miért éppen Jézus? — vetettük föl a kérdést a II. Magyar Ökumenikus Találkozón, 1980-ban. Miért kifejezetten Jézusról beszéltünk különböző hitvallású keresztények találkozóján, ahol a téma voltaképpen egymás kölcsönös megértése és az egyház egységének a kérdése lett volna? A válasz akkor könnyű volt és a lényeget mondta: azt, hogy hitünk szerint maga Jézus a keresztény egység és egyetértés forrása és megteremtője, mert ő engesztel ki bennünket Istennel és egymással, ő hozza létre az egyházi közösséget, s mint az egyház feje, ő törődik egységével, ő biztosítja hatóerejét a jelenben, létének folytonosságát a jövőben és végső beteljesülését Isten országában.

De miért éppen a Lélek? Miért beszéltünk a harmadik ökumenikus összejövetelen « a Lélek erőteréről »? Erre a kérdésre a válasz már nem olyan egyszerű, mint az előzőre volt, mert a Léleknek « nincs arca »: nem olyan konkrét személy, mint Jézus volt, földi életében, vagy ma « az Atya dicsőségében »; s működése sem olyan nyilvánvaló történeti esemény, mint Jézusé volt a múltban, vagy ma az egyház életében. A kívülállók nem is tudnak mit kezdeni vele. Egy érdeklődő japán ismerősöm jegyezte meg közismert Szentháromság-kép előtt a vatikáni muzeumban: « Hogy az a szakállas öregúr kicsoda, azt még csak tudom; azt a fiatalembert is ismerem a kereszttel; de, hogy az a galamb mit keres ott, arról fogalmam sincsen ».

Keresztény ember a bibliai tanúbizonyság alapján mégis csak tudja, hogy amit Jézus tett értünk, azt a Szentlélek vitte végbe a történelem folyamán, s viszi végbe ma is az egyház és az emberiség életében. Nemcsak az első karácsony misztériuma és az első húsvét tragikus árnyú sugárzása él emlékezetünkben, hanem a « tüzes nyelvek » pünkösdi csodája is, minden következményével együtt. Tudjuk, hogy a « tizenkettő » Krisztus Lelkének indítására lépett a történelmi nyilvánosság elé, s hogy a Léleknek ebben az « erőterében » született meg az egyház. Nos, azért beszélünk itt « a Lélek erőteréről », mert az egyház ma is az első pünkösd

hatósugarában él és fejlődik. A Lélek indítására tudjuk csak keresni a keresztények egyetértését ma is, s a Lélek erejével tudunk csak tenni valamit azért, hogy valóra váljék az, amiért Jézus imádkozott: hogy tanítványai « mindnyájan egyek legyenek » (Jn 17,21).

Efezusban annak idején Pál apostol megkérdezte az ott talált első keresztényeket, hogy megkapták-e a Szentlelket, amikor hivők lettek. Talán a mai keresztények közül is sokan azt válaszolnák Pálnak, amit az efezusi tanítványok: « Még csak azt sem tudtuk, hogy van Szentlélek » (Ef 19,2). Az igazság az, hogy mi, nyugati keresztények, sokkal kevésbé tudatosítjuk a Lélek jelenlétét és működését az egyházban és a világban, mint a keletiek. Ennek oka főleg az, hogy a nyugati teológiában és a lelki irodalomban, következőleg az igehirdetésben és a katekézisben nem sok szó esik a Szentlélekről. S ez nagy kár, nemcsak azért, mert manap gyakran hallunk az ún. « karizmatikus » mozgalomról és megfelelő tájékozottság hiányában nem tudunk helyes véleményt formálni róla, hanem még inkább azért, mert az ökumenikus törekvésekben is döntő jelentősége van. Főleg az ortodox teológusokkal folyó megbeszéléseken szüntelenül szóba kerül a Lélek, de a katolikus és protestáns teológiai gondolkodás közt jelentkező különbségeket sem lehet áthidalni, anélkül, hogy egyet ne értenénk a Szentlélekről szóló tanításban. Vezető egyházi körökben már annyira időszerűnek érzik ezt a pneumatológiának nevezett tanítást, hogy Rómában, 1982 márciusában, ökumenikus jellegű nemzetközi pneumatologikus kongresszust rendeztek ortodox és protestáns teológusok részvételével (1). A Szentlélek valóságos újra történt « fölfedezéséről » beszélhetünk a mai teológiában. Ennek bizonyítéka az a három kötetes munka is, amelyet néhány éve tett közzé Yves Congar, a közismert francia domonkos teológus (2).

A Szentléleknek ezt a « fölfedezését » kívánta elősegíteni ez az előadás a III. Magyar Ökumenikus Találkozón. Meggyőződésem ugyanis, hogy a Szentlélek az, aki a keresztények egymásközti kiengesztelődésére vezet: ő segít egymás megértésére és a kölcsönös együttműködésre. Ezért — feltételezve a hitvallásban megvallott hitünket « Urunkban és éltetőnkben » — először bibliai alapon Jézus és a Lélek kapcsolatáról beszélünk. Ez a meggondolás a teológiai gyökér-kérdéshez vezet: Mi voltaképpen a Lélek az Isten szentháromsági életében? Ettől az elvontabb kérdéstől azonban vissza-

---

(1) Vö. *Katolikus Szemle* 1982/2.
(2) *Je crois en l'Esprit Saint*, Cerf, Paris 1979/80.

térünk a mi emberi világunkba, s végülis azt kérdezzük, hogy mit tesz a Lélek *ebben* a világban: Mit tett az apostolok korában és az egyház történeti életében, s mit tesz ma is? Hogyan jelentkezik működése korunk egyházában? Hatása hogyan érvényesül a mai ember egyéni és társadalmi életében?

Jézus és a Lélek

Jézus és a Lélek közt *a kapcsolat elválaszthatatlan*, mert a Lélek Jézusban és Jézus a Lélekben él és cselekszik: ketten, állandó kölcsönhatásban, együttesen vitték és viszik végbe azt, amiről az ember üdvözítésének isteni örömhíre szól. Az újszövetségi Szentírás világosan beszél erről. János evangéliumából tudjuk, hogy Jézus, föltámadása után, az Atyához visszatérőben, tulajdon Lelkét igérte meg tanítványainak, hogy ez a Lélek értesse meg velük tanítását és egész megváltói művét (vö. Jn 16,5-15). Igérete pünkösdkor beteljesült. Ámde tudjuk azt is, — mégha kellőképpen nem is tudatosítjuk —, hogy magát Jézust az Atya a Lélek által adja üdvözítésünkre, mert a Lélektől fogantatott (Lk 1,35), a Lélek reá szállt és rajta maradt (Mt 3,16), küldetését a Lélekben viszi végbe (Lk 4,18), s végül a Lélekben adja önmagát megváltó áldozatul Istennek (Zsid 9,14). — Így van ez ma is, mert egyfelől *Jézus adja nekünk a Lelket*: az ő Lelke tesz megigazulttá, általa részesülünk a megváltás kegyelmében (Róm 5,1-5), másfelől azonban a *Lélek adja nekünk Jézust*: ő tesz Jézus híveivé és Jézussal Isten fiaivá (Róm 8,9-17). Amit Jézus a múltban, a Lélek által, véghez vitt, azt ugyanaz a Lélek valósítja meg bennünk a jelenben. Congar ezt Szent Ireneusz kifejező hasonlatával szemlélteti: Isten, aki mintegy « két kezével », szent Fiával és Lelkével együttesen teremtette az embert, kettőjükkel együttesen viszi végbe az ember üdvözítésének isteni művét is.

Jézus és a Lélek elválaszthatatlan kapcsolatának tudatosítása *azzal a következménnyel jár*, hogy megszabadulunk egyházi és egyéni lelki életünknek bizonyos « krisztomonista », vagyis kizárólagosan Krisztusra vonatkoztatott szemléletétől. Egyházi életünkre vonatkozóan ennek nagy jelentősége van. Anélkül ugyanis, hogy csökkenteni akarnánk az egyházi intézmény és a papi szolgálat jelentőségét, nyíltan elismerjük, hogy az egyház a hit tanítására és az üdvözítő kegyelem közvetítésére szóló hivatását csakis a *Lélektől való teljes függésének tudatában* töltheti be eredményesen. Az egyház ugyanis a Lélek működésének látható jele és eszköze a világban, s éppen ezért valamennyi vallási megnyilvánulásában a Lélektől függ: a Lélek által érti meg, hogy mi az evangélium

időszerű üzenete, amit hirdetnie kell, és a Lélek eszközeként tudja csak közvetíteni Krisztus üdvözítő kegyelmét. Más szóval az egyház csak a Lélek által képes megvalósítani tanítói, megszentelő és lelkipásztori küldetését a világban. — Egyéni keresztény életünkben pedig mindez annak megértésére segít, hogy hitünk és annak gyakorlati megélése a Lélek műve bennünk: merő kegyelmi ajándék. De igényes ajándék ez, mert szabad emberi együttműködést követel, ahogy az Apostol tanítja: « Ha a Lélek éltet, kövessétek is a Lelket » (Gal 5,25).

Jézus és a Lélek elválaszthatatlan kapcsolata hivő embernek végülis a *szentháromsági Isten-közösséget* jelenti. A Lélek által egyesülünk ugyanis a megváltó Krisztussal, aki Isten dicsőségében él, Krisztus által pedig « szabad utunk van a Lélekben az Atyához » (Ef 2,18). Ez a szabad út a szentháromsági Isten-közösségbe vezet. A krisztusi megváltás teljes értelme és végső célja voltaképpen nem más, mint az isteni életnek ez a szeretet-közössége. Jézus tanítása szerint, ebben a közösségben teljesedik be örök üdvösségünk, de olyan értelemben, hogy ennek a közösségnek a Lélek által már a földi életben is részesei vagyunk. Isten szeretete kiáradt szívünkben a Lélek által (Róm 5,5): ez igazában a krisztusi örömhír, ez evangéliumi boldogságunk forrása!

Isten szentháromsági életében

Amikor arról hallunk, hogy a Lélek viszi végbe Isten üdvözítő szeretetének Krisztusban megvalósult művét a világban, önkéntelenül fölvetődik bennünk a kérdés: Mi a szerepe a Léleknek magában az isteni életben? Mit jelent az, hogy — amint valljuk — ő a harmadik isteni személy? S egyáltalán mit jelent a személyek háromsága Istenben?

Vakmerőség volna részemről, ha adott körülmények közt megkísérelném, hogy néhány mondatban kifejtsem az isteni élet misztériumát. Különben is, mondhat-e valami érvényeset az ember Isten belső életéről? Amit arról egyáltalában mondhatunk, az nem más, mint az, amire külső megnyilvánulásából következtetni tudunk. Isten kétségtelenül mint három személy jelenik meg az újszövetségi kinyilatkoztatásban, s ez a három személy, mégha egyetlen és egylényegű isteni valóság is, különbözik egymástól, mert a Fiú és a Fiú, akiktől származik. A Szentháromságban tehát egyetlen és egylényegű isteni valóságról van szó, de ebben nem lehet az Atyja, akitől születik, és a Lélek nem az Atya az abszolút egységben a Fiú-Isten születése és a Szentlélek származása következtében három személy létezik. Az isteni

élet misztériuma végülis az, hogy a lényegében egy abszolút isteni valóság három egymástól különböző személy.

Ahelyett, hogy elvont okoskodással megkísérelném tovább fejtegetni ezt a misztériumot, a szentháromsági életnek csak egy lényegbeli, de konkrét értelmére szeretném fölhívni a figyelmet. Erre mi, keresztények sem szoktunk gondolni, pedig ma, a pneumatológia megújulása, valamint az iszlámmal és hindu világgal való érintkezés idején az ilyen irányú tájékozódásra szükség volna. Amit mondani szeretnék, az arra a kérdésre felel, hogy helyes Isten-képünk kialakítása érdekében hogyan gondolkodjunk az isteni élet háromságáról. Nos, az önmagától való és önmagában álló abszolút örök lét, ami maga az Isten, nem abszolút egyedülvalóság, valami öntelt és önelégült isteni magány, hanem társas létteljesség: *az isteni lét, az isteni értelem* és *az isteni szeretet dinamikus egymásba áramlása.* Az isteni lét forrásából, az Atyából születik az isteni értelemnek nevezett Fiú, a Logosz, s az Atyától származik, a Fiú által, az isteni szeretet, a Szentlélek. Isteni arányban hasonló ez ahhoz a szellemi folyamathoz, amely akkor megy vége az emberben, amikor egy szeretett személyre, élettársára, barátjára vagy éppen Istenre gondol. A rágondoláskor ugyanis megszületik tudatában a szeretett személy szellemi képe, és szeretetével átöleli őt, egyesül vele. Emberileg szólva, valamiképpen így születik öröktől fogva Istenben, az Atyában, egylényegű képmása és eszméje, az egyszülött Fiú, akivel örök egymásbafonódással egyesül a Lélekben.

De miért kell midezt tudnunk? Mi célt szolgál, hogy az isteni élet misztériumáról beszélünk? Ezt pontosan azért tesszük, mert — amint előbb már említettem — hitünk szerint Isten úgy valósította meg üdvösségünket, hogy az *személyes Isten-közösség* legyen. Az Atya, aki öröktől szüli szent Fiát, azt akarta, hogy egy történelmi pillanatban Jézus Krisztusban a világra szülessék és megváltó kegyelmével bennünket is Isten fiaivá tegyen. S ezt nem tehette másként, mint hogy Krisztus által tulajdon Lelkét árassza ki híveire. A Lélekben Krisztus testvérei és az Atya gyermekei leszünk mi is, s a megdicsőült Krisztussal részünk van nekünk is a mennyei Isten-közösségben.

Itt kell röviden megemlítenem a *Filioque* vitatott kérdését. A nicea-konstantinápolyi hitvallás — amit katolikusok a vasárnapi szentmisében mondanak el, s amit az egyházak ma közös, ökumenikus hitvallásuknak tekintenek — János evangéliuma nyomán (15,26) azt vallja, hogy a Lélek « az Atyából származik ». A korabeli első latin fordításban is ez áll. Rómában csak a karoling kor teológusainak késői hatására, iktatták be a szövegbe a második személyt. A nyugati egyházban ez a módosított szöveg terjedt el:

« aki a Atyából *és a Fiúból* származik ». Századokon keresztül folyt a vita a *Filioque* kérdéséről. Általában ezt tekintették a keleti és a nyugati egyház közti szakadás egyik döntő hittani okának. Ma — amint a fentebb említett római pneumatológiai kongresszuson megállapították — a *Filioque* megvallását nem tekintik döntő hitbeli kérdésnek a nyugati teológusok. A kérdés mögött valójában a szentháromsági életfolyamat egymástól különböző, kétféle, keleti és nyugati értelmezése húzódik meg. Congar véleménye az, hogy a kettő kölcsönösen kiegészítheti egymást. Ami lényegében a hit kérdése, az voltaképpen nem más, mint hogy nemcsak az Atyának, aki az isteni élet ősforrása, hanem a Fiúnak, mint második isteni személynek is része van a Szentlélek származásában. Hogy mi módon határozzuk meg ezt a részvételt, az már a különböző teológiai iskolák gondolkodásmódjától függ, mert a kinyilatkoztatás erről kifejezetten nem szól. Ezért talán helyesebb volna, ha hitvallásumkban visszatérnénk az eredeti szöveghez, teológiai megfogalmazásunkban pedig úgy fejeznénk ki a misztériumot, ahogy az ortodox teológia is elfogadja: a Lélek a Fiú által az Atyától származik.

Mit tesz a Lélek ebben a világban?

Térjünk vissza az isteni élet transzcendens teológiai kérdéseitől emberi életünk valóságába. Mi köze a Léleknek a mi életünkhöz? Hogyan nyilvánul meg működése ebben a világban? Mit tett a bibliai múltban, mit az egyház történeti életében, s mit tesz a jelenben? Hogyan jelentkezik tevékenysége a mai egyházban, korunk emberének egyéni és társadalmi életében?

Általánosságban már az előzőkben foglalkoztam ezzel a kérdéssel, amikor Jézus és a Lélek kapcsolatáról volt szó. Válaszom lényegében az volt, hogy a Lélek az, aki végbe viszi Jézus megváltó és üdvözítő művét az ember történeti és társadalmi életében. Ámde itt tovább kell kérdeznünk. A kérdés az, hogy *hogyan viszi végbe a* Lélek Jézus művét. A válasz nem lehet más, mint ami a húsvéti hitből következik. Valamennyien valljuk a húsvéti énekkel: « Az élet a halállal megvítt csoda-csatával, s a holt élet-vezér ma úr és él. » (Babits ford.) Péter apostol ugyanezt már meghirdette a zsidókhoz intézett első pünkösdi beszédében: « Isten föltámasztotta Jézust... Úrrá és Messiássá tette őt, akit ti keresztre feszítettetek » (Csel 2,36). Húsvéti hitünk szerint tehát a föltámadt Jézus az a *Kyrios*, az az Úr Krisztus, aki mindörökre Isten transzcendenciájában él. Ez azt jelenti, hogy Jézus megváltó történeti tette, élete és halála, az egész evangéliumi esemény *a megdicsőült Krisztusban örökérvényűvé lett:* benne minden lelki értékével és hatóerejével, mintegy összesűrítve, jelen van. « Ő ugyanaz tegnap, ma és mindörökre » (Zsid 13,8). Mint az emberiség főpapja, szün-

telenül közbenár értünk Istennél (uo. 7,25) és az ember történelmi és társadalmi életében folytatja ma is, amit a bibliai múltban tett.

Nos, ezen a ponton kezdődik a Lélek szerepe, mert *ő a közvetítő földi létünk és az isteni transzcendenciában élő Úr Krisztus között.* Hogyan értsük ezt? Mit jelent a Lélek közvetítő szerepe? Úgy érthetjük meg, ha meggondoljuk, hogy amikor szentírást olvasunk, igehirdetést hallgatunk, keresztelőt vagy Eukarisztiát ünneplünk, megemlékezvén arról, amit Jézus értünk tett, akkor nemcsak az egykori megváltó és üdvözítő események gyümölcseiben részesülünk. Akkor valójában ő maga, egész megváltó élete és halála jelenvalóvá lesz, a hivő ember a Lélekben találkozik Krisztussal s ez a találkozás megváltó és üdvözítő kegyelemmé, lelki hatóerővé válik benne. Az evangéliumi ige az ő szava lesz, amit ma mond nekem, a keresztvízben vagy a bűnbánati feloldozás igéi által ő tisztít meg a bűntől, az Eukarisztiában az ő értünk feláldozott testét, értünk kiontott vérét veszem magamhoz. Ez nem jelent kevesebbet, mint azt hogy, amikor a bibliai múltat idézzük a hirdetett igével és az ünnepelt szentségi jelekkel, akkor a Lélek a megváltó és üdvözítő Isten örök jelenébe plántál belé. Amit Jézus a bibliai múltban tett, s ami az isteni transzcendenciában ma már örök jelen, az a Lélek által jelenvalóvá vált az egyház történeti életében és a mi világunkban is jelenvalóvá lesz, a jelenben ható kegyelmi és erkölcsi erővé válik.

Mindez azonban *nem történik az egyházi közösségen kívül.* Hol halljuk Isten igéjét, ha nem az egyházban? Hol keresztelünk és hol ünnepeljük az Eukarisztiát, ha nem a hívek testvéri közösségében? Hiszen amikor az igét hallgatjuk és az Úr vacsoráját ünnepeljük, voltaképpen akkor leszünk, élő egyházi közösség. A Lélek az ige és a szentség által teremti meg és építi szüntelen Krisztus testét ebben a világban, ami maga az egyház. Ebben az egyházban lesz jelenvalóvá, lesz kegyelmi és erkölcsi hatóerővé, amit Krisztus megváltásunkért és üdvösségünkért tett. S ez az egyház hivatott arra, hogy tanúságot tegyen a mai társadalomban is a krisztusi tett jelenvalóságáról és hatóerejéről: hivatott arra, hogy jele és eszköze legyen korunkban is Isten Krisztusban megvalósult üdvözítő szeretetének.

Hogyan tud ennek a hivatásának megfelelni az egyház? Elsősorban is — XXIII. János pápa intését követve — figyelnie kell az « idők jeleire ». Ami korunkra a legjellemzőbb, az a szekularizált ember-típus megjelenése. Ma olyan korban élünk, amikor az ember Istentől és vallási kötöttségektől függetlenül akarja fölépíteni a maga merőben emberi világát. A modern tudomány és technológia kétségtelenül kreatív

erőket adott az ember kezébe. Az egyre fejlődő iparosodás és városiasodó életforma fokozatosan emberszabásúvá alakítja, humanizálja a természetet. Ugyanakkor az emberi jogok, a kulturális haladás, a társadalmi igazságosság, a nemzetközi béke elveivel és intézményeivel a társadalom életét is emberibbé akarjuk formálni. A Lélek indítására figyelő ember azonban tudja, mert nap mint nap meg is tapasztalja, hogy Lélek nélkül nincs erkölcsi felelősség, s erkölcsi felelősség nélkül pontosan az ellenkező hatást érik el: a földet, vizet, levegőt egyre jobban beszennyezik, a társadalmi együttélést merőben racionális szervezésével a személytelen gépezet fokára süllyesztik, a nemzetközi békemozgalmak pedig csak arra szolgálnak, hogy a nagyhatalmak versengését leplezzék.

Ezért, másodsorban, az egyháznak kritikusan kell tekintenie a technikai és társadalmi fejlődést, bírálnia kell vadhajtásait és arra kell törekednie, hogy az erkölcsi felelősség tudatát elmélyítse a társadalomban. « Lelket az életbe! » — kiáltott már annak idején Prohászka. S ez a Lélek nem más, mint az embertárs, a társadalom iránt érzett felelős krisztusi szeretet. Ez a *prófétai feladat*, az emberszeretet erkölcsének hirdetése és munkálása ma az egyház elsődleges evilági feladata. Ezzel tesz tanúbizonyságot az egyház, hogy a Lélek ma is elevenen ható erő.

Végülis szükséges — ökumenikus találkozón erről nem hallgathatunk —, hogy ennek a korunk emberéért és társadalmáért *felelősséget érző krisztusi szeretetnek szolgálatában álljon a keresztény egység mozgalma.* Hogyan akarhatnánk mi, keresztény emberek, Lelket vinni az életbe, ha ezt nem közös hittel és együttes erkölcsi felelősségtudattal tennénk? Soha nem volt, de ma még kevésbé lehet magánügy vagy merőben felekezeti csoportok ügye a vallás, s főleg nem a kereszténység. Az Apostol szava ma sürgetőbben hat, mint bármikor: « Törekedjetek arra, hogy a béke kötelékében fönntartsátok a lelki egységet. Egy Krisztus teste és egy a Lélek, mint ahogy hivatástok is egy reményre szól. Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség. Egy az Isten, mindnyájunk Atyja, aik minden fölött áll, mindent áthatol és mindenben benne van. » (Ef 4,3-6)

Miért éppen a Lélek? — kérdeztem előadásom elején. A válasz most már világos: a Lélek teszi jelenvalóvá és eleven hatóerővé az egyházban Istennek Krisztusban megnyilvánult üdvözítő szeretetét; s a Lélek teremti meg az egyház egységét, hogy hathatós jele és eszköze legyen a mai világban ennek az üdvözítő szeretetnek.

NYÍRI TAMÁS

LÉLEK ÉS INTÉZMÉNY

Erről a szociológiai és teológiai témáról — lélek és intézmény — természetesen csupán néhány gondolattöredéket kockáztathatok meg, ezeket is csak fölöttébb bizonytalanul és jóformán indoklás nélkül. Csak ilyen fenntartásokkal merek egyáltalán hozzányúlni ehhez a roppant összetett, csaknem teljesen tisztázatlan és óvatos bánásmódot igénylő kérdéshez, méghozzá nem a szociológusok vagy teológusok csoportnyelvén, hanem az intellektuális köznyelven.

A fogalmak használatáról

Az olvasó jogosan elvárja, hogy mindenekelőtt egyértelműen meghatározzam a címben szereplő fogalmak használatát. A fogalmak használatáról beszéltem, és nem tartalmáról, mert hiszen ez olyan fogalomtörténeti elmélyülést igényelne, amilyenre egy előadás keretén belül nem vállalkozhat senki. A lélek ebben az összefüggésben az indogermán nyelvterületen használatos « szellem » megfelelője, ez pedig filozófiai alapfogalom lévén összefügg a filozófia (és teológia) valamennyi fő kérdésével. Nem kevesebb gondot okoz az « intézmény » szó sem. A tudományos köznyelvben való általános használata következtében csaknem lehetetlen fogalmának « tiszta és világos » meghatározása. Némi eligazodást nyújthat az a körülmény, hogy napjainkban kiváltképpen a társadalomtudományok világában terjedt el.

E kikötések után aligha kínálkozik más lehetőség, mint hogy bízva abban, hogy az olvasónak van valamilyen előzetes ismerete a lélekről és az intézményről, ebből a föltételezésből induljak ki. Bár ez az eljárásmód aligha felel meg például a természettudomány szigorú módszertani követelményeinek, mégsem utasítható el *a priori*. Elvégre — hogy egy közismert képhez folyamodjak — piszkos vízben, piszkos mosogató ronggyal is lehet tisztára mosni piszkos edényeket. További föltételezésem, hogy intézményen, valamilyen közelebbről még meg nem határozott módon, mindannyian az egyházi intézményrendszert értjük, a Lelken pedig azt, akit az Apostoli és a Niceai-Konstantinápolyi Hitvallásban Urunknak és Éltetőnknek nevezünk és vallunk.

Mint mondottam az « intézmény » szerfölött tág használata a definiciók beláthatatlan sokaságát engedi meg. Nyelvünk intézmény szava az « intéz » igének 19. századbeli származéka, és valamely közösségi célra létesített, bizonyos személyi kerettel rendelkező társadalmi vagy állami szervezetet jelent, vagy általánosabban társadalmi rendszert, formát vagy szokást. Az indogermán nyelvek jóformán teljesen azonos hangzású megfelelő szava a latin *instituere, statuere, stare,* továbbá a görög *histanai* igékből ered, melyek jelentése — beletesz, beleállít, belehelyez, elmélkedik, gondolkodik, továbbá felállít, állít, helyez, emel, épít, készít, elintéz, szokásba vesz, elgondol, meghatároz, elvégez — nagyjából megfelel a magyar « intéz » ige jelentésének. Ezekre az igékre támaszkodva azt mondhatjuk, hogy az intézmény meghatározott, viszonylag állandó struktúra, amely nem magának a dolognak a természetéből fakad, hanem valamely magasabb akarat rendelkezéséből, pontosan előírt célja van, valamint modelljellege: az egyén megtalálja benne csoporton belüli viselkedésének a mintáját. Ilyenformán intézmény a miatyánk, a szentségek, az igehirdetés, maga az egyház, s *isteni alapító akaratnak* köszönhetik létüket.

Ezektől az isteni eredetű intézményektől *Yves Congar* megkülönbözteti azok történelmi megnyilvánulási formáit, vagyis a Struktúrákat, a szabályosan ismétlődő emberi tevékenységek eredményét. Ilyenek a szerzetesrendek, plébániák, egyházmegyék, egyházi joghatóságok és hivatalok, a hívek irányítására szolgáló egyéb egyházi intézmények. A kinyilatkoztatás isteni intézmény, a dogmatikus formulák azonban, még inkább az igehirdetés, a *magisterium ordinarium* és *extraordinarium,* az úgynevezett tanítóhivatal iránymutatásai, a teológiák és teológiai rendszerek egyházi-emberi kifejezésmódjai az isteni kinyilatkoztatásnak. Sőt, pontosabban szólva, a tanítóhivatal nyilatkozatai, a teológia és — legalábbis részben — az igehirdetés a *legitimációk* körébe sorolandók, amelyek feladata az intézmény megmagyarázása, elfogadtatása és megerősítése a következő generációk előtt. A tanítóhivatal és a teológia jelenlegi, hogy úgy mondjam nem zavartalan viszonya éppen abból fakad, hogy a tanítóhivatal általában az egyházi intézmények vagy struktúrák legitimációját reméli a teológiától, a teológusok viszont az isteni intézmény legitimálását tartják szemük előtt — ha szabad ezt a szociológiai terminológiát használnom.

A « lélek » a *pszükhé, pneuma, anima, spiritus, atman, nefes,* sőt *Anaxagorasznál* még a *nousz* is a lélegzetre (nem a lélegzésre) utalnak, illetve rendkívül fínom szubsztrátumára, a test sokkal vaskosabb realitásával szemben. Egyházi beszédünk lélek szavának alapjelentése tehát lélegzet, lehe-

let, fuvalom. De a pneuma fordításaként az életen vagy elevenségen kívül van még egy másik, kiváltképpen vallási és filozófiai összefüggésben megnyilvánuló és uralkodó jelentése, amit az indogermán nyelvek a szellemnek tulajdonítanak. Ebben az összefüggésben a szellem — nyelvünkben a lélek — jelentése: élénk, mozgalmas, fölriadt, megdöbbent, kijött a sodrából, magán kívüli. Magán kívül van az, ami nem tud megmaradni önmagánál, pontosan körülhatárolt területen belül, felindultságának a lendülete sürgeti, hogy kitörjön a megszokás rabságából, az elfogódottságból, önmagába zárkózottságából, vagyis hogy túlszárnyalja végességét. A szellem eksztatikus: ezen nem valami rendkívüli vagy különcködő értendő, hanem az, hogy a szellem a szabadság hordozója, távlata és lényege. Csak azért lehetséges szabadság, mert az ember nem illeszkedik hézagmentesen környező világába, eleve túlszárnyal minden meglevőt, természetesen azt is, amit maga alkotott: kultúrát, társadalmat, intézményeket és szokásokat.

Az írásom címében található *és* az intézmény és a lélek között áll. De mi a helyi értéke? Mellérendelő-e, alárendelő-e, és ha igen, akkor mit rendel alá minek? Továbbá sztatikus-e vagy pedig dinamikus? Ezekkel a kérdésekkel egyúttal megneveztem témámat is, hiszen éppen ezek a megoldásra váró kérdések. A szellem dolga az, hogy mindig újat eszeljen ki, s ha még akarná is, akkor sem tehetne másként, mert a jövőre irányúlva a jövőből él, és így bármiként moderálja is magát, mindig és szükségképpen, saját belső valójánál fogva kétségbe vonja a fennálló rendet, az ősidők óta megszentelt szokásokat és hagyományokat. S a szellemnek ez a hajlandósága és törekvése még inkább vonatkozik az egyháznak nevezett társadalomra, méghozzá nem pusztán azért, mert emberi-történelmi mű *is* az egyház, hanem éppen azért, mert *nem csak* emberi alkotás. Ez az állítás azonban kétoldalú megvilágításra szorul.

Először: az egyház nem maga választotta igazságát, hanem Istentől kapta mind eredetét, mind jellemző összefüggéseit kifejező modelljeit tekintve, amilyen például az egyház számára az Ószövetség vagy Isten szenvedő Szolgája, avagy az *ecclesia primitiva*, a kezdeti egyház, amely idealizálás nélkül is, mégiscsak állandó vonatkoztatási keret. Nem feledkezhet meg Istentől kitűzött céljáról sem, ami nem hasonlítható ugyan egy jól átgondolt gazdasági vállalkozáshoz, vagy pontosan megszervezett kutatási programhoz, ha másért nem, akkor azért, mert nem laboratóriumi körülmények között kell célját elérnie. De a cél, Isten országának előkészítése és megjelenítése már most, a mindenkori jelenben is, ott áll előtte Isten alapításaként. A megvalósítandó cél és a

konkrét egyház közti diszkrepancia, lényegbeli különbség; a történelmi egyház áthidalhatatlan lemaradása Istentől kitűzött célja és igazsága mögött, állandó, szűnni nem akaró nyugtalanság és feszültség forrása kell, hogy legyen.

Másodszor: az egyház egységének és életének belső elve és forrása Isten szent Lelke. Nem abban az értelemben, mintha csupán a titokzatos test éltetője volna, ami többek között azt is jelentené, hogy működése kizárólag a katolikus egyházra korlátozódnék, amint még XII. Pius pápa tanította, hanem úgy, ahogyan például *Karl Rahner* mondja, hogy az egyház csupán a Lélek « egyik rögtönzése », ami nyilvánvalóan magában foglalja az egyházon kívüli és nagyon különböző mérvű és formájú egyéb rögtönzések eszméjét is. Vagyis: nem a Lélek az egyházé, hanem az egyház a Léleké, pontosan úgy, ahogyan hitvallásainkban mondjuk róla, hogy « Urunk és Éltetőnk ».

Intézmény és esemény

Ha a Lélek rögtönzése az egyház, ha *Y. Congar* szerint a « kegyelem és szabadság eseménye » (Jn 16,13-15) a Szentlélek, akkor miként egyeztethető össze az esemény az intézménnyel, a Lélek az egyházzal?

Leszek Kolakowski (1) szerint sehogy. Véleménye szerint az Újszövetség szeretetetikája megszüntette az Ószövetség törvényetikáját, jobban mondva a kettő nem valósítható meg egyszerre, a kegyelem nem beteljesíti a törvényt, hanem tagadja. Eddig még egyetlen teológiai szintézisnek sem sikerült összebékítenie a törvényt és a kegyelem szabadságát.

Egyrészt Isten szabad választását, a meg nem szolgált kegyelmet hirdeti az egyház, másrészt történelmi intézményként intézményesített rendre és törvényre van szüksége, hogy fennmaradjon. A rend és a hagyomány buzgó őrzőjeként azt hirdeti, hogy az evangélium kegyelmi adomány. Csaknem összeroskad az általa hirdetett evangélium súlya alatt; bár mindent elkövetett, hogy hozzáférhetetlenné tegye a népnek, mégsem tudta megakadályozni, hogy ki ne nyíljék az emberek — akár a legműveltebbek, akár a legegyszerűbbek — szeme: az egyházi törvények és a kegyelem irracionalitása, az intézmény és a Lélek rögtönzései között nincs összhang. A Lélek nem vállalt szerződéses kötelezettséget, hogy az intézményekhez és törvényekhez tartja magát. A történelem

---

(1) *Chrétiens sans Eglise. La Conscience religieuse et le lien confessionnel au XVIIe siècle,* Paris 1969.

folyamán senki sem merte kétségbe vonni, hogy tetszése szerint osztja ki adományait (Ap Csel 10, 44-48), hogy az egyházi hatóságok közvetítése és jóváhagyása nélkül is kapcsolatba kerülhet a hivőkkel. Ilyenformán hogyan volna még szükség a kegyelmi adományok egyházi igazolására?

Másrészt: hogyan döntheti el valaki, hogy valóban az Isten Lelke működik benne, s nem valami végzetes önáltatás áldozata? Hogyan kerülhető meg a dilemma? Vajon nem két, egymást kizáró lehetőség között kell-e választanunk? Ha végeredményben az egyház « különbözteti meg a szellemeket », akkor Isten felett mond ítéletet, és akár akarja, akár nem, a törvény uralkodik a kegyelmen. Ha pedig maga az egyén dönt arról, hogy valóban « vele van-e az Isten », ha az egyetlen kritérium annak a tapasztalata, aki úgy véli, hogy a Szentlélek szólalt meg benne, akkor fölösleges az egyház. Ebből a kényszerű helyzetből csak az a paradoxon vihet ki, hogy az egyház magába integrálja a kegyelmet; a törvényhez szelidíti, vagyis megszünteti.

Sokáig folytathatnók még *L. Kolakowski* több, mint nyolcszáz lapon kifejtett, nem annyira teológiai, mint inkább történelmi-empírikus tapasztalatokra épülő paradox gondolatfűzéseit. De van egy evangéliumi támasza is, amely megfellebbezhetlennek látszik: « A pneuma ott fúj, ahol akar... senki sem tudja honnan jön és hová megy » (Jn 3,8). Elképzelni sem lehet intézményellenesebb szöveget ennél a kijelentésnél. Mégis, a történelmi és szentírási érvelés ellenére is fölöttébb kétséges, hogy fenntartható-e ez a merev szembeállítás, hogy valóban abban a kényszerű helyzetben vagyunk-e, hogy a Lélek és az intézmény közül az egyiket válasszuk, a másikat pedig elvessük. Korántsem vagyok erről meggyőződve, bár az ellenreformációtól kezdve, a tekintély és hatalom tizenkilencedik századbeli görcsös biztosításának az igyekezetén át egészen a II. vatikáni zsinatig valóban ez a szemlélet uralkodott a katolikus egyháztanban. Tucatszámra hivatkozhatnánk *L. Kolakowski* példáit megerősítő kísérletekre, amelyekkel megpróbálták lefokozni Isten szent Lelkét, hogy pusztán a hierarchikus intézmények és a tanítóhivatal jótállójaként vagy szavatolójaként lehessen feltüntetni. Ez igaz, de történelmileg kétségbevonhatatlan az intézmény felbecsülhetetlen jó szolgálata is: az egyház történelmileg tekintve sohasem vált hűtlenné ahhoz a szerepéhez, hogy pozitív megvilágításba helyezze saját eredetének kegyelemszerű és kiszámíthatatlan voltát: azt, hogy intézményes rendje csupán a Lélek egyik rögtönzése. Ezt a dinamikát, amelyben az *intézmény kicserélődik a kiszámíthatatlannal*, amelyben a törvényt minduntalan felváltja a kegyelem és szeretet eseménye, legfényesebben a karizmák tanusítják.

A *karizma* az az intézményesített, társadalmi forma, amelyet magára ölt a kegyelem ingyenessége, szabadsága és eseményszerűsége. Minden bürokráciája ellenére sem olyan, legkisebb és legapróbb részleteiben is megtervezett szervezet az egyház, mint például egy űrhajózási hivatal, amelyet szigorúan meghatározott célokra és feladatokra alkalmazott funkcionáriusok alkotnak. Illetve, helyesebben szólva, az egyház *nem csak* funkcionáriusokból áll, nem csak olyan szervezet, amelynek elsőrendű célja önmaga fennmaradásának a biztosítása megfelelő jogrenddel és hatalmi apparátussal, hanem olyan intézmény, amelyben intézményesített helye és szerepe van másoknak is, mégpedig olyan mértékben és olyan fokon, hogy nélkülük összeomlanék a funkcionáriusok szervezete. Az egyház társadalmi intézménye nem tagadja és nem vonja kétségbe azt, ami szüntelenül jelenvalóvá teszi eredetét: Isten kegyelmét és szent Lelkét, akinek működését szemmel láthatóan tanúsítják kegyelmi adományai, a karizmák.

A karizmák

Nem tévedtünk-e azonban még ingoványosabb területre? Nem azt kívánná-e meg a józan okfejtés, nem abban áll-e a magyarázat, hogy a kevésbé világosat világosabbra és meghatározottabbra vezetjük vissza? A karizmákra hivatkozva nem éppen ennek az ellenkezőjét obscurum per obscurius tesszük-e, hiszen *Rudolf Sohm* (2) és *Max Weber* (3) óta éppen a karizmák intézményesíthetőségének a kérdése alkotja a bozót sűrűjét. Lehetséges volna-e kitalálni innen, ha beletévedt valaki?

Azt gondolom, hogy igen, mert *R. Sohm* — és őt követi *M. Weber* — meglehetősen önkényesen állítja, és nem bizonyítja alaptételét, hogy a kereszténység szervezete merőben és pusztán karizmatikus jellegű. A karizma szó valamennyi használatának közös gyökere az Újszövetség, nevezetesen *Szent Pál*, s a páli írások alapján nem boszorkányság megállapítanunk, hogy mi nem a karizma, és hogy mi a karizma, eleget téve az *idea distincta et clara* kívánalmának.

A félreértések elkerülése végett kezdjük a megkülönböztetéssel, a karizma negatív meghatározásával. *René Laurentin* szerint: a karizmák nem csak az *ecclesia primiti-*

---

(2) *Kirchenrecht*, Leipzig 1898.

(3) *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen ^{4}1956; *Gesammelte Ausätze zur Wissenschaftslehre* ^{5}1982; stb.

va, a kezdetek egyháza számára fenntartott adományok; másodszor nem csak bizonyos személyeknek biztosított előjogok, harmadszor nem rendkívüli adományok, negyedszer nem eksztatikus adományok (1 Kor 14,32), nem kizárólagosan természetefelettiek, hanem föltételezik a természetes rátermettséget is, hatodszor nem egységes jellegűek, és végül, ami a legfontosabb, a szeretet nélkül mit sem érnek (1 Kor 13).

Pozitívan így határozhatnók meg: a karizmák a Lélek kegyelmi adományai, és az egyháznak, Krisztus testének az építésére valók. Pszichológiailag tekintve ezek az adományok alkalmasak arra, hogy birtokba vegyék az ember valamennyi érzelmi erejét, hogy behatoljanak a lélek legmélyére, s azt is megszentelve, komplexusokat föloldva Istenre irányítsák a tudatalattit is. A karizmák tehát a Lélektől származnak, az egyház építésére valók, amitől azonban nem választható el az egyén gyógyulása, üdvössége sem (1 Kor 14,5).

A kérdés mármost az, hogy valóban közvetítenek-e a karizmák a Lélek és az intézmény, illetve bizonyos struktúrális elemei, például a hatalom között? Avagy csupán továbbtoltuk a problémát a hatalom és a karizma viszonyának a területére?

Bár XII. Pius pápa — először az egyháztörténelem folyamán — a *Mystici corporis* enciklikában (1943) elismeri, hogy az egyházi intézmények vagy struktúrák körébe tartoznak a karizmák, mégis csak a meglevő rend megszilárdításában látja szerepüket és nem a struktúrák megújításában. A Jézusra mint az egyház alapítójára való hivatkozás a szokás és a hagyomány megőrzésére irányul, arra ami *ex institutione Dei*, az isteni akaratnál fogva örökös és változhatatlan. A Szentléleknek tehát csupán az volna a szerepe ebben az összefüggésben, hogy csodát tegyen, szenteket termeljen, és így legitimálja a tényleges struktúrákat. Az intézmény és esemény problémája tehát egy másikra utal, Krisztus és a Lélek viszonyának kérdésére, illetve annak nyugati értelmezésére az Ágoston-féle immanens (és nem üdvtörténeti) szentháromságtan kifejlesztése óta. Az eredeti üdvtörténeti doxológiát: « Dicsőség az Atyának a Fiú által a Szentlélekben » — kicserélték az immanens-dogmatikussal: « Dicsőség az Atyának és a Fiúnak és a Szentléleknek ». Következésképpen Isten üdvtörténeti megnyilvánulásait mindhárom isteni személynek közösen tulajdonították, figyelmen kívül hagyván az egyes személyek sajátos működését. A legtöbb teológus nem mert beszélni arról, hogy Isten szent Lelke személyesen lakozik a hivőben, jóllehet ez a Szent-

írás kétségtelen tanítása. Ilyenformán történelmileg nem volt többé sem helye, sem szerepe a Léleknek, gyakorlatilag csupán az épületes irodalomban « tengődött » tovább, voltaképpen azonban felszívódott az általános szentháromságtanba — állapítja meg *Walter Kasper*. A rajongók jogosan törekedtek a Lélek szabadságára, ez azonban már csak az egyházon kívül érvényesülhetett: a jövő reménye kívándorolt az egyházból, kezdve Joachim di Fiorevel, a württembergi pietizmuson és a német idealizmuson át, a korunkban megvalósuló osztály nélküli társadalmakig. A pneumatológia nemcsak egyházi probléma, s korántsem csak a lelkiséggel kapcsolatban jelentkezik. Csak a megújult pneumatológia keretén belül lehetséges nemcsak az egyház megújhodása, hanem a világ teologiájáé is, s minden alapos párbeszéd az újkori eszmerendszerekkel és utópiákkal. Csak ezen az úton valósítható meg az egyház igazi megújulása és nagyobb egysége.

Ennek az új pneumatológiának a világosságában nyilvánvaló, hogy az egyház intézménye csakugyan magában foglalja — s nemcsak a kezdetben — a kiszámíthatatlant és eseményszerűt. A karizmáknak társadalmi feladatuk van; a közösség, az egyház szolgálatában állván az intézmény szíve-közepén tanusítják: magának az intézménynek a fennmaradása kívánja meg, hogy ne korlátozódjék pusztán a törvényes rendre, a racionálisan kitervelt szervezetre. A karizmák világosan jelzik, hogy a közösség céljaiért, az intézményen belül, nemcsak a jogilag struktúrált hatóságok felelősek. Az egyházi élet intézményesült formáinak legbensejéhez tartozik az a felismerés, hogy nincs olyan egyházi joghatóság, amely legfőbb hatóságként képes volna dönteni az egyház jövőjéről. Természetesen igaz, hogy a joghatóságok ellenőrzik és szabályozzák az egyének kegyelmi adományait, de csak részben és nem elfogulatlanul. Mert ugyanígy igaz, s az egyház sohasem tanította az ellenkezőjét, hogy a karizmák is szabályozzák és ellenőrzik a joghatóságot: aki úgy véli, hogy Isten Lelke szólítja, annak kötelessége engedelmeskedni e hívásnak. Tehát a karizmák a pallók, azok a keskeny korlát nélküli egy szál deszkák, amelyek átvisznek az intézmény és eseményszerűség, a struktúra és a Lélek közti ellentéten. Úgy látszik, hogy az egyház — mármint egészét tekintve — jobban fel van vértezve az intézmény és a Lélek feszültségének a megoldására és elviselésére, mint bármely más, merőben történelmi-társadalmi eredetű intézmény, minthogy bele van szerveződve, magában az intézményben van bent az intézmény meghaladásának elve és lehetősége.

Ennek nem mond ellent az a tény, hogy az intézmény, az egyházi is, önsúlyánál fogva fajlik a konfliktusok elfojtására vagy elkendőzésére, illetve, hogy bűnre, bűnbakra, devianciára és más effélékre vezesse vissza. Ez az intézmény természete, amely mindig a hagyomány megőrzésére irányul, mert tulajdonképpen akkor válik meghaladottá, amikor megszületik. Nem szeretném, ha félreértenének: az intézményesülés az emberi élet egyik legnagyobb jótétménye, nélküle abszolút lehetetlen volna emberi élet. De tagadhatatlan, hogy az intézmény mindenképpen igyekszik megrendszabályozni a Lelket, legalábbis a jámborság bensőségébe száműzni, hogy lehetőleg ne legyen társadalmilag biztosított helye és intézményesített formája a Lélek betörésének az egyházba. Valójában ez a stratégia önpusztító, szembefordul magával az intézménnyel, amelyben kezdettől fogva megvolt a karizmák társadalmi formája: a Lelket és adományait nem tekintették csupán a hivők belső, spirituális életelemének. A karizma az intézményen belül meggátolja a legalizmus, a juridizmus, a joghatóságok eluralkodását, nem tűri, hogy bizonyos, egyedül a legalitásával legitimált státuszú kaszt kisajátítsa magának az egész egyházi hatalmat az egyházon belül. A karizma hangsúlyozza, hogy a Lélek nem engedi az egyének benső világába záratni magát, a Léleknek megvan az ereje, hogy az intézményen belül és az intézmény érdekében evangéliumi életre hívjon férfiakat és nőket, akiknek legfőbb gondjuk Isten országának az ügye.

Intézmény és Lélek nem valódi logikai dilemma, nem olyan kényszerhelyzet, amelyben csak egyiket lehet választani a kettő közül. A közöttük helyet foglaló « és » valóban kötőszó, csakugyan összeköti a kettőt, habár nem feszültségek és kiszámíthatatlanságok nélkül, tévutak, vargabetűk, kerülők, és súlyos történelmi mulasztások és bűnök árán. Ha viszont ilyen roppant feszültségek és ellentmondások dacára is fennmaradt az egyház, ha mégsem esett orvosolhatatlanul szét, akkor nyilván azért, mert végülis csakugyan van palló, egy szál deszkából való keskeny, korlát és fogódzó nélküli kis híd, amely összeköti az intézményt az eseménnyel, az egyházat a Lélekkel.

Lélek és bizalom

Ha a keresztény lelki ember, akkor bízik a Lélekben. Ez a bizalom pedig a megoldatlanságok és ellentmondások elviselésében realizálódik, a ráhagyatkozásban arra, amit már nem tudok az ész fényével átvilágítani. Ezzel a higgadt bátorsággal kell mindenkinek megtennie a magáét akkor,

ha úgy tűnik, hogy a pusztulás és a bomlás jelei vesznek körül mindenütt egyházunkban. Eddigi és jelenlegi egyházi struktúráink következtében katasztrofálissá vált a paphiány, s ez néhány év múlva szükségszerűen és kikerülhetetlenül a jelenlegi egyházi szervezet felbomlásához vezet a világ nagyon sok táján, néhány szerzetes rendtől, és néhány görögkatolikus egyháztól eltekintve.

Gondoljunk a nőkérdésre is. A legutóbbi időkben alapvetően megváltozott a nők társadalmi szerepe. Ez szükségszerűen megváltoztatja a férfiakét is, s meg kellene változtatnia a pap társadalmi szerepét is. Ezt azonban még mindig olyan struktúrák írják elő, amelyeket ma már nem fogadnak el a nők. A mai női szerep nem társadalmi szereppárja a római katolikus világi papénak. A nők ma már kivonulóban vannak a férfijogú szempontból strukturált egyházból. Szép sorjában: a munkásság, az értelmiség, a fiatalság után, a struktúrák megújulása nélkül menthetetlenül követik őket a nők is.

Azután itt vannak az embertudományok legújabb eredményei. A mai antropológia nem azzal értelmezi az emberi szexualitást, ami hasonlít benne az állatira, hanem azzal a sajátosan emberivel, amiben az ember különbözik a legfejlettebb főemlősöktől is. Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai viszont még mindig naturalista módon értelmezik az emberi szexualitást, nem ismerve el sajátosan emberi, közösségteremtő rendeltetését, s nem is gondolnak arra, hogy ezen a téren *Hobbes, Nietzsche, Spengler, Freud* és elvbarátaik tanítását követik.

Csak címszavakkal folytatom a felsorolást: római centralizmus, elvetélt liturgiareform, feudális közösségi formák, inkulturálódás, a papi szolgálat szétbontása stb. A feszültségek egyidejű jelentkezése, a maihoz fogható korszakváltás csak a Krisztus utáni harminc esztendő alatt ment végbe a kereszténység életében, az évtized végére a tönk szélére sodorja — legalábbis a latin szertartású — egyházat. Ezért van szükség a Lélekbe vetett bizalomra és higgadt bátorságra, szabad véleménynyilvánításra.

Sohasem kerülhetjük ki a küzdelmet, nem ússzuk meg szárazon az ellentétet, nemcsak az intézmény és a Lélek, hanem a Lélek különféle adományai között sem. Ha nem így volna ez akkor voltaképpen saját szellemünkkel azonosítanánk a Lelket. De ami többet nyom a latba: ha egyértelműek és kézzelfoghatók volnának az adományok, akkor feleslegessé válnék maga a Lélek, aki egyesíti magában az ellentéteket, sőt aki maga az egység, bár a sokféleség lehetőségi föltételeként empirikus tapasztalataink elől mindig megvont, s ezért gyakran talán csak valamiféle transzcendentális lát-

szatnak tűnik. De nem az. Ha megtesszük a magunk feladatát, amire Pál buzdít az első korintusi levelének tizenkettedik és tizennegyedik fejezetében, ha híven teljesítjük állapotbeli kötelességünket és vállaljuk saját adományaink terhét, akkor mi magunk mégiscsak kapcsolatba kerülünk ezzel a megvont egységgel. Sőt, másoknak is tanúsíthatjuk ebbe az egységbe vetett reményünket, ha alázatosan, béketűrően, saját szellemünket és akaratunkat állandóan gyanusítva, a másik iránti feltétlen tisztelettel törekszünk annak az egységnek a megvalósítására, ami bűnös gyöngeségünktől egyelőre telik.

« Miután a hit által megigazultunk,
éljünk békében az Istennel
Urunk Jézus Krisztus által.
Általa, a hit segítségével,
utunk nyílt a kegyelemhez,
amelyben élünk
és dicsekszünk is
Isten fiai dicsőségének reményével.
De nem csak ezzel,
hanem szenvedéseinkkel is dicsekszünk,
mert tudjuk,
hogy a szenvedésből türelem sarjad,
a türelemből kipróbált erény,
a kipróbált erényből pedig remény.
Am a remény nem csal meg,
mert Isten szeretete
kiáradt szívünkbe
a ránk árasztott Szentlélek által. »

(Római levél 5,1-5)

JOÓB OLIVÉR

LÉLEK ÉS EGYHÁZ: KÖZÖSSÉGBEN EGYMÁSSAL

Ha a cím első felét nézzük, egyértelmű, hogy itt mindnyájunkat érintő, alapvető és égetően időszerű kérdésről van szó. Egyéni boldogulásunk, a családok, népek és az emberiség élete, jövője azon múlik, hogy tudunk-e egymással közösségben élni. Nagyon sok és mélyreható a negatív tapasztalatunk. Sokan osztják Sartre megállapítását, hogy a pokol a másik ember. A világ népeinek szegényekre és gazdagokra, és szembenálló katonai tömbökre való megosztottsága nemcsak leleplező tünet, hanem hallatlan szenvedés okozója és fenyegető veszély jövőnkre nézve.

Az emberi értelem és szív sokféle formában igyekszik gyógyítani ezt a sebet és megelőzni a katasztrófát. Az igazság és béke érdekében közösségekbe tömörülnek, hogy hatásosabban működhessenek. Elég a segélyszervezetekre, a békemozgalmakra és a környezetvédelmi egyesületekre utalni.

A közösség utáni vágy és az akciókészség sok embert a vallásos közösségek felé terel, amelyeknek egyesítő ereje ősidőktől fogva nyilvánvaló. Itt a jelentősége a cím második felének. Korunkban sokan az elméleti és gyakorlati materializmusból kiábrándulva a lelki valóságok felé fordulnak. Az ész mindenhatóságától az értelem felettihez. A merev tan, a kultusz és a bürokratikus szervezet helyett a lelki közösségre és az élményre teszik a hangsúlyt.

Az egyház egyébként is szükséges önvizsgálata ma különösen időszerű. Fel kell vetnünk a kérdést, hogy az egyház mennyire szolgálja a közösségre vágyó embereket és menynyire áll az emberiség közösségének szolgálatában. Az egyházról szóló teológiai tudományág, az ekkléziológia, ma igen előtérbe került.

Előadásomban az egyházról és a Lélekről kell szólnom. Az egyházról úgy, mint a Lélek által teremtett közösségről, a Lélekről pedig annyiban, amennyiben egyházat, közösséget teremt. Mondanivalóm előzetes illusztrálására, amolyan alapstoryként egy élményemet mesélem el.

Oslóban történt egy hideg, téli estén. Magyar istentiszteletet tartottam délután és utána valakit meg akartam

látogatni a város szélén. Földalattival kellett mennem, de nem tudtam, melyik megállóról, milyen vonalon. Megkérdeztem egy fiatalembert a földalatti megállójában, aki szívesen útbaigazitott s mivel maga is arra ment, együtt maradtunk és beszélgetni kezdtünk. Én svédül, ő norvégül. Hamar eljutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy honnét való vagyok. Magyar — mondtam svédül. Mire ő magyarul válaszolt: Hát akkor miért nem beszélünk magyarul? Egyszerre minden megváltozott. Valami válaszfal leomlott, melegség járt át, valami rejtett valóság lepleződött le és váratlan ajándékként hullt az ölünkbe. Az ismerkedés friss és múló élménye közben szikla került a lábunk alá, nagy mélységbe lenyúló tömb, melynek a felszínre került csúcsán most egymást fogva álltunk, miközben az utóbbi évek eseményei és az oslói este hullámai csapkodtak körülöttünk.

Ez az eset témánkkal több hasonlósági pontot tartalmaz. Csak azt az egyet emelem ki, hogy a Lélek által teremtett közösség — mint a nemzeti közösség külföldön élő ismeretlenek számára — adott, létező valóság, amelyet csak fel kell fedeznünk és át kell élnünk.

A megromlott közösség

Ha már a nemzeti összetartozásról esett szó, meg kell említeni, hogy a keresztyén közösségnél régebbi egység is adatott nekünk. Embervoltunk révén beletartozunk az emberiség közösségébe, mint akiket Isten egy vérből teremtett. Annak fölfedezése és átélése, hogy minden ember testvérem, már nem természetes. Még az egy csónakban ülők sorsszerű közösségének belátása sem elég — úgy látszik — ahhoz, hogy ne veszekedjünk és ne tegyük tönkre a csónakot. Embervoltunk és emberi közösségünk adottsága az ajándékozóhoz és annak szándékához köt minket. Isten az embert magával és egymással való közösségre teremtette. Amint az ember elfordul Istentől, szembekerül embertársával. Nagyon világosan mutat rá erre a bibliai bűnbe esés története, melynek egyenes folytatása Kain és Ábel esete. Az ember Isten iránti engedetlensége következtében a házastársi, majd a testvéri kapcsolat romlik meg és így gyűrűzik tovább. Kain és Ábel története felfedi, hogy minden gyűlölet gyökerében testvérgyűlölet, ami magában hordozza a másik elpusztításának lehetőségét. Egy harmadik bibliai történet, amely a bábeli toronyépitésről szól, szintén összefüggésbe állítja az ember Isten ellen való lázadását és az emberi közösség megromlását. Az ember a hatalom és dicsőség megszállottja-

ként technikai tudásának felhasználásával le akarja rázni teremtményvoltából következő korlátait, aminek eredménye a meg nem értés és szétszéledés lesz. A történet ezzel ad magyarázatot az emberiség nyelvi megosztottságára, a kommunikációs nehézségekre, melyek a közösség, a *communio* átélésének legszembetűnőbb akadályai.

A közösségek bomlása, az ellenségeskedés, a háborúk végigkísérik történelmünket. Az emberi önzésből eredő együtt-élni-nem-tudásunk nagy gyengeségünk és szegénységünk, amely miatt annyian szenvedünk és annyi szenvedést okozunk. A közösség utáni vágy és törekvés is bennünk él, mint valami paradicsomi emlék és jövőbeli álom, melyet a legkülönbözőbb formákban igyekszünk megvalósítani. A klubok, pártok, szövetségek, bizonyos vallásos közösségek azonban gyakran érdekszövetségek és az elszigetelődés, vagy az ellenségeskedés szolgálatában állnak. Annak is tanui vagyunk, hogy a közösséget hirdető jelszavak és mozgalmak mint pl. demokratizmus, szocializmus, kommunizmus, milyen nagy mértékben csak jelszavak maradnak. Napjaink nemzetközi politikai eseményei mutatják, hogy a megbékélés, leszerelés, együttműködés milyen hatalmas munkát és áldozatot kíván és mégis milyen kis mértékben valósul meg. Az együttélési készség egyéni életünkben a boldogság, nemzetközi méretben pedig az életben maradás feltétele.

Új közösség Jézus Krisztusban

A bábeli történet után Ábrahámmal új eseménysor indul a Bibliában, mely Jézushoz vezet. Jézus útja szöges ellentétben áll a bábeli toronyépítők törekvésével, akik az eget akarták elérni. Ő lefelé jött képletesen is, de belsőleg is: « ő Isten formájában lévén nem tekintette zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, hanem dicsőségéről lemondott, szolgai formát vett fel, emberekhez lett hasonlóvá és magatartásában is embernek bizonyult, megalázta magát és engedelmessé lett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig » — ahogy ezt a Filippibeliekhez írt levél Krisztus-himnusza nyomonkíséri.

Itt kezdődik az új közösség Istennel és egymással Isten akaratából Jézus által. Ő az, aki közösséget vállalt velünk emberekkel, azzal, hogy testvérünk lett. « Mert a megszentelő és a megszenteltek mind egytől származnak, ezért nem szégyelli őket testvéreinek nevezni... » és « mindenben hasonlóvá kellett lennie a testvéreihez, hogy irgalmas és hű főpap legyen az Isten előtti szolgálatban, hogy engesztelést szerezzen a nép bűneiért » — olvassuk a Zsidókhoz írt levél 2,11 és

17-ben. Jézus velünk való közösségvállalását tehát a jászolbölcsőn túl a kereszt jelzi. A bűnös és megitélt emberrel vállalt közösséget, amikor ott függött két gonosztevő között a kereszten. A kereszt két vonala vertikális és horizontális irányba mutat és jelzi, hogy összeköti Istent az emberrel és embert az emberrel. Az elsőről így ír Pál apostol 2 Kor. 5,18.21-ben: « Mindez pedig Istentől van, aki megbékéltetett minket önmagával Krisztus által ... mert azt, aki nem ismert bűnt, bűnné tette értünk, hogy mi Isten igazsága legyünk őbenne ». Így nyerjük vissza a bűnbocsánat által az istenfiúságot, aminek a nekünk adott Lélek a bizonysága: « ... a fiúság lelkét kaptátok, aki által kiáltjuk: Abba, Atyánk! » (Róm. 8,15).

A vízszintes vonal azt jelzi, hogy Jézus egymás testvéreivé tesz minket. Ezt nagyon szemléletesen fejezi ki Jézus szava, amelyet a kereszt alatt álló édesanyjának és szeretett tanítványának mond mintegy végrendeletet: « Asszony, íme a te fiad » « Íme a te anyád! És ettől az órától fogva otthonába fogadta őt az a tanítvány » (Ján. 19,26.27). Ez az új közösség egymással: együtt a kereszt alatt, befogadni egymást Jézusért.

Jézus tanítványi köre a gyülekezet előképének tekinthető, ahol Jézus látható módon a középpont volt és körülötte közösségbe rendeződtek a különböző csoportokból származó emberek. Jézus gyülekezetépítő munkájából csak néhány esetet emelek ki: az utolsó vacsora közösségét, amely után ő maga vágyva vágyott Luk. 2,15 szerint; a lábmosást, ahol alázatával és szolgálatával teremt közösséget maga és tanítványai között és a mindenkori tanítványi körön belül: « mert példát adtam nektek, hogy amint én tettem veletek, ti is úgy tegyetek (egymással) » (Ján. 13,15); a tanítványok rangvitája kapcsán ezt mondta: « ... aki a legnagyobb közöttetek, olyan legyen, mint a legkisebb és aki vezet, olyan legyen, mint aki szolgál » (Luk. 22,26); a főpapi imában azért könyörgött, « hogy mindnyájan egyek legyenek » (Ján. 17,20). Jézus a jövőre nézve is gazdag gyülekezetépítő ajándékokat igért és rendelt: a bűnbocsánatot (kulcsok hatalma), a keresztséget és a tanítást a missziói parancsban, az úrvacsorát és a Szentlelket.

Összefoglalva ezt a részt megállapíthatjuk, hogy az egyház Jézus munkájának az eredménye és személye a középpontja. Jézus megalkotta az egyház prototípusát és rendelkezésre bocsátotta az összes építőeszközt, majd megigérte a Szentlelket, aki az építés és renoválás munkáját végezni fogja.

A Szentlélek közösséget teremtő munkája

Jézus mennybemenetelével bekövetkezett a korszakváltás, a Szentlélek kora jött el s az egyház vitorláshajója pünkösdkor kedvező széllel indult történelmi útjára. A zúgó szél, a lángnyelvek jelzik a tanítványokra áradó Lélek erejét, titokzatosságát. A nyelvcsoda, mint a bábeli történet ellenképe mutatja a Lélek válaszfalakat lebontó, közösségépítő munkáját.

A következőkben röviden sorra vesszük a Lélek közösségépítő és fenntartó munkájának eszközeit, amelyek az első jeruzsálemi gyülekezet születése óta egyszersmind az egyház életmegnyilvánulásai és a hivők közösségének jelei.

Isten igéje és az igehirdetés

As első pünkösdkor a tömeg csodálkozott, hogy saját nyelvén hallja, amint az apostolok beszélnek Isten felséges dolgairól. Péter apostol beszédére pedig 3000 ember tért meg és keresztelkedett meg. Isten Szentlelke a Krisztusról szóló evangélium által szólítja meg és hívja az embereket. Így lesznek az emberek elhivottak, vagy kihívottak, görögül *ekklesia.* A Lélek megelevenítheti az írott igét és erőt adhat a hirdetett szónak, hogy az embert szíven találja. « Mert nem beszédben áll az Isten országa, hanem erőben » — írja Pál, másutt pedig így vall: « Mert nem szégyellem az evangéliumot, hiszen Isten ereje az, amellyel minden hivőt üdvözít. » (Rom. 1,16) A Szentlélek tehát Krisztusról tesz bizonyságot, őt dicsőíti, az övéből merít és azt jelenti ki. (Ján. 16,14) Isten igéje által építi a Szentlélek az egyházat « az apostolok és a próféták alapjára, a sarokkő pedig maga Krisztus Jézus, akiben az egész épület egybeilleszkedik és szent templommá növekszik az Úrban, és őbenne ti is együtt épültök az Isten hajlékává a Lélek által. » (Ef. 2,20-22)

Nemcsak az Isten igéje tartja a gyülekezetet, hanem a gyülekezet is hordozója és hirdetője az evangéliumnak: « Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet vagytok, Isten tulajdonba vett népe, hogy annak nagy tetteit hirdessétek, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hivott el titeket. » (1 Pét. 2,9)

A hit

Az evangélium hirdetése által a Szentlélek hitet ébreszt bennünk ott és akkor, ahol és amikor neki tetszik. Ez a Szentlélek legjellegzetesebb munkája, ez hozza a nagy for-

dulatot az életünkben. A hit személyes kapcsolatrajutás Istennel Jézus Krisztus által, a bizalom felébredése, odafordulás Krisztushoz és elfogadása annak, amit Krisztus elvégzett értünk és megszerzett nekünk. Ez a hit mégsem magánügy, hanem belekapcsol a Krisztusban hivők közösségébe, ahol egymás hite által erősödünk. Az egyház így a hivők, a megváltásban részesülők, üdvösségre elhivottak és szentek közössége: *communio sanctorum.*

A közös hit kifejezője a hitvallás, annak leírt, elmondott és megélt formájában. Ezért vagyunk hittestvérek egymással.

Az egyház, a hivők közössége maga is a hit tárgya, mivel külső jelei mögött a lényege lelki valóság. « Hiszek a Szentlélekben, egy keresztyén anyaszentegyházat, szenteknek közösségét... »

A keresztség

Krisztussal és a benne hivőkkel való közösségrejutás egyszer s mindenkorra rendelt, szemmel is látható eseménye a keresztség. A keresztségben a Szentlélek Krisztussal köt össze élő közösségbe, testének tagjává tesz. 1 Kor. 12,13-ban ez áll erről: « Hiszen egy Lélek által mi is mindnyájan egy testté kereszteltettünk, akár zsidók, akár görögök, akár rabszolgák, akár szabadok és mindnyájan egy Lélekkel itattattunk meg ». A fej és a tagok közötti kommunikáció és a tagok egymással való összhangja a testben gazdag életprogramot, növekedési és megújulási lehetőséget nyit minden megkeresztelt számára.

A keresztség egyszeri, nem kell és nem lehet megismételni. Isten Lelke viszont, « mint zsibbadt erek útjain a vér », életre keltheti a Krisztusba egyszer beoltott tagokat.

Az úrvacsora

A keresztséget egyszeri, az úrvacsorát gyakori használatra kaptuk a Krisztussal és egymással való közösségben való részesedésre (*koinonia*). Fontos figyelni a részesedés szóra. A közösséget ugyanis nem mi alkotjuk, hanem az Krisztusban van és mi benne részesülünk, mert ő részesít minket. « Mert amint egy a kenyér, úgy egy test vagyunk sokan akik az egy kenyérből részesedünk » — írja Pál apostol (1 Kor. 10,17). *Ex uno vivmus* — írták a régiek a Krisztust jelképező pelikán alá, amely saját húsával táplálta kicsinyeit. Az úrvacsora titka mögött is a Szentlélek munkája áll (*mysterion*), aki által hálaadással (*eucharistia*) és újjongással vehetünk részt benne, mint az első keresztyének (Csel. 2,46).

Az úrvacsora közösségi vonásához tartozik a megelőző gyónással kapcsolatos megbékélés egymással és az őskeresztyénségben gyakorolt szeretetvendégség (*agape*), melynek egyenes folytatásaként következett az úrvacsora.

A szeretetközösség

Az eddigi négy területen a Krisztussal való kapcsolat volt az elsődleges, ezeket hitközösségként foglalhatjuk össze. A gyónással, imádsággal és dicsérettel együtt az istentisztelet, a liturgia alkotó elemei ezek. Így azt is látjuk, hogy az istentisztelet milyen fontos gyülekezetépítő alkalom és a közösségi élet egyik szép megnyilvánulási formája.

A következőkben a hivők szeretetközösségéről lesz szó. Hallottuk, mit tett és hogyan imádkozott ezért Jézus és milyen végrendeletet adott erről. Az apostolok pedig szinte állandóan hivatkoznak rá és intik a gyülekezeteket a szeretetközösségre: « Fogadjátok be tehát egymást, ahogyan Krisztus is befogadott minket az Isten dicsőségére. » (Rom. 15,7)

> « Ha tehát van vigasztalás Krisztusban, ha van szeretetből fakadó figyelmeztetés, ha van közösség a Lélekben, ha van irgalom és könyörület, akkor tegyétek teljessé örömömet azzal, hogy ugyanazt akarjátok: ugyanaz a szeretet legyen bennetek egyet akarva ugyanarra törekedjetek. Semmit ne tegyetek önzésből, se hiú dicsőségvágyból, hanem alázattal különbnek tartsátok egymást magatoknál, és senki se a maga hasznát nézze, hanem mindenki a másokét is » (Fil. 2,1-4).
>
> « A testvéri szeretetről pedig nem szükséges írnom nektek, hiszen titeket is az Isten tanított az egymás iránti szeretetre és mert gyakoroljátok is ezt, minden testvér iránt egész Macedoniában. De kérünk titeket testvéreim, hogy még inkább gyarapodjatok ebben » (1 Tessz. 4,9-10).

Alapvető fontosságú itt a testvér szó. Az egyház, a gyülekezet nem egyesület, nem klub, nem hasonszőrűek összetartása, nem vonzó emberekhez való vonzódás, hanem *testvérség*. Tudjuk, a barátait megválogathatja az ember, a testvéreit nem!

A hivők közössége nem az álmaink és vágyaink valóraválása, nem igényeink kielégítése, hanem Isten által Jézus Krisztusban alapított közösség, melyben a Szentlélek részesít. Így vagyunk mi egymásnak részestársai a Krisztusban. « Közösségünk abban van, amit Krisztus értünk tett — írja Bonhoeffer *Gemeinsames Leben* c. kis könyvében — és az nemcsak a kezdetben van így, mintha az idők folyamán valami több még ehhez a közösséghez hozzájönne, hanem így marad a jövőben és az örökkévalóságban. Aki többet akar, mint amit Krisztus közöttünk alapított, az nem ke-

resztyén testvériséget akar, hanem valamiféle rendkívüli közösségélményt, melyet másutt nem kapott meg és ez homályos és gyanus vágyakat kever a testvériségbe ». A lelki közösség (pszihikus) helyett a Lélek közösségéről (pneumatikus) kellene beszélnünk, abban az értelemben, hogy a Lélek Krisztusban részesít.

A testvéri közösséget Krisztus már előbb létrehozta, mi csak fölfedezzük és részesülünk benne — gondoljunk az oslói esetre! Nekünk nincs közvetlen kapcsolatunk a testvérrel, hanem csak Krisztuson keresztül. Ezért nem a vonzalom, ellenszenv, függőség, hanem a szeretet köt össze, amelylyel Krisztus szeretett mindkettőnket. Az őskeresztyénekről mondták a kívülállók: Nézzétek, hogy szeretik egymást! Ennek a közösségnek spontán kifejezése volt a Jeruzsálemi gyülekezet vagyonközössége, amelynek mai megfelelője az adakozás és gyűjtés a szegények, vagy rászoruló gyülekezetek megsegítésére. A svéd egyház nemzetközi segélyszerve, a Lutherhjälpen bőjti gyűjtését virágvasárnap 36 millió koronás eredménnyel zárta le.

A mindennemű fizikai segítés mellett mindig is fontos szerepet játszott a vigasztalás, a tanítás, az intés, a közbenjáró imádság és a különböző kegyelmi ajándékokkal való szolgálat, melyeket ugyanaz a Lélek ad a gyülekezetek építésére.

A küldetés

E címszó alatt foglalom össze az egyház kifelé irányuló tevékenységét, a só és világosság szolgálatát a világban. Ez is a Lélek ereje által történhet és ebben is nagy szerepe van a közösségnek.

Az egyház Isten üdvözítő tervében nem végcél, hanem eszköz. Feladata a bizonyságtétel Krisztusról tettel és szóval. Isten Szentlelke azért hív, újít, gazdagít, hogy küldjön és általunk hívjon, gazdagítson másokat. Ebben a lüktetésben él a gyülekezet, a keresztyén ember. A kifelé végzett diakónia, a misszió, a bizonyságtétel (*martyria*) terhet, szenvedést is jelent, amit a gyülekezet tagjai közösen hordoznak. « Ha szenved egy tag, vele együtt szenved valamennyi. » (1 Kor. 12,26)

Új pünkösd?

Isten újra meg újra adott ébredést és megújulást egyházának és egyháza által sokaknak. Ilyenkor mindaz, amiről az előadás szólt, valósággá, személyes tapasztalattá és erővé

válik. Fuj a Lélek szele, életre kel a csontmező, dagad a vitorla, megy előre a hajó, « az Úr pedig napról-napra növeli a gyülekezetet az üdvözülőkkel. » (Csel. 2,47)

Ily megújulást adott Isten jelen korunkban is. A század elején kezdődő pünkösdista mozgalom soha nem látott növekedést ér el és annak hatására a Szentlélek az érdeklődés középpontjába került. Így indult az un. karizmatikus mozgalom, amely Amerikából átjutott az európai történelmi egyházakba is.

J. Rodman Williams neves amerikai egyházi ember a következő hét pontban foglalja össze a történelmi egyházakon belüli karizmatikus mozgalom elemeit:

— a keresztyén hit igazságai iránti életteli, dinamikus érzék újraéledése;
— a hivők gyülekezetének és a Szentlélek közösségének átütő erejű megújulása;
— a « Lélek ajándékai » hosszú sorának megjelenése;
— a Szentlélek keresztségének megtapasztalása, gyakran nyelveken szólással követve egy radikális lelki megújulás jeleként;
— egy olyan lelki egység újraéledése, amely nem ismer felekezeti határokat;
— a Jézus Krisztusról szóló jó hír széleskörű bizonyságtételéhez fölfedezett erőforrás;
— az eszkatológikus perspektíva.

William fölsorolását kiegészíthetjük két elemmel: Jézus szeretetének megélése a felebaráti szolgálatban és a radikális és egyszerű életstílusra való törekvés. Ahogy ezek az elemek szinte szószerint megfelelnek az első gyülekezet életmegnyilvánulásainak, úgy a házankénti összejövetel megfelelőjét is megtaláljuk ma az un. házi gyülekezetekben, mely új modellként szolgálja a hivők közösségét.

Egy másik amerikai teológus, Richard Lovelace, a várható ébredés arculatát így rajzolja meg: « Az új ébredés az ifjúsággal az élén, ökumenikus jelenség lesz, melyet lelki extázis (*enthusiasmus*), társadalmi segítőakciók és teológiai elmélyülés követ a megváltástanban (*soteriologia*), a Lélekről szóló tanban (*pneumatologia*) és az utolsó dolgokról szóló tanban (*eschatologia*) ».

Nagyszerű felfedezés és igéret, hogy a Szentlélek munkája új távlatot és mélységet nyit az egymásratalálásra egyesek és felekezetek között. Jézus Krisztus a világ emberoldatába kristályosodási folyamatot indított el maga körül, amely a Lélek által folytatódik az idők végéig.

« Az Úr Jézus Krisztus kegyelme, az Isten szeretete és a Szentlélek közössége legyen mindnyájatokkal! » (2 Kor. 13,13)

BALLA BÁLINT

TÁRSADALMUNK JÖVŐJE ÉS A SZENTLÉLEK

Mit jelenthet a Szentlélek korunk válságból válságba sodródó társadalmának a jövője számára? A Szentlélekről — egy még a teológusoktól is alapos felkészültséget követelő problémakörről — itt egy szociológus kíván szólni, azaz olyasvalaki, aki nemcsak laikus a teológia ezen elvont tárgykörében, hanem ezen túl természettudományos egzaktságra törekvő, racionális tudomány képviselőjeként el kellene, hogy utasítson minden, a Szentlélek fogalmával asszociált — mint mondják — bizonyíthatatlan, ködös és tudománytalan képzetet is. Ez bizony nem kis feszültséget jelenthet valakinek, aki egyszerre szeretne hivő is lenni és szociológus is maradni. De ugyanakkor nagy kihívás is olyan állásfoglalás után kutatni, amely a hivőt megbékíti a tudománnyal, mert ha a fáradozás eredménnyel jár, talán kételkedő kortársainknak is mondhatunk valami meggyőzőt a Szentlélekről. Ebbeli kísérletezésemben előadásom nemcsak teológiailag nem szaktudományos — ez magától értetődik! —, de a tudomány szokványos felfogása szerint még a szociológiát illetően sem. A szociológia néhány kardinális tételének megkérdőjelezéséből fog ugyanis kiindulni. De már most szeretném jelezni, hogy nem látok feloldhatatlan konfliktust a Szentlélek-tematika és a szociológiai gondolkozás között, sőt előadásomat úgy is lehet tekinteni, mint kísérletet a Szentlélek kérdésének egy olyan hivő által való megvilágítására, aki nagyonis megtermékenyítőnek tartja a szociológia szemléleti módját, ha korspecifikus béklyóiból kiszabadítjuk.

Ehhez azonban érzékelhetővé kell tennünk a Szentlélek fogalmát egy szkeptikus kor gondolatvilága és nyelvezete számára. Erre kiválóan alkalmas a Szentlélek-tan lényegének a modern társadalomtudományok nyelvével és problémavilágával való konfrontálása, különösen mivel utána a Szentlélek társadalmi kihatásairól akarunk szólni. Ezért az írás két részből áll. Első részében azt a szakadékot kell felmérnünk, mely a Szentlélekkel kapcsolatos laikus elképzeléseket a modern társadalomtudományok tantételeitől ténylegesen vagy állítólagosan elválasztja. Ha azután a két partot sikerült egymással összekötnünk, s úgy érezzük, hogy

valamilyen közös talaj van mindkét lábunk alatt — azaz, ha azt kezdjük látni, hogy a Szentlélek mondanivalója mégsem annyira összebékíthetetlen mindazzal, amit a modern társadalomtudomány vall —, akkor a második részben megvizsgáljuk, milyen jövőbe mutató reménységet nyújt a Szentlélek a modern világ emberének. A tudományos gondolkozással való összehasonlítás itt is folytatódik. Míg ugyanis az első részben azt kérdezzük, hogyan vetődnek fel alapvető emberi-társadalmi kérdések a két ellentétes gondolkozási mód számára, a második részben először felvázoljuk a Szentlélek társadalomszervező elveit és ígéretét, valamint a tudományra való hivatkozással napjainkig realizált társadalmi valóságot — ez a második rész első szakasza —, majd végül szólunk a Szentlélek társadalomszervező elveiben adott jövőbeli reménységről.

Hogyan válnak eszmék emberi-társadalmi mozgatóerőkké?

Mit tud a modern kor embere a Szentlélekről? Vajmi keveset és ez a kevés korunk szkeptikus, hitetlenségre hajló emberét bizony nem vonzza, de még a hivőnek is gondja van, hogy világképében a Szentlelket valahogyan elhelyezze. « Jézus fogantatott a Szentlélektől, született Szűz Máriától » — a Szentlélek: Isten lelke galamb képében megjelenik Jézus keresztelésekor (Mk, 1,10), — majd pedig: Szentlélek pünkösdkor csodálatos módon megszáll egy nagy sokaságot, megérteti üzenetét egy sereg legkülönbözőbb rendű, rangú és főleg nyelvű emberrel és megtéríti őket Jézus hitére (Ap. csel. 2). Egy racionális kor emberének ez bizony nagyon keveset — vagy éppen nagyon is sokat és ezért hihetetlent — mond, s ha a bibliában nyomozni kezdünk, további idézetek sem alkalmasak bizony kételyeink eloszlatására.

Amit a Szentlélekről így megtudunk, szerintem két gondolatba foglalható, két tételbe sűríthető össze a modern ember nyelvezetében.

A Szentlélek Isten eszméjét plántálja el az emberben, s indíttatja ezáltal egy új, magasabb rendű értékrendszer szerint való cselekvésre, — ez az egyik, és: a Szentlélek az Atyaisten és Jézus nevében embertársi közösséget teremt és bontakoztat ki az emberekben, — ez a másik. Ez bizony még ebben a tartózkodó, semleges megfogalmazásban is nehezen fogadható el egy nem-hivő által, a társadalomtudós pedig ugyancsak kényes kérdésekkel tapinthat rá az e tételekben foglalt állítások gyengéjére. Hogyan keletkeznek új eszmék, s értékek, mi módon ragadják meg az embereket, és hogyan késztetik azokat új, magasabb rendű cselekvésre? A második tétellel kapcsolatban pedig ez kérdezhető: hogyan

teremtenek eszmék új közösségeket, hogyan tartják őket össze és mi módon vezérlik őket? És mind a kettővel kapcsolatban jogosan vetődnek fel egyrészt a racionális logika kételyei, másrészt az empirikus megtapasztalhatóság és az oksági összefüggés problémái. Megannyi rejtély előtt állunk, különösen, ha hozzávesszük, hogy jelen esetben ezek az eszmék állítólag Istentől származnak, a Szentlélek Isten eszméjének hordozója az emberekben, mert hiszen ezzel a tudományos gondolkodás hívei további döntő érveket nyernek a cáfolat és az elutasítás számára.

A Szentlélekkel összefüggő alapvető kérdések tehát — úgy tűnik — tarthatatlan helyzetbe hozzák a keresztény vallást a tudományos gondolkozás előtt és még a hivőt is alapos próbára teszik. A modern embernek ugyanis még sokkal nehezebb hinni a Szentlélekben, mint Istenben általában. A világot teremtő és kormányzó tökéletes és abszolút lény gondolata éppen absztrakt voltával könnyebben elképzelhető és hihető, főleg pedig minden nagy kultúrát valamilyen formában átható egyetemes emberi hagyományokra támaszkodik. Ezzel szemben a Szentlélek-tan alapgondolata, hogy ez az abszolútum és absztraktum valamilyen transzmissziós hatással emberi és társadalmi cselekvéssé változik át, ez egy meghökkentő, alig felfogható, az érzéki és anyagi realitások modern világában élő ember részére igen különös eszme, mely azon túl még — mindenesetre bibliai megfogalmazásaiban — csak a kereszténységre jellemző, kultúrtörténetileg nagyon sajátos tanítás. Ezzel a gondolattal még a hivő sem tud nagyon könnyen azonosulni és tartható álláspontot elfoglalni a nem hivővel szemben, akinek könnyű a Szentlélekhez fűződő hagyományos ismeretek és elképzelések gyermekdedségére és naivitására hivatkoznia. A tudományok embere pedig a Szentlélekkel kapcsolatos ideáknak mind a racionalitással való összeegyeztethetetlensége, mind pedig empírikus valóságként való megtapasztalhatatlansága miatt megsemmisítő támadást tud intézni a keresztény vallás egyetemes egésze ellen, mert hiszen a Szentlélek működésének cáfolatán keresztül — úgy tűnik — a keresztény hit egész épületét ki lehet emelni a sarkaiból. Pál ugyanis ezt mondja: « És senki sem mondhatja Úrnak Jézust, hanem csak a Szentlélek által » (1.Kor. 12,3). Ugyanerre utal az a kevés sarkalatos ismeret is, amivel többékevésbé minden keresztény tisztában van, s amit az előbb említettünk. Jézus fogantatása a Szentlélek műve, keresztelése a Szentlélek jegyében történik, s egyházát az Isten Szentlelke alapozza meg (1).

---

(1) A szerző gondolkodásáról és ezen írás hátterében álló társadalomképről tájékoztat: B. Balla: *Soziologie der Knappheit. — Zum*

Hogyan érvelhetünk a Szentlélek-tan mellett? Hogyan hidalhatjuk át a közötte és a modern tudomány objektív pozitivista valóságmegismerő igénye között húzódó szakadékot? Meg sem kísérlem a keresztény hit alapigazságainak tudományos bizonyítását, hanem visszájára fordítom a probléma távlatát, s a társadalomtudományoktól kérdezem meg, vajon az ő illetékességi körükben nem merülnek-e föl a Szentlélek működéséhez hasonlítható tézisek és ha igen, ezeket vajon mennyiben lehet racionális érveléssel és empírikus tényanyaggal bizonyítani? Azt állítom, hogy a Szentlélek-tan mögött az embert mindig is alapvetően egzisztenciálisan foglalkoztató, de kielégítően meg nem válaszolható, tapasztalati tényekkel nem bizonyítható kérdések húzódnak meg. Ha említett két tételünkből elhagyjuk a keresztény hittel összefüggő különleges szimbólumokat és kifejezéseket, akkor a Szentlélek-tan mögött két egyetemes emberi kérdés bontakozik ki. Az egyik: hogyan keletkeznek az eszmék és válnak működő erőkké az emberben? A másik pedig: miképpen keletkeztetnek, mozgatnak és tartanak össze eszmék közösségeket? E két kérdés a társadalomtudományok alapproblémáihoz vezet. Nézzük meg, ők milyen válaszokat adnak rájuk.

Az első tétel a szociológia és társtudományai nyelvén körülbelül így hangzik: Az emberi cselekvést értékek és eszmék vezérlik; az emberi magatartás és a társadalmi cselekvés a kultúra és a társadalmi rend által kisugárzott érték- és eszmerendszerekhez való alkalmazkodás, illetve a velük szemben való ellenállás problémája; a társadalomtudományok egyik központi kérdése pedig ennek megfelelően az emberi- társadalmi cselekvésnek a kultúrális értékek és eszmék függvényében való vizsgálata. A társadalmi mozgás, fejlődés illetve a társadalmi változások kérdései — a szociológia e központi kutatási területe — lényegében az értékrendszerekhez és változásaikhoz alkalmazkodó vagy ezeknek ellenálló emberi magartartás vizsgálatára irányulnak. Ezt a nagy témakört variálja az egész klasszikus szociológia és az újabb szociológiai iskolák vitáinak nagy fogalmi bonyolultsága mögött is ez a kérdés húzódik meg: hogyan járják és hatják át, hogyan mozgatják az eszmék a társadalmat.

Verständnis individueller und gesellschaftlicher Mängelzustände. Stuttgart 1978. — A tudományos-technikai világ társadalmi problémáinak szociológia-elméleti megvilágítását lásd: B.B.: « Technik - Gesellschaft - Knappheit » c. írásában (Megjelent a R. Jokisch által szerkesztett tanulmánykötetben: *Techniksoziologie,* Frankfurt/M 1982).

Már Comte, a szociológia megalapítója is a pozitivizmus, a modern tudományos racionalitás eszméjét látta a társadalomban elterjedni. Ezzel szemben a marxizmus a proletáriátus történelmi elhivatottságának doktrináját mint determinisztikus anyagi törvényszerűséget hirdeti ugyan, de éppen e tan hirdetésének nyomában járó gyakorlati sikerek igazolják, hogy a győzelmek nem valamely szükségszerűség objektív eredményei, hanem egy prófetikus kvázi-vallásos eszme terjedésének sikerei. Az eszmék döntő jelentőségét szögezte le Max Weber is, amikor az objektív anyagi érdekek minden fontossága ellenére azt hangsúlyozta, hogy: « ... az eszmék által teremtett világképek határozták meg nagyon sokszor azokat a pályákat, melyben az érdekek dinamikája előrehaladt » (2). Weber az eszmék primátusát gyakorlati példával is igazolta amikor a kapitalizmus keletkezését a protestáns hitből fakadó evilági erkölccsel hozta oksági összefüggésbe. De újabb bonyolultabb nyelvezetével nem mond mást korunk szociológiája sem, legyen az a Schelsky-féle intézményszociológia, mely a társadalmi intézmények működése mögött az úgynevezett vezérlő eszmét keresi, az értékek és értékváltozások szociológiája, vagy akár a parsonsi struktúra-funkcionista rendszerelmélet, mely ugyancsak a kultúrális és társadalmi normák és értéket hatásfokától teszi függővé egy adott cselekvési vagy társadalmi rendszer működését. A szociológia szinte valamennyi iskolája — tudatosan vagy szándéka ellenére — elismeri és igazolja az eszmék döntő befolyását az emberi-társadalmi cselekvés irányításában.

De a tartalmi hasonlóságokon túl felfedezhető a Szentlélek tanítással való párhuzamosság a tapasztalás és bizonyítási eljárás terén is. Az eszmék és értékek primátusának elismerése ellenére hiányoznak a tudományosan megalapozott vizsgálatok a szóbanforgó folyamatok legfontosabb szakaszairól: hogyan keletkeznek és honnan jönnek az új értékek és eszmék, mi okozza társadalmi terjedésüket, hogyan és miért történik, hogy bizonyos új eszmék kiszorítják a régieket, miképpen internalizálódnak vagy nem internalizálódnak az emberben és milyen objektív, empirikusan megtapasztalható mechanizmus okozza terjedésüket, eszmei energiából anyagi erővé való átváltozásukat? Mindez nem kisebb homályban marad, mint a Szentlélek misztériuma. De csodálatosképpen a tudomány mégsem kérdőjelezi meg

---

(2) Lásd: M. Weber: « Einleitung in die Wirtschaftsethik der Weltreligionen » felvéve M.W. *Soziologie-Weltgeschichtliche Analysen-Politik* c. kötetébe (Stuttgart 1964), aholis az idézet helye: 414 l.

önmagát ezen alapvető deficit láttán, hanem tudomásul veszi azt és él tovább a maga töredékes igazságaival.

Ugyanígy áll a helyzet a Szentlélek működésével kapcsolatos második tézis analógiáját illetően. Itt a szociológia általános pozícióját így foglalhatjuk össze: Közösségeket a kollektív tudat keletkeztet és hat át; a közösségtudat intenzitása a biztosítéka és a fokmérője valamely csoport, közösség vagy társadalom akcióegységének és hatékonyságának. E második tétel variációit is ott találjuk a nagy szociológiai elméletek középpontjában. Comte a társadalom gyökeres megjavulását a pozitivizmus eszméjének rendszerképző erejétől, kisugárzásának általánossá válásától várta, mert az volt a meggyőződése, hogy az embereket már a közösségeket alkotó és működtető nagy pozitivista törvényszerűségek puszta felismerése és befogadása révén áthatja a közösségi szolidaritás. Marx számára, akárcsak számos jeles követője számára — gondoljunk csak Lukács Györgyre — a munkásság osztálytudatának, azaz közösségi öntudatának kifejlődése volt a szocialista forradalom bekövetkeztének egyik döntő előfeltétele. Émile Durkheim állítólag objektiv, kvázitermészettudományos szociológiai rendszerében is központi helye van a kollektív tudatnak, mely mindent felülmúló morális erejével összefűzi és mint társadalmi tény szinte a fizikai dolgok kényszerítő erejével járja át és készteti cselekvésre a közösségnek alávetett egyéneket. Durkheim szerint a tradicionális közösségekben a « mechanikus szolidaritás » hatja át az embereket, míg a differenciált ipari társadalmakban a munkamegosztás hordozó hullámán terjedő úgynevezett « organikus szolidaritás » készteti közösségi egységbe őket. De e titokzatos, szerzőik által kellően meg nem magyarázott működésű erőknél nem kevésbé titokzatosak azok a közösségi erők sem, melyek például Parsonsnál modern Leviathanként teremtenek rendet valamely társadalmi rendszerben, vagy amelyek Lévy-Strauss strukturális antropológiájában szinte mágikus-kabalisztikus erővel késztetik az egyéneket bizonyos közösségi szabályok tudattalan betartására is.

Miért és hogy élesztik a pozitivizmus szigorú és száraz természettörvényei a közösségi erőket? Mitől függ a marxi osztálytudat terjedése és hatékonysága sokszor például éppen olyan rétegekben, melyek objektív érdekei ellentétben állanak a proletáriátuséivel? Hogyan mérhető és igazolható mindez? Mi is lehet a Durkheimnél oly sokszor dicsért, de sosem definiált, sosem részletezett és elemzett organikus szolidaritás, mely Durkheim szerint csodák csodájára állítólag éppen a Marxnál oly sokszor bomlasztóan és elidegenítően ható munkamegosztásból származik és ebbeli minő-

ségében garantálja a közösségtudat uralmát az egyén fölött? Második tételünkkel kapcsolatban is számos kérdés marad megválaszolatlanul, anélkül hogy a tétel maga vagy pláne a tudomány megkérdőjeleztetnék. A közösséget alakító és mozgató társadalmi tudat tudományos megismerését akadályozó fátyol nem kevésbé áthatolhatatlan, mint amaz, amely a Szentlélek közösségeket ihlető és átjáró hasonló misztériumát, a pünkösdi lángnyelvek titkát elfedi előlünk.

Ez a misztikus homály nagymértékben akadályozza a társadalmi folyamatok tudományos megismerését és ezzel a társadalomtudományoknak azt a régóta beigért haladását, mely őket a természettudományok egzakt megismerési módszereinek legalább a közelébe hozhatná. Ez az egyik fő oka annak is, hogy ezek a tudományok, melyek a jövőt kívánták tudományos eszközökkel prognosztizálni, éppen a jelentős társadalmi mozgalmakat és forradalmi jelentőségű eseményeket képtelenek előrejelezni, mert nem tudják felismerni azokat a rejtett folyamatokat, melyek során új eszmék kerítik az embereket hatásuk alá, s váratlan társadalmi cselekvéssorozatot indítanak meg. Emiatt nem volt társadalomtudományi előrejelzés olyan eseményekkel kapcsolatban — hogy csak néhány egészen nagy jelentőségű megmozdulásra utaljunk —, mint például a két 1917-es orosz forradalom, 1956 magyar októbere, vagy pedig a szinte a semmiből sok milliós erőre növekedett lengyel szolidaritás-mozgalom.

Nem folytatom a példák sorát, mert a párhuzamnak célja ma nem a társadalomtudományokba vetett bizalom további megingatása, hanem annak kimutatása, hogy ezek sem képesek éppen az alapvető emberi-társadalmi folyamatokat és összefüggéseket feltárni és hogy ezek is kezdeteiktől fogva változatlanul rá vannak utalva nem bizonyítható elméletek alkotására, spekulációra, a megismerés alapvetően töredékes voltának elfogadására, azaz végső fokon a hitre — akárcsak a keresztény vallás a Szentlélekről szóló tanításával. Vagyis a társadalom- és embertudományoknak is megvan a maguk « Szentlélek hite » az eszmék és értékrendszerek terjedéséről és közösségalakításáról; az e hitből származtatott két tétel e tudományokban éppen olyan kardinális jelentőségű mint párhuzamaik a kereszténységben, s hasonlóan bizonyíthatatlanok, mint a vallás hittételei. Ezért maradnak a társadalom- és embertudományok mindig is alapvetően gyengébb és kevésbé egzakt tudományok, mint a természettudományok. A gyenge ember saját szűkös és fogyatékos egyéni és társadalmi viszonyait kívánja megismerni és ez nem megy homályok elfogadása, valamint hittel és mítoszokkal való pótlása és feltöltése nélkül. Az egyéni és

a közösségi tudatnak és állapotváltozásainak megismerésével kapcsolatos nagy kérdőjelek — hogy a tudattalan mélységeiről ne is beszéljünk —, az eszmék tömegeket megmozgató hatásával kapcsolatos fehér foltok tudományos ismereteink térképén: mindezek ugyanúgy jellemző s maradandó részei a modern társadalomtudományoknak, mint ahogyan a Szentlélekbe vetett hit a keresztény vallás szerves része. A tömegek vagy egy névtelen Társadalom-isten hatalmába vetett mitikus hit társadalmi tényként való elfogadása ugyanúgy hozzá kell hogy tartozzék a szociológiához, mint ahogy a Szentlélek-hit nélkül nincsen kereszténység. A társadalomtudományok alapigazságainak elfogadásához is hit szükséges, akárcsak a kereszténységéhez, de persze a hit forrása, gyökere és igazolása alapvetően más ott, mint itt, s ennek következtében mások a szimbólumok s a nyelvezet. A keresztény hit a sebesen zúgó szél zendülésével, a galamb és a tüzes nyelvek képeivel fejez ki ahhoz foghatót amihez a társadalomtudomány hite az organikus szolidaritás, a forradalmi tudat, a pozitivitás és egyéb nem kevésbé mitikus és szimbolikus erejű fogalmak segítségét veszi igénybe.

Az egyetemes szeretet-elv és más társadalomszervezési principiumok

Írásunk első része tehát nem hozta azt a negatív eredményt, amitől tartani lehetett, — hogy ti. modern gondolkozású ember számára képtelenség a Szentlélek-tanítás lényegének elfogadása — sőt azt láttuk, hogy a társadalomban szervezett emberiség egy jelentős problémája mintegy hidat létesít e tanítás és a társadalomtudományok között. Ez a felismerés mármost feljogosít arra, hogy összehasonlításunkat az első, a formai rész után a tartalmi síkra is kiterjesszük, azaz felvessük a kérdést: Melyek a Szentlélek-hit jegyében álló eszmék sajátosságai és mi az e jelben működő közösségek adta reménységünk? — E tekintetben társadalomtudomány és kereszténység — hogy szabad legyen így kifejezni — konkurrenciában állnak egymással a világ szemében, mivel mindkettőjük bizonyos közösségszervező elveket hirdet, továbbá prognózist, illetve igéretet ad az ember társas életének jövőjéről. Eddig azt láttuk, hogy a társadalomtudományok fölénye a kereszténységgel szemben racionalitásuk alapján nem bizonyítható, mert nincsen olyan tudományosan felvázolt kép a jövőről, melynek megvalósulására számíthatunk, hiszen nem ismerjük a társadalmi eszmék terjedésének és jövőtalakító erejének törvényeit. Ha tehát most mégis azt kérdezzük, milyen lehet a társadalom jövője, ha e kétségbeesésre hajló világban reménytkeltő jelek után kuta-

tunk, akkor a társadalomtudomány világnézete és a Szentlélek-hit között csak úgy foglalhatunk állást, hogy érdemi síkra tereljük a kérdést. Azaz megkérdezzük: Mit ígérnek és mit adnak az embereknek a társadalomtudományok által hordozott eszmék és mit ad a Szentlélek? Végső, egzisztenciálisan alapvető értékrendszerek dolgában kell ugyan állást foglalnunk, de ehhez tapasztalatok és a tudományos bizonyítás eszközei is rendelkezésünkre állnak. Választásunknál ugyanis felhasználhatjuk arra vonatkozó ítéletünket, hogy hogyan hatott és hat a világban a szembesített két eszmerendszer, milyen közösségeket teremtett, hogyan alakították e közösségek a világot és mit várhatunk tőlük és hordozó eszméiktől mai világunkban?

Az ember mint gyönge és korlátozott lény egymagában hiábavalóan küzd anyagi és eszmei életcéljainak maradandó szűkössége ellen és ezért közösségeket hoz létre a gyengeségeivel való megküzdés, létszükségleteinek jobb kielégítése érdekében. A tökéletes és optimális közösség mint az egyén létének beteljesitője — ez a nagy eszme foglalkoztatta Platontól és Arisztotelésztől kezdve a nagy társadalombölcselőket mind a mai napig. Mindamellett ami a történelmi valóságot illeti, a korai civilizációk emberének fő társadalomszervező elve a *közös leszármazás* volt. A premodern társamak elsősorban vérségi közösségek — nagycsaládok, klánok, hordák, nemzetségek, törzsek — voltak, melyekben természetadta közösségképző ismervek, mint azonos leszármazás, faj, nyelv uralkodtak. Ezek a vérségi közösségek voltak egyben a vallási közösségek is. Ezért a kereszténység előtti világban úgyszólván annyi vallás létezett, ahány társadalmi közösség volt. Még az ótestamentumi zsidóság számára is az Isten Izraelnek, a választott népnek Istene, akitől a zsidó néppel azonos hivői közösség a zsidóság ellenségeinek megbüntetését s egy evilági birodalom kiteljesedését reméli.

Ebbe a világba lép be forradalmian megújító, mert egyetemesen megbékítő és egyesítő közösségszervező elvével a keresztény evangélium Istene, nem valamely elszigetelt nyelvi-faji közösség, hanem az egyetemes emberi szeretet Istene. Ez az Isten Jézusban kivétel nélkül mindenkinek hirdeti a megváltás igéjét, az egész világ bűneit magára veszi, tanítványait minden nép tanításával bízza meg és közösségeszménye « hogy mindnyájan egyek legyenek » (Ján. 17,11). A kereszténység válasza a végtelen sokféleségű emberi gyöngeség, bűnösség láttán a végtelen szeretet Istenéhez törekvő, mert a szeretetben a korábbi korlátokat elnemismerő egyetemes emberi közösség. Ez a fajta egyetemes krisztusi közösség az, amely az üldözött kicsinyhitű tanítványok maroknyi csapata helyén azért képes pünkösdkor az egyetemes, min-

den korlátot elsöprő egyház alapjait lerakni, mert megjelenik a földi életből távozó Jézus által a tanítványoknak vigasztalóként beigért, őket mindenre megtanító Szentlélek. (Ján. 14,16; 16,7 és 13). Szentlélek-Istentől az Apostolok közreműködése által alapított pünkösdi egyház az Istent kereső emberek közösségének az a forradalmian új modellje, melyben zsidók, krétaiak és arabok nyelvi különbségek ellenére egyaránt megértik és befogadják az evangéliumi szeretet egyetemes üzenetét, megtérnek s térítő útjára indítják azt az egyházat, mely a törzsi és regionális közösségek és istenségeik helyén *a szeretetet, az emberi gyengeségben való egyetemes segítség társadalmát* létesíti. Akik Jézus Krisztusban hisznek, azokat a Szentlélek egyetemes és oszthatatlan közösségben hozza össze. Lukács így összegezi a Szentlélek pünkösdi egyházalapító megjelenésének következményeit: « Mindazok pedig, akik hittek, együtt voltak és mindenük közös volt » (Ap. Csel. 2,44). Pál pedig ezt mondja: « Mert hiszen egy Lélek által mi mindnyájan egy testté kereszteltettünk meg, akár zsidók, akár görögök, akár szolgák, akár szabadok» (1.Kor. 12,13). — Amint a Szentháromság — mint Békés Gellért mondta — « társas létteljesség » (3), úgy ebből a Hármasságból a Szentlélek mint az isteni szeretet principiuma jelenik meg az emberekben mindenütt ott, ahol Jézus Krisztusban hisznek, az isteni társas létteljesség földi visszfényét, az *egymást szeretők és segítők közösségét.*

Ez a forradalmian új struktúrájú közösségtípus, amely nem ismer « diszkriminációt », származás dolgában zsidó, görög vagy bárki egyéb között, foglalkozás, vagyon és társadalmi státus tekintetében; amely egyaránt szól ifjúnak és öregnek, férfinak és nőnek, a szeretet evangeliumát a világ mind a négy égtája alatt lakók számára egyaránt hirdeti. Ennek az elvnek nagyszerűségét a kereszténységnek az egész akkor ismert világban való gyors elterjedése igazolja. A szeretetlenségben, sokféle testi és lelki szűkölködésben, háborúskodásban és reménytvesztettségben élő világ szomjasan befogadta, magáévá tette és terjesztette az egyetemes jézusi szeretetnek a Szentlélek által az ősegyházba plántált eszméjét.

De azt is tudjuk, hogy az egyház, majd később az egyházak és a magukat kereszténynek nevező társadalmak további története maradandó emberi és társadalmi fogyatékosságok miatt a Szentlélek pünkösdi közösségszervező eszméjétől való eltávolodás története is. Az egyház minden folyamatos megújulási kísérlete ellenére is olyan évszázadok

---

(3) Lásd. 17. old.

sora következik, melyben az egyetemesség helyét az elkülönülések, az egyházszakadások, a szektariánizmus, a faj, vagyon és rang szerinti megkülönböztetések veszik át. Ezzel együtt a szeretet helyébe türelmetlenség, gyűlölködés, elnyomás és vallásháborúk lépnek. Ezen negatív fejlődésvonal folytán beköszönt a modern kor, a világnak a keresztény közösségi élet rendszeréből való kivonulásának a kora. A pünkösdi keresztény társadalomszervező elvek és gyakorlat eltorzulása szükségképpen vonja maga után *új, szekuláris társadalomszervezési elvek és gyakorlat* eluralkodását. Különböző, sokszor önmaguknak és egymásnak is ellentmondó társadalomszervezési elvekről van itt szó, mégis van néhány közös alapvonásuk, nevezetesen a keresztény társadalomszervezési elvek visszájára fordítása, illetve transzcendens tartalmuk elvilágiasítása. Foglaljuk össze erősen sarkítva, ideáltipust alkotó túlzásokkal a Szentlélek-tanítással szembeni alapvető ellentéteiket.

A modern euroamerikai társadalomszervezési korszak világnézete szerint az ember nem bűnökkel terhelt, azaz fogyatékos és szűkölködő teremtmény, hanem olyan potenciálisan autonom személyiség, kinek szűkösségállapota nem eleve adott, hanem kedvezőtlen társadalmi fejlődés következménye, és amely az eddigiekkel ellentétes, haladó emberi-társadalmi erők kedvező hatására megszüntethető. A modern kor emberét ezen az útján egyrészt *individualista*, másrészt *kollektivista eszmék* és ideológiák vezetik előre, a haladás irányába. Az *individualizmus* arra hivatott, hogy felszabadítsa az embert azoknak az elavult, tradicionális társadalmi strukturáknak a fogságából, melyeket a kereszténységre hivatkozó, de annak pünkösdi közösségszervező eszméjét pervertáló társadalmi erők hagytak itt egy felvilágosodó világ tehertételeként. Ugyanakkor a *kollektivizmus* új társadalomszervező elveket dolgoz ki a szűkölködő ember inségeinek teljes felszámolására. Ezek az elvek az anyagi világ és az ember materiális szükségleteinek primátusából indulnak ki és tagadják, vagy legjobb esetben másodrendűnek tartják a transzcendencia világát és az ember lelki és spirituális szükségleteit. Ember és közösség életcélja tehát már nem Isten keresésének csak egy másik világban célt érő útja, hanem az evolució, a materiális haladás, az anyagi növekedés és expanzió tudományosan előrejelezhető és szervezhető útja: az út végén nem Isten országa, hanem az anyagiságában tökéletes és boldog társadalom áll. Ennek a korszaknak nincs szüksége a Szentlélek sugallta közösségszervező elvekre, mert megvannak a maga korszerű társadalomszervező ideológiái, nevezetesen kettő: a vérségi-törzsi elvet modernizáló, *a nemzeti-faji ismérvek alapján való privilegizált együvétar-*

tozás, illetve az anyagi helyzet hasonlóságaiból adódó *osztályközösség.* Az előző nyíltan antiuniverzális, mert faji-nacionális alapon diszkriminál; a második látszólag egyetemes, hiszen a keresztény eszmeiséggel konkurrálva a társadalmi út végcéljaként egy materiális megalapozottságú világközösséget hirdet meg, de az út ehhez a boldogságállapothoz az eleve kiválasztott jók és az eleve elkárhozott gonoszak közötti szakadatlan, ádáz harc útja. E fejlődésvonulatot nem az a szeretet hatja át és vezérli, mellyel Isten Szentlelke minden embert megkülönböztetés nélkül magához ölel, mert gyarlóságunkban mindnyájan egyek vagyunk, hanem a modern tudomány és a technika vivmányai vezérlik. Korunk mindent tudni akaró Faustjának, minden új technikai lehetőséget megvalósítani akaró Prometheuszának az emberiség szüntelenül növekvő anyagi jólétét és végülis minden anyagi szűkösség végleges megszüntetését akarják garantálni. Az eredmény azonban nem esik messze Orwellnek az idei 1984-es évre kivetített baljós látomásától: A történelem állapota a fizikailag nyomorgó, lelkileg sínylődő termeszszerű embertömegeknek még a gondolatait is ellenőrző, a történelmet állandóan átíró, a szavak értelmét visszájára fordító, zsarnoki uralmát az agresszivitások állandó szításával fenntartó katonai állam.

Reményeink és feladataink

Ebben az időben azt sem tudjuk, mitől féltsük a világot jobban: a szélsőséges individualizmus anarchiájától, társadalmi rétegek, népek és földrészek között egyre növekvő feszültségek kirobbanásától. Földünk természetes készleteinek kiuzsorázásától, egész földrészek éhezésétől, vagy állig felfegyverzett nagyhatalmak konfrontációjától. Mégis éppen ebben az időben növekszik bennünk a reménység a Szentlélek közösségalapító, társadalomformáló erejében. Ha a Szentlélek-hit és a társadalomtudományos gondolkodás között hasonlóságot fedeztünk fel az eszmék terjedésének, hatásaik racionális előrejelzésének és nyomonkövetésének alapvető megismerési nehézségeit illetően és ha ezért értékítéletünket a két világ két konkrét társadalomformáló eredményeitől akartuk függővé tenni, — nos akkor most mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy mai valóságunkért a Szentlélek és közösségalkotó elve semmiképpen sem felelős. Azok a világméretű gondok, melyekre a « növekedés határai » kifejezés oly szuggesztív erővel utal, nem írhatók a kereszténység egyetemes szereteteszméjének vagy valamely más transzcendens tanításnak a rovására, mint ahogyan az sem véletlen, hogy Orwell sötét 1984-es társadalmában

is hiába keressük a szeretetet és hogy kegyetlenül üldözik a vallásosság legcsekélyebb megnyilvánulását is (4). Annál inkább magán viseli korunk egy túlzóan materiális-technikai gondolkozás torzulásainak nyomait. A « növekedés határai » kifejezés azonban a modern tudományosságra hivatkozó ideológiák népszerűségének és hitelének megfogyatkozására is alkalmazható. Ha a tudományok korában a világ tapasztalati bizonyítékokat követel, nos íme előttünk vannak a modern, « Szentlélek utáni » kor eszméinek társadalmi produktumai és láttukra az ítélet mérlegének nyelve bizony lefelé billen. A világ mélységesen csalódott az anyagi növekedés világképeiben és valóságában, amelyben évszázadokon át úgy tűnhetett, hogy a tudomány pótolhatja Istent, a technika megszüntetheti az ember rászorultsági állapotát és a közösségszervezés elvei között nélkülözni lehet a szeretetet. Ez a világ úgy várja az új társadalomformáló eszméket, mint a szomjas föld az áldást hozó esőt. Ez az a történelmi pillanat, amikor izgalmasan időszerűvé válik az előadás címadó gondolata, társadalmunk jövője és a Szentlélek.

A Szentlélekkel kapcsolatos reménységünk főforrása az, hogy közösségszervező elve időtlen is meg időszerű is, egyetemes és egyben különleges is. *Időtlen* és *egyetemes*, mert a krisztusi szeretet nevében potenciálisan minden rászorulót személyválogatás nélkül közösségbe von; de *időszerű* és *különleges* is, mert egy eltömegesitett és egyben agyondifferenciált, széteső világban szüntelenül arra ösztönöz, hogy a legkülönfélébb testi, lelki, társadalmi bajok ellenében ezerféle segítő közösségek szerveződjenek. *Ez a kettős elv messze túlhaladja a többi társadalomszervezési elvet*: a zárt és egyoldalú, csupán elemi szükségletek kielégítésére alkalmas törzsi elvet csakúgy, mint a modern kollektívizmus hamis egyetemességét, mely az embert a valóságban csak hatalmi és funkcionális függések kényszerrendszereibe helyezi bele. Ezzel szemben ott, ahol a Szentlélek jelen van, modern világunk elidegenedett inségesei *a szeretet közösségalkotó erejét* számtalan különleges módon tapasztalhatják meg, de ugyanakkor részeivé válnak a megváltó Jézus Krisztus világot átölelő *egyetemes társadalmának* is.

Milyen módon lehet ezt az elvet napjainkban a társas élet gyakorlatába átültetni? Írásom befejezéseként erre a kérdésre keresem a választ. A következő nyolc ponttal nem

---

(4) Így említsük meg több más utalás közül, hogy Ampleforth költőt a pártállam azért juttatja kínzókamrába, mert mint az « Igazság Minisztériumának » átíró-kulija egy Kipling-költemény újnyelvre való átültetése során meghagyta az « Isten » szót rímként, mivel képtelen volt más szóval pótolni.

kívánom a választ kimeríteni. Az olvasó tekintse tételeimet példáknak, melyek kiegészítést, vitát sőt esetleg ellentmondást kívánnak.

1. A Szentlélek közösségalkotó erejéhez való folyamodás ma *nem azt az óhajt jelenti, hogy térjünk vissza az ősegyház sejtszerű egységeihez* és kommunisztikus gazdasági és társas formáihoz. A keresztény közösségszervezés egyik alapvető mintájaként az ilyen közösségtípus példamutató jellegével a jövőben is fontos, ideáltipikus minta marad (lásd a keresztény család eszméje, kiscsoportok, bázisközösségek). De egy tömegcivilizáció pluralisztikus világában ez nem lehet az uralkodó közösségi forma. Ugyanebből az okból a jövő társadalma nem lehet egy monolitikus keresztény középkor mindent egységesítő, a laikus világot is magában foglaló közössége sem. Az egységet a sokféleségben kell keresnünk; ahhoz kell kérnünk a Szentléleknek társulási formákat, származásbeli vagyoni, szakmai különbözőségeket meghaladó kegyelmét, hogy az egyházak, Krisztus testének egységét a legkülönbözőbb, sokszor újszerű társulási módok segítségével egy heterogén világban is meg tudjuk teremteni.

2. A Szentlélek közösségszervező erejéhez való folyamodás *nem jelentheti a tudományos-technikai civilizáció eredményeinek elvetését.* A közérthetőség kedvéért kiélezetten kellett ábrázolnunk e civilizáció hibáit és torzulásait. Most azonban azt is le kell szögeznünk, hogy e civilizáció nagyon sokat tett az emberiség anyagi létének megjavításáért. Ha a szélsőséges és időközben túlhaladott ideológiai kinövései ellen következetesen fellépünk, igen nagy értékű szövetségest nyerhetünk vele egy új kultúra számára. Ehhez az is szükséges, hogy mi keresztények is búcsút tudjunk mondani a tudományos-technikai világtól évszázadokon keresztül eltávolító ellenszenvünknek.

3. A Szentlélek által ihletett keresztény gondolkodás és a tudományostechnikai világ pozitív értékeiből alkotandó szintézis kulcsa egy az eddig uralkodottól gyökeresen eltérő *keresztény ihletésű ember és társadalomkép, mely a tudományos-technikai civilizáció hallatlan hajtóerejét egy új etika szolgálatába állítja.* Ennek az ember- és társadalomképnek egyik alapgondolata a következő volna. Újra felismerjük és tudomásul vesszük, hogy az Istennek saját képére alkotott, de egyben gyarló és fogyatékos teremtményei vagyunk, Ezért nem arra vagyunk hivatottak, hogy a modern tudomány és technika segítségével valami tökéletes evilági társadalmat, az automatizáció és a számítástechnika földi paradicsomát megvalósítsuk, hanem társadalomépítő feladatunkat abban kell keresnünk, hogy a maradandó szűkösség

világában ezen eszközökkel embertársaink szükségleteinek jobb kielégítése érdekében a közösségi segítségnyújtás sokféle formáit teremtjük meg. Nem hiszünk tehát egy állítólagos tudományos törvényszerű haladás eredményeként bekövetkező pozitív társadalmi végcélban is holmi tökéletes államban, mert számunkra csak egy « társadalmi fejlődésirány » és csak egy « törvényszerűség » van: a maradandó valamint megújuló és változó emberi bajok és fogyatékosságok elleni küzdelemben mindenkor megfelelő sokféle segítő közösségek alkotása és a bennük való munkálkodás a Szentlélek sugallta egyetemes szeretet-eszme jegyében.

4. Ezeknek a segítő közösségeknek összességükben véve legfontosabb feladatuk a közeljövőben *az emberiség anyagi bajainak enyhítésén való szüntelen munkálkodás.* Már csak a világ anyagi nyomorát látván is pozitív viszonyt kell kialakítanunk a modern tudományos-technikai világ segítségnyújtó berendezéseihez, mint lényeges *eszköz*rendszerhez. Ha a Szentlélek és a bennünk levő isteni szikra segitségével tudományos-technikai rendszerek alkalmazásánál a Teremtőre és a teremtés gyönyörű szépségeire gondolunk, bizonyára megtaláljuk azokat az utakat-módokat, melyekkel a tudomány és a technika eszközeit mint Teremtőnk földi segítői alkotó módon tudjuk alkalmazni (5). Ennek érdekében a jövő kereszténeinek azonosulni kell tudniuk a tudományos-technikai világ intézményeivel, azokon belül kell működniük, ha komolyan veszik a nyomorenyhítés és a kármentés világméretű feladatait. Ha a tudományos-technikai világban való teremtő munkálkodás feladatát magunkra vállaljuk, bízvást reménykedhetünk a Szentlélek közösségszervező erejében, hogy segít a világot tőlünk elválasztó különbözőségek és feszültségek áthidalásában és működőképes gyakorlati közösségtípusok létrehozatalában.

5. Ez a társadalomszervezés csak akkor lehet eredményes, ha a materiális növekedés határain az *anyagi mértékletesség elvét* helyezi az érték- és cselekvési rendszerek középpontjába. Közösségeink értékrendjében az anyagi szükségletek eddigi sokszor mesterséges és kényszerű fokozásával és a szűkösségek ezzel járó mesterséges növelésével ellentétben a mértéktartás, a szerénység sőt ha kell a lemondás és az önmegtartóztatás értékeinek kell előtérbe kerülniük. Magától értetődik, hogy az önkéntes mértéktartást elsősor-

---

(5) Ezt a gondolatot F. Dessauer, biofizikus és filozófus, egyetemi tanár vallásos elkötelezettségű kultúrbölcselő fejtette ki *Philosophie der Technik. — Das Problem der Realisierung* (Bonn 1927) című művében.

ban a jómóduaktól és a vezetőktől várja el a szeretet erkölcse, és így elsősorban tőlünk, keresztényektől, akik e téren a temperantia keresztény főerényét kell ismét eszünkbe idéznünk. Hogy ez nem utópikus gondolat, többek között bizonyitja a közelmúltban a keresztény ihletettségű lengyel Szolidaritás mozgalom: társadalmi reform törekvéseiért a lakosságot sújtó nyomor és a kirívó igazságtalanságok ellenére is az anyagi mértéktartás, az önfegyelem és a kompromisszumokra való készség jegyében küzdött.

6. Az anyagi mértékletességre épülő társadalmi gyakorlat csakis akkor lehet eredményes, ha szorosan egybekapcsolódik a nem anyagi szükségletek felismerésének és kielégítésének stratégiájával. Paradox módon a növekedés határainak világa nemcsak és talán nem is elsősorban a gazdasági válságok s a világszerte növekvő anyagi szűkösség kora, hanem a pszichés betegségeké, a lelki elnyomorodásé, a társtalanságé és az elmagányosodásé is. A segítő közösségek ebbeli tevékenysége mind a munkahelyeken, mind a szabadidő világában kifejezetten evangéliumi feladat. A Szentlélek segítségére kétféle vonatkozásban is rá vagyunk itt utalva. Őrá kell bíznunk magunkat, ha saját példánkkal akarjuk igazolni, hogy nemcsak kenyérrel, hanem lélekkel, az Isten igéjével is él az ember és ha bizonyítani akarjuk, hogy a szeretet lelki kapcsolatokat létesítő, embertmentő munkája nincsen alávetve a szűkösség törvényének. Jó cél láttán az ember lelki ereje szinte határtalanul képes fokozódni és ha segítő erőnket mások érdekében latba vetjük, azt is látjuk, ahogyan az a szeretet visszaverődik és továbbsugárzik. *Az anyagi növekedés határain a határtalan lelki növekedés törvénye érvényesüljön.* A Szentlélek ezen kívül — és ez a második gondolat — segíti megláttatni velünk, hol vannak meglévő társas kötelékeinken és kapcsolatainkon kívüleső olyan területek, ahol embertársaink közösségi kapcsolataik hiányai, leromlása vagy teljes elpusztulása következtében a lelki ínség állapotába jutottak. Higgyük, hogy csak a lélektől lehet újjászületni, és hogy a lélek ott fú, ahol akar (Ján 3,5-8). Ez jelen esetben azt jelenti, hogy segít nekünk észrevenni ilyen kötelékhiányokat, segít bennünket a pünkösdi csoda köznapi megismétlésével, hogy újszerű, szokatlan, nem magától értetődő társas kapcsolatok létrehozásával enyhítsük és gyógyítsuk a lelki szegénységet (6).

(6) Németh László *Nagy család* című színművében szemléltetően jeleníti meg a szeretet személyválogatás nélküli, csakis a rászorultságot néző kapcsolatteremtő erejét. A hősnő, Bodor Kata hányatott életű egzisztenciáknak igyekszik új közösséget, otthont adni. (Lásd N.L.: *Társadalmi drámák*, II. kötet, Budapest 1964, 415 l. és köv.)

7. Ha a Szentlélek által ihletett újfajta közösségekről beszélünk, szólnunk kell az egyházról is, mint — hogy szabad legyen ezt a kifejezést használni — a Szentlélek közvetlen működési szférájáról. De mivel ez a kérdés egész tanulmányi hetünk középpontjában áll, röviden, az áttekintés teljessége érdekében csak két gondolatot említek meg. Az első az egyházak általános haladási irányát érinti, a másik a lehetséges új működési formákat. — A jövő keresztény egyháza egyre inkább az egységre törekvő, az egység konkrét megvalósításán munkálkodó ökumenikus egyház kell, hogy legyen. Ezzel kapcsolatban utalok Békés Gellért egyik legutóbbi tanulmányára (7), amelyben hangsúlyozta, hogy az egység Isten ajándéka, de egyszersmind keresztény feladat is. Ajándék, mert az egyház egységének motívumai: « Krisztus, aki *egy* népet gyűjt maga köré a hit és keresztség újszövetségi közösségébe; ... Krisztus Lelke, aki az Isten-ország beteljesülésének valamennyiünk részére azonos és közös reményével élteti Krisztus híveit »; és « ... maga az Isten, mindenek Atyja, aki végső soron az üdvösség egyetlen forrása és megvalósítója ». Az egyház tehát « ... istenadta belső mivolta szerint *egy és oszthatatlan*... », mely « ... istenadta egységet semmiféle emberi tévedés, egyenetlenség, ellentét, szándékos vagy nem szándékolt szakadás lényegében nem képes megbontani ». De ez az egység ugyanakkor szüntelen keresztény feladat is, folytatja Békés Gellért, azaz a végső fokon csak Isten országában maradéktalanul megvalósítható egységért nekünk itt a földi megosztottság bűnös emberi állapotában szüntelenül küzdenünk kell. — Mi is annak tudatában végezzük magyar ökuménikus munkánkat másfél évtizede, mert tudjuk, hogy ez az egység a feladatunk. Egy német katolikus újság idézte nemrégen Luther Márton egy imádságát: « Mi szegény bűnösök kérünk Téged, könyörgünk Hozzád. Gyűjts egybe a Szentlélek által minden szétválasztottat, egyesítsd és tedd egésszé a megosztottat és add meg nekünk is, hogy megtérjünk a Te egységedhez ». — A másik gondolat a következő: mi módon és milyen mértékben juthat érvényre az ökuménikus jelleg a jövő egyházaiban, azok gyakorlati sokféleségében? Véleményem szerint a jövő egyházai a világban segítő közösségek hordozói s hajtó ereje kell, hogy legyenek és ennek kapcsán háromféle struktúrális alakot ölthetnek, melyek mindegyike különböző intenzitással lenne ökuménikus jellegű. A szervezetileg kisebbedő, intézményes egyházak volnának továbbra is az egyes különálló egyházak belső magjai; szüntelen ökuménikus közeledés mellett is itt vi-

---

(7) « Zsinat és keresztény egység », *Katolikus Szemle*, 1983, 6. old.

szonylag sokáig erős maradna a teológiai és szervezeti különállás; ugyancsak itt volna a viszonylag legkisebb közvetlen tere a világban folyó segítő közösségi munkának is. E centrumok körül helyezkedne el az egyházak második gyűrűje, a gyülekezetek. Papok és hivők különféle sokoldalú csoportosulásai volnának ezek a végzendő egyházi és világi feladatok különféleségének megfelelően. A világba kisugárzó segítő közösségi munka erősödésével együtt bővülne itt az ökuménikus munka is. A harmadik terület a külső gyűrű volna: a világban legkülönbözőbb segítő feladatokon munkálkodó informális és kötetlen gyülekezeti csoportok, olykor csak egy-két vagy akár csak egy keresztény, mintegy az egyház kiküldöttei a világban. Itt csakis ökuménikus alapon dolgozhatnánk s legalább itt meg kellene tudnunk mutatni az egyház élő egységét, mert a világot segítő szándékunknak máskülönben sem hitele, sem foganatja nem volna.

8. Utolsó gondolatom *különleges magyar feladatainkra és lehetőségeinkre irányul.* A világot segítő új szerkezetű ökuménikus közösségek ügye különösen rögös és hosszú útnak látszik, ha magyar voltunkból adódó különös gondjaink felé fordulunk, akár ami a mai Magyarország keresztény egyházainak helyzetét, különösen pedig az utódállamokét illeti, akár pedig azokat a közösségeinket, amelyek nyugati szétszórtságban fennmaradásukért küzdenek (8). És mégis különösen ha idekinti munkánkra gondolunk, reménység és bizalom kell hogy eltöltsön. Hiszen a nyugati diaszpora világában keletkezett és a legkülönbözőbb segítő feladatokat végző, ugyancsak váltakozó formájú vallási közösségek tanúsítják a legékesebben a Szentlélek közösségszervező erejét. Mi, akik nyelvi, történeti s kulturális táptalajunkból kivettettünk, hogy « idegen » környezetben éljünk és dolgozzunk, akik sok esetben nyelvi és vallási vegyesházasságban élünk, akik országhatárokat és világrészeket áthidalva tartjuk egymással a kapcsolatot, mi igazán csak a Szentlélek pünkösdi erejének köszönhetjük, hogy közösségi életet élünk, s hogy ez a közösségi élet megtermi a maga gyümölcseit: a világ bajainak enyhítését a legkülönbözőbb módon elősegítő közösségeket. Gondoljunk csak az istentisztelet, a lelkigon-

---

(8) E rövid írás gondolatai nem alapozódnak a mai Magyarország és a többi (közép-) keleteurópai állam nehéz és különleges helyzetű kereszténységének és egyházainak problémáira. A figyelem középpontjában egy pluralista Európa keresztényeinek és benne a Nyugaton élés sajátos tapasztalataival felvértezett magyarságnak az egyházszervező lehetőségei állnak. Ezért nem tértem ki az egyébként mind szociológiailag, mind egyházszervezésileg igen érdekes struktúrájú bázisközösségekre sem.

dozás, a magyar iskoláztatás, a kultúrmunka, a cserkészet, a folyóirat- és a könyvkiadás Szentlélek vezérelte sokféle munkájára és e munka újszerű, változatos struktúrájú közösségeket teremtő erejére. Ennek a munkának felemelő, szívet melengető állomása harmadik ökuménikus találkozónk is, ahol a Szentlélek hitem szerint nemcsak azáltal volt jelen, hogy beszéltünk Róla.

Bizakodnunk és reménykednünk lehet tehát a jövőt illetően is, hiszen az Isten « a reménységnek Istene » és mi bővelkedünk « a reménységben a Szentlélek ereje által » (Róm 15,13). És ne féljünk a legnehezebb feladatoktól sem, és ne aggodalmaskodjunk, mit szóljunk védelmünkre, ha fejedelmek és hatalmasságok elé visznek, « mert a Szentlélek azon órában megtanít Titeket, mit kell mondanotok » (Luk 12,11-12), amint azt eddig is mindig megtette. Mert erőtlenségünkben, amikor odajutunk, hogy arra sem vagyunk képesek, hogy azt, amit kérnünk kell, úgy kérjük, ahogyan kell, mondja értelemszerűen Pál, akkor « maga a Lélek esedezik érettünk kimondhatatlan fohászkodásokkal » (Róm 8,26). Ebben az orwelli 1984-es évben is hagyatkozzuk magunkat az evangéliumra, amely éppen erre az évre ezt üzeni nekünk: « Mert nem a csüggedés lelkét adta nekünk az Isten, hanem az erő, a szeretet és józanság lelkét » (2. Tim. 1,7).

« Akiket Isten Lelke vezérel,
azok Isten fiai.
Nem a szolgaság lelkét kaptátok,
hogy továbbra is félelemben éljetek,
hanem a fogadott fiúság Lelkét kaptátok,
amelyben azt kiáltjuk: « Abba, Atyánk! »
Maga a Lélek tesz tanúságot lelkünkben,
hogy Isten fiai vagyunk.
Ha pedig fiai, akkor örökösei is:
örökösei Istennek,
Krisztusnak pedig törsökösei.
Előbb azonban szenvednünk kell vele,
hogy vele együtt meg is dicsőüljünk. »

(Római levél 8,14-17)

ZSINDELY ENDRE

ZWINGLI ÉLETMŰVE ÉS TANÍTÁSA A SZENTLÉLEKRŐL

Ötszáz éve született a zürichi reformátor

A következőkben az ötszáz éves Zwingli Ulrik zürichi reformátor életművét, jelentőségét és időszerűségét igyekszem bemutatni, külön is kiemelve Szentlélekről szóló tanítását.

A reformátor életműve

Zwingli 1484 január 1.-én született a mai St. Gallen kanton területén fekvő Wildhaus nevű hegyi falucskában. Apja bírói tisztséget viselt a faluban. Zwingli mindig büszke volt szabad paraszti származására. Szülőháza ma túrisztikai látványosság. A gyermeket öt éves korától pap nagybátyja, Bartholomäus Zwingli nevelte, később Bázelben, majd Bernben járt iskolába. Bernben a domonkosrendi szerzetesek felfigyeltek a tehetséges és főleg kiváló zenei képességekkel rendelkező fiúra s igyekeztek őt megnyerni a kolostori életnek, — erről azonban családja, főleg pap nagybátyja, hallani sem akart.

Egyetemi tanulmányait Bécsben és Bázelben végezte 1498 és 1506 között. Érdekes furcsaság, hogy a bécsi egyetem anyakönyvében Zwingli neve mellett az a megjegyzés olvasható az 1499-es évhez, hogy kicsapták: *exclusus*. Hogy a 15 éves diák mit követhetett el, nem tudjuk. Komolyabb ügyről aligha lehetett szó, mert a következő évben ismét felvették. Egyes kutatók azt sem tartják kizártnak, hogy az említett bejegyzést a későbbi reformátor munkássága miatti felháborodásból írta oda valaki utólag.

Bázelben Zwingli kiváló humanistákkal került baráti kapcsolatba; néhány későbbi zürichi harcostársa is ezek közül került ki. 1506-ban elnyerte a « Magister » tudományos fokozatot és címet Bázelben. Ez a szokásos latin irodalmi-retorikai-filozófiai tanulmányok lezárását jelentette, ami az akkori előírások szerint bőven elegendő volt egy lelkészi állás betöltésére. Zwingli azért beiratkozott az egye-

tem teológiai karára is, de tanulmányait csak mintegy fél évig folytathatta, mert már 1506-ban meghívták Glarus svájci város lelkészének. Könyvekből ott aztán hatalmas teológiai műveltségre tett szert, mint fennmaradt könyvtára is bizonyítja.

Glarusi lelkészsége idején, tíz év alatt, Zwingli tábori lelkészként kétszer, vagy háromszor megjárta Észak-Olaszországot is. A svájciak akkoriban híres zsoldos katonák voltak. A nagyhatalmak: a francia király, a Habsburg császár és a pápa, egyaránt igyekeztek szolgálatukba fogadni őket. Zwinglinek volt alkalma megismerni a zsoldosháborúk végzetes hatását az egész svájci népre. A külföldről gazdagon pénzelt zsoldosvezérek és politikusok, akik ezerszámra toborozták a svájci fiatalságot Európa hadszíntereire, hallatlanul fényűző életet folytattak. A különbség köztük és a háborúkból sebesülten vagy betegen hazavánszorgó egyszerű katonák között égbekiáltó volt. Ehhez hozzájárult még a pártoskodás is: előfordult, hogy két ellenséges sereg összecsapásakor svájci zsoldosok kerültek szembe egymással, mert egyik ide, másik oda szegődött el. Zwinglit mindez mélyen érintette, mint hazafit és népét szerető embert — későbbi reformátori fellépésének egyik rúgójául is ezt a hazaszeretetet szokták emlegetni. Két verses tanmesét is adott ki az idegen zsold csábítása ellen. A svájci kortársakra mély hatást tett Zwingli egységre és a franciákkal szembeni (a pápa melletti) kitartásra buzdító prédikációja is, amelyet Milánó közelében, a monzai városháza erkélyéről intézett honfitársaihoz 1515-ben, öt nappal a franciák ellen vívott híres Marignanoi Csata előtt, mely a svájciak teljes vereségével végződött. Zwingli ekkor még a pápai katonai szövetség híve és a pápai párt támasza Svájcban. Évjáradékot is kap Rómából, 50 aranyforintot; majd csak 1521-ben fog lemondani róla, evvel is kifejezve a római kúriától való teljes függetlenségét és azt, hogy immár elítél mindenféle zsoldos háborút.

Közben ugyanis több döntő élményben volt része. 1516-ban megismerkedett Bázelban Rotterdami Erasmussal, a híres « humanista fejedelemmel ». Erasmus pacifizmusát s általában az általa meghirdetett keresztény újjászületés programját, a *christianismus renascens*-et, Zwingli hatalmas lelkesedéssel fogadja. 1516 és 1519 között a híres zarándokhelyen, Einsiedelnben pap, s fő feladata a prédikáció a zarándokok részére, azok lelkigondozása, gyóntatása. A késői középkor egyházi életének visszásságai itt különösen szembetűnőek voltak. Az apát nem is lakott a kolostorban, hanem, szenvedélyes vadász lévén, ausztriai vadászkastélyában, s magának a kolostornak is csak *két*

szerzetes lakója volt. — Zwingli az egyházi állapotokat most már mind bátrabban bírálja. Mindebben azonban még nem lépi túl az erasmusi humanista kritika határait.

Zwingli életének fordulópontja akkor következett el, amikor a zürichi « Grossmünster-alapítvány » 24 tagú választmánya megválasztotta a Grossmünster nagytemplom elsőpapjának. Választását a városi tanács is pártolta, mert egy francia zsold ellenes és gyakorlatias humanista papot kerestek. Ekkoriban a városi hatóságok már gyakran beleszóltak a papok kinevezésébe, főleg a romlott egyházi viszonyok miatt. Zwingli új állását 1519 január 1.-én azzal a nagy újítással foglalta el, hogy az előre megszabott textusok középkori « perikopa »-rendszerét félretéve, megkezdte a Máté-evangélium végigmagyarázását prédikációiban. Választása nem ment símán: volt ellenjelölt is, sőt egy erkölcsi jellegű vádat is felhoztak ellene, hogy ti. Einsiedelnben állítólag elcsábított egy tisztességes hajadont, egy bíró leányát. A vád alól Zwingli tisztázta ugyan magát, válaszlevele mégis szomorú fényt vet a középkori egyház papjainak erkölcseire, amelyekben maga is osztozott.

Ugyanez év, 1519, őszén az akkori világ réme, a pestis, Zürichben pusztított és elragadta a lakósság 1/4-ét, Zwingli is majdnem belehalt. Súlyos és fájdalmas betegségéből felgyógyulva, a pestisélmény hatására egy három részből álló énekben fejezte ki háláját Isten iránt. A « Pestisvers » alaptémája a teljes ráhagyatkozás Isten gondviselő kegyelmére. Tekinthetjük ezt a verset bizonyos értelemben Zwingli megtérése és reformátori hitre jutása jelének, tanújának. Mindenesetre úgy látszik, igehirdetése (amennyire fennmaradt töredékeiből kiértékelhető) ettől kezdve elmélyültebb, evangéliumibb lett.

Luther Márton neve 1519-től kezdve mind gyakrabban fordul elő Zwingli levelezésében. Vajon ő volt-e az, aki Zwinglit humanistából reformátorrá tette? A régebbi egyháztörténetírás hajlott erre a véleményre, és Zwinglit lebecsülve, Luthert tekintette az egyetlen igazi reformátornak. Az újabb Zwingli-kutatás több oldalról közelítette meg ezt a fontos kérdést. Komolyan vették végre Zwingli saját nyilatkozatait, aki mindig tiltakozott az ellen, hogy egyszerűen Luther tanítványának könyveljék el — mégpedig nem csupán taktikai okból, hogy ti. a törvényen kívülinek nyilvánított Luther nevével ne veszélyeztesse a svájci reformáció ügyét —, hanem elsősorban azért, mert meg volt győződve saját önállóságáról. Zwinglire kétségtelenül mély hatást gyakorolt Luther bátor fellépése. Evangéliumi hite és reformátori hivatástudata kialakulását azonban mégsem neki, hanem mindenekelőtt az első zürichi évek elmélyült

bibliatanulmányainak (különösen a páli leveleknek!), valamint az egyházatyákkal, főleg Augustinusszal való komoly foglalkozásnak köszönhette. — Ez a jelenleg uralkodó felfogás, de úgy látszik, a kérdés még nincs lezárva. (Ma pl. ismét kezdik erősebben hangsúlyozni Zwingli humanista vonásait, s Augustinus eddig döntőnek vélt befolyásával szemben is kétségek jelentkeztek).

A biblia egyre intenzivebb, fokozottabb tanulmányozása és az ezzel párhuzamosan erősödő kritika a római katolikus egyház irányába: mindez nem csak abban nyilvánult meg, hogy Zwingli 1521-ben lemondott pápai évjáradékáról, hanem mindenekelőtt prédikációinak új hangvételében. Nyíltan bírálja igehirdetésében mindazt, ami az egyházi szokások és tanítások között, meggyőződése szerint, ellenkezik a Szentírás tanításával, vagy abból nem igazolható. Erre érdekes koronatanúnk van a zürichi Grossmünster egyik szerzetestagja, Konrad Hoffmann személyében, aki Zwingli elkeseredett ellensége volt. Hoffmannt úgy felháborította az, amit Zwingli prédikációiban hallott, hogy végülis panasziratot nyújtott be a városi tanácsnál. Ebben megállapította, hogy a Zwingli által hirdetett tanok nagyobb kárt okoznak Zürichnek, mint egy évi mezőgazdasági termés teljes kiesése! — Ez a némileg furcsa hasonlat mindenesetre Zwingli prédikációinak rendkívül nagy hatását bizonyítja.

A zürichi reformáció jelentősebb eseményei 1522-től kezdve gyorsan követik egymást. Zwingli és hívei ez év tavaszán a bőjt megszegésével először kerültek nyíltan szembe a római katolikus egyház előírásaival. Ez adott alkalmat Zwinglinek arra, hogy az « Ételek szabadságáról... » címmel bibliai megalapozású iratot adjon ki: ezt tekinthetjük első reformátori művének. Ugyanebben az évben tíz lelkész barátjával együtt követeli a papok házasságának engedélyezését mind a konstanzi püspöktől, mind pedig a svájci országgyűléstől. Ő maga meg is nősült ebben az évben. Egy háromgyermekes, a kortársak szerint igen szép özvegyasszonyt vett el: Anna Reinhardot. A házasságból két fiú és két leány származott.

Az Első Zürichi Hitvitára 1523 január 28.-án került sor. Mivel ugyanis a püspök egyetlen válasza a felvetett kérdésekre egy a zürichi tanácshoz intézett intő levél volt. Zwingli felkérte a tanácsot egy hitvita megrendezésére. A hitvitára kereken 600 résztvevő gyűlt össze a tanácsházán: több mint 200 tanácstag, mintegy 400 lelkész, a konstanzi püspök négytagú küldöttsége és néhány vendég. Zwingli a hitvitára 67 tételben foglalta össze tanítását. Ezt tekinthetjük az első

református hitvallásnak, a 67 tétel későbbi, bővebb kifejtését pedig az első református dogmatikának.

A polgármester mindjárt bevezető beszédében kijelentette, hogy a hitvita egyetlen témája Zwingli tanítása: igaz-e, vagy megcáfolható? — és hogy csak a Szentírás alapján lehet vitatkozni. A püspöki küldöttség eleinte csak a megfigyelő szerepére kívánt szorítkozni és tiltakozott az ellen, hogy pártként vegyen részt a vitában — valóban hallatlan dolog is volt addig, hogy egy városi tanács rendezzen hitvitát! Zwinglinek azonban mégiscsak sikerült őket némileg belevonni a számukra teljesen szokatlan vitába, egyedül a Szentírás alapján. Győzelme teljes volt: a tanács már délben határozatot hozott arról, hogy Zwingli folytassa a munkáját úgy, mint addig, s hogy a papok az egész kantonban csak a Szentírás alapján prédikáljanak. Így azután megnyílt az út a reformáció előtt.

A Második Zürichi Hitvitán, ugyanez év októberében már kimondták, hogy a templomokból el kell távolítani a képeket és szobrokat, mint « bálványképeket ». Ennek végrehajtását az óvatos városi tanács azonban csak 1524 júniusában rendelte el. Minden a legnagyobb rendben folyt le, képrombolás nélkül. A kolostorokat is feloszlatták. Vagyonukat a tanács kezelte ezután, és elsősorban (ha nem is teljes mértékben!) szegénygondozásra, vagy iskolai célokra fordította, Zwingli tanácsai alapján.

1525-ben a zürichi reformáció első lendülete elérte csúcspontját. Zwingli ekkor adta ki egyik főművét « Kommentár az igaz és a hamis vallásról » címmel. Ezt követte az istentisztelet teljes reformációja: középpontjában most már az igehirdetés állt, a miséből pedig az egyszerű református úrvacsora lett, amelyet évente mindössze négy vasárnapon szolgáltattak ki. A hét katolikus sákramentumból csak kettő maradt érvényben: a keresztség és az úrvacsora. Megalakult a teológiai főiskola őse, az úgynevezett *prophezei*, valamint a házassági bíróság. Az egyház dolgaiban immár maga a gyülekezet dönt, illetve annak képviselői; ezek Zwingli szemében a városi tanáccsal voltak azonosak. Az idegen zsoldért való katonáskodást megtiltották: Zwingli Zürichből a józan, puritán erkölcs és a szorgalmas munka városát alakította ki.

A zürichi nagy változásokkal szemben hamarosan jelentkezett a külső és belső ellenállás. A katolikus valláshoz, valamint az idegen zsoldhoz továbbra is ragaszkodó szegényebb hegyvidéki kantonok konzervatív beállítottságú népe felháborodottan tiltakozott a zürichi újítások ellen. Különösen nagy elkeseredéssel hallották a híreket a templomok radikális kiürítéséről. A református Zürich ekkor

még teljesen elszigetelten állt Svájcban, s a Bádeni Hitvitán 1526-ban Zwinglit távollétében el is ítélték. A zürichi belső ellenzéket részben a titkos katolikusok, részben az anabaptisták (vagy újrakeresztelők) radikális csoportja, részben pedig az előkelő zürichi családok olyan tagjai alkották, akik érdekelve voltak az idegen zsoldos szolgálatba áramló fiatalság (immár tiltott) verbuválásában. Ezt az utóbbi két csoportot a városi hatóság — ha nem is Zwingli úszítására, vagy egyenes javaslatára, de helyeslésével — a törvények megsértése miatt kegyetlenül üldözte: több halálos ítélet is született.

A legnagyobb külső sikereket Zwingli reformációja az 1529-as évek végén érte el: ekkor lett reformátussá St. Gallen, Bern, Schaffhausen, Bázel, sőt néhány délnémet város is. Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy az úrvacsoratanbeli különbségek miatt Zwingli vitába keveredett Lutherrel, s ellentétüket az ún. Marburgi Kollokviumon, személyes tárgyalások segítségével sem sikerült elsimítani 1529-ben. Vagyis szakadás keletkezett a reformáció lutheri és svájci ága között. — Közben a katolikus svájciak szövetségre léptek Ausztriával és területükön kiméletenül üldözték a reformáció híveit: többen mártírhalált haltak. A háborút Zwingli már 1529-ben elkerülhetetlennek, sőt szükségesnek tartotta, de akkor a szembenálló felek Kappelnél, a zürichi terület határán, békét kötöttek. A Második Kappeli Háború viszont készületlenül találta Zürichet: Bern késlekedett, s a Kappelnél támadó katolikus sereg nagy túlerőben volt a Zürichből sebtében kiküldött mintegy 3500 főnyi csapattal szemben. A zürichi hadvezetes gyengeségét mutatja, hogy szellemi és lelki vezetőit az első csatasorba állította: Zwingli elesett és vele együtt a zürichi reformáció több kiváló személyisége, összesen 25 lelkész! — Ezt a lelkésznek szégyenteljes katonahalált sokan szemére vetették az elesett Zwinglinek, holott ő csak a törvényes felsőbbség parancsára vett részt a reménytelen csatában és halt meg övéi védelmében — ahogy barátai gyakran hangsúlyozták.

Zwingli sokoldalú munkásságára utalva, mindenekelőtt ki kell emelnünk, hogy nagy hatású prédikátor volt, aki mindig a gyakorlati alkalmazást tartotta szem előtt. Tisztét prófétai elhivatásnak fogta fel, s ezen a Szentírás hűséges magyarázatát és hirdetését értette. Nem véletlen, hogy a bibliai szövegek jobb magyarázatára általa kialakított iskola a *prophezei* nevet viselte. Ebből a heti közös bibliamagyarázói munkából nőttek ki egyrészt Zwingli prédikációi, másrészt a zürichi bibliafordítás nagy műve is. — A zürichi reformátornak gyakran hányták szemére, hogy

pap létére politizált. Ő ezt a kétféleséget nem érezte, mint ahogy az ótestamentumi próféták sem féltek beleszólni népük sorsának kérdéseibe. Bár ellenségei szerint ő Zürichben tanács *és* polgármester is volt egy személyben, valóságos « hatalma » nagyon is korlátozott volt és csak azon alapult, hogy véleményét a legtöbb fontos ügyben kikérték. Svájci történészek szerint tehetséges politikus volt, de a nagy államférfiak legfontosabb tulajdonságai, többek közt a kedvező alkalmat kiváró türelem, hiányzottak belőle. Külpolitikai tervei, amelyeket Fülöp hesszeni őrgróffal folytatott levelezésében szövögetett, egy Habsburg-ellenes koalíció létrehozását célozták, s ebben fontos szerep jutott volna a magyar Szapolyai János királynak is, — közvetlen kapcsolata azonban nem volt Magyarországgal. (Kétségtelen viszont, hogy művei révén nagy hatást gyakorolt a magyarországi református egyház kialakulására.) Mindezek a tervek Zwingli halálával végképp összeomlottak. Belső, társadalmi igazságosságot célzó reformjai azonban túlélték őt, különösen a zürichi szegénygondozást biztosító « alamizsnarend ». Joggal nevezi őt egyik kiváló ismerője « szociálpolitikus »-nak.

Tanítása a Szentlélekről

Zwingli teológiájával most nem foglalkozhatunk bővebben. Csupán egyik teológiai tanítását szeretném ismertetni, — igaz viszont, hogy ez központi jelentőségű és alaptémánkhoz is közvetlenül kapcsolódik. Zwinglit gyakran nevezik « a Szentlélek teológusának », ezért illő, hogy éppen ezen a konferencián szóljunk teológiai gondolkodásának erről a sarkalatos pontjáról.

Szentlélekről szóló tanítása miatt szoktak a gondolkodásában fellelhető « spiritualizmus »-ról is beszélni, halott ezt inkább nevezhetnénk teológiája « pneumatologikus » jellemvonásának. Ezt G.W. Locher berni professzor, Zwingli egyik legjobb ismerője, hangsúlyozza a « Zwingli féle reformáció »-ról szóló, nemrég megjelent alapvető művében, elsősorban azért, mert Zwingli éles, « kategórikus különbséget » tett a Szentlélek és az emberi szellem, illetve lélek között.

Az ember, tanítja Zwingli, teremtése óta mindig — tehát már a bűneset előtt is — rá volt utalva a Szentlélekre, vagyis Isten állandó vezetésére. A bűneset következtében pedig az ember már önmagában « hazug » (*lugenhafftig*), s azóta még inkább szüksége van Isten Lelkének segítségére az igazság megismeréséhez, még a természeti törvények megismeréséhez is. Istenismeret és önmagunk is-

merete, melyek egymással szorosan összefüggenek, csak egy új módon, új úton lehetségesek, amelyet Isten Lelke nyit meg Isten Igéje, hozzánk szóló beszéde számára. Ebből, mint Locher hangsúlyozza, Pál apostoltól elkezdve « minden következetes pneumatológus » — tehát a Szentlélek erejének és munkálkodásának minden következetes megvallója, Augustinus, Kálvin, Pascal és mások — két, egymástól eltérő következtetést von le: az egyik vonal a keresztény ember kiválasztása, predestinációja felé mutat, a másik az általános, az egész emberiség megmentésének hatalmas viziója felé. Akit azonban a Szentlélek megérint, megragad, az meglátja ennek a két vonalnak a közös kiindulópontját: azt, hogy Isten Lelke nem más, mint Isten a maga szuverén szabadságában.

Hiszen azok, akiket a Lélek megragadott, éppen azok nem mondhatják soha, hogy Isten Lelke a szűk értelemben vett ó- és újtestámentumi üdvtörténetre korlátozódik és hogy Krisztus hatóereje nem terjed ki a nem-keresztényekre! « A Lélek tanít meg az igazságra », hirdette Zwingli, s ebből az is következik szerinte, hogy ugyanez a Lélek munkálkodott már Szókratészben, Platónban és más kiváló régi pogány filozófusokban is. Ezekkel a « kegyes pogányokkal » ő a mennyek országában remélt találkozni; ismeretes, hogy Luthert ez a gondolat különösen megbotránkoztatta. Pedig Zwingli szerint mindez nem valami emberi jótulajdonságon, vagy különös teljesítményen alapul, hanem a Szentlélek külön ajándékának tulajdonítható: az ókori pogány filozófusok töredékes igazságismerete éppúgy, mint Szókratész, vagy Seneca magas erkölcsi szintén álló, önzetlen magatartása.

Legfőképpen azonban a Krisztusba vetett hit Isten Szentlelkének szabad ajándéka: « Senki sem jöhet énhozzám, ha nem vonzza az Atya » (Jn 6,44) — ez volt Zwingli egyik leggyakrabban idézett bibliai igéje. A Szentlélekben, hangsúlyozza máskor, Krisztus maga van jelen isteni erejével, s ez a döntő: igy ajándékoz bűnbocsánatot, hitet, vigaszt, bizonyosságot, békességet Istennel és a Benne való életet; «emberi lélek erre nem képes» — teszi hozzá Zwingli.

A Szentlélek jelenlétének ismertető jelei Zwingli szerint: 1. hogy teljes összhangban áll az ugyancsak általa inspirált Szentírással; 2. hogy mindenben Isten dicsőségét szolgálja; 3. hogy alázatot ébreszt.

A Szentlélek szabadságáról vallott meggyőződése teológiájának főleg két pontján lett igazán jelentős: a sákramentumokról szóló tanításában, elsősorban úrvacsoratanában, és Szentírás-értelmezésében.

A sákramentumokkal illetve szentségekkel kapcsolatban

Zwingli legfőbb gondja az volt, hogy Isten Lelkét nem lehet semmiféle teremtett dologhoz, emberi intézményhez kötni: még az egyházhoz, a papi tisztséghez, vagy a sákramentumok jegyeihez sem! A úrvacsora jegyei, a kenyér és bor, Krisztus testének és vérének szimbólumai, s csak a *hivő* keresztény jut valóban közösségre Krisztussal az úrvacsorában; a hit pedig a Szentlélek ajándéka. Zwingli tehát az ún. szimbólikus úrvacsoratant vallotta: « Ez az én testem » (1 Kor 11,24) helyébe így « ez jelenti az én testemet » kerül értelmileg (*hoc est corpus meum = hoc significat corpus meum*). Az úrvacsora Zwingli szemében « megemlékezési ünnepség », mely azonban nem puszta emlékezés, hanem Krisztus áldozatának « megjelenítése ». Luther ezzel szemben a szereztetési igék szószerinti jelentéséhez ragaszkodott és Krisztus *valóságos* jelenlétét hangsúlyozta az úrvacsora jegyeiben — ha nem is a római katolikus *transsubstantiatio* (átlényegülés) értelmében — és azt tanította, hogy a *hitetlen* ember is valóságosan részesedhet az Úr testében és vérében, ha saját vesztére is. Tudjuk, ez az ellentét okozta a reformáció kettészakadását. — Érdemes még megemlíteni Zwingli úrvacsoratanának azt a csak fínoman sejtetett, de szép és ma is érdekes gondolatát, hogy az úrvacsora valódi csodájaként maga az úrvacsorázó keresztény gyülekezet változik át Krisztus testévé. Vagyis, a helyett a kortársait oly szenvedélyesen foglalkoztató kérdés helyett, hogy mennyiben és hogyan van jelen az Úr teste a szent jegyekben, Zwingli a hivő közösséget hangsúlyozza, mely a Szentlélek műve, ezt tartja a legszükségesebbnek az úrvacsorában: megszívlelendő modern gondolat!

A Szentlélek szabad munkálkodásának hangsúlyozása jellemzi Zwingli Szentírás-értelmezését is. A Lélek szabadságában olvasott és magyarázott bibliát nevezte « evangélium »-nak. A Szentírás szövegét, a *verbum externum*-ot, az « írott Igét » Isten ajándékozta a keresztyén egyháznak; hirdetése Zwingli szemében a legfontosabb prófétai feladat. Mégis minden siker azon múlik, hogy a Szentlélek ezt az emberi beszédet kíséri és segíti-e, s a hallgatók értelmét, szívét megnyitja-e, hogy valóban befogadják. Az igazi Igét, a *verbum internum*-ot, a « belső Igét », amelyből a hit kicsirázik, azt Isten Szentlelke adja be, « leheli bele » az ember lelkébe. — Ezzel a tanításával Zwingli Luther kemény kritikáját vonta magára. A wittenbergi reformátor azzal vádolta őt, hogy azok közé a « rajongók » közé tartozik, akik avval dicsekszenek, hogy Ige nélkül is bírják a Szentlelket. Zwingli azonban egész biztos nem volt ilyen zavaros gondolkodású *Schwärmer*, sőt példamutató módon ragasz-

kodott az írott bibliai Igéhez. Vallotta a reformátori igazságot, hogy Isten az Ő Igéje és Szentlelke által együttesen szól hozzánk s hogy a Szentírás legjobb magyarázója maga a Szentírás. A különbséget Luther és Zwingli tanítása között ezen a ponton így jellemezhetnénk: Míg Luther azoktól óvta az egyházat, akik a Szentlélekre hivatkozva, az írott Igétől függetlenül vélnek üzenetet kapni Istentől, addig Zwingli azoktól tartott még inkább, akik az Igét Szentlélek nélkül magyarázzák. « A betű megöl, a Lélek pedig megelevenít » (2 Kor 3,6) — idézi újra meg újra. Az igazi veszély az volt szemében, ha valaki a Szentírás betűibe a saját bölcsességét, vagy érdekeit magyarázza bele. — Érdemes lenne ezt a figyelmeztetését megszívlelnünk ma is.

Időszerű keresztény gondolatok

Szeretnék itt kitérni Zwingli még néhány figyelemre méltó és időszerű gondolatára. Kegyességének legszebb vonásai közé tartozik az Isten gondviselő kegyelmére való teljes ráhagyatkozás. « A Te edényed vagyok, tégy velem, amit akarsz! » — sóhajt fel a « Pestisének »-ben. Amikor pedig a svájci reformáció ügye a politikai helyzet alakulása folytán nagyon is kritikussá vált, igy kiáltott Istenhez híressé vált énekében, amely ma is népszerű Svájcban: *Herr, nun selbst den Wagen halt*!... (« Uram, tartsd most már Te magad a kocsit! ») Nem a saját erejére hagyatkozik, hanem egész reformátori művét és népének jövőjét Isten kegyelmére bízza.

Hazaszeretetet is lehet tanulni Zwinglitől. Mint láttuk, egész reformációs munkásságára jellemző az a felismerés, hogy Istennek van mondanivalója a politikai, gazdasági és társadalmi élet terén is. Zwingli a Szentírás segítségével *egész népe* számára kereste az útat Istenhez. Érdekes módon függ össze mindezzel békeszeretete, pacifizmusa. Béke utáni vágya abban mutatkozott meg, hogy népét szenvedélyesen óvta az idegen érdekekért, zsoldért, vagy hatalmi célokért való háborúskodástól, és a szerényebb, de békés élet előnyeit dicsérte. Másrészt viszont a haza és övéi védelmére jogosnak tartotta a fegyveres küzdelmet a svájciak részéről is, s ezért a meggyőződéséért valóban meg is halt.

Ami különösen rokonszenvessé teszi számunkra, az mély és őszinte emberségessége. Vonzódott a társadalom kivetettjei iránt, s a reformáció alatt bevezetett szociális berendezések, a szegénygondozás, a naponta kiosztott ingyen tál étel stb., óriási összegekbe kerültek Zürich városának. — A « menekült » nem csak a mi korunk szomorú jellegzetessége, az volt már a reformáció korában is. Svájc

is tele volt hitükért, meggyőződésükért emigrált emberekkel. Zwingli többek közt két kiváló menekült számára szerzett menedékjogot és élhetést Zürich területén: az egyik Luther ellenlábasa, Andreas Karlstadt ismert wittenbergi teológus volt, a másik a holtbeteg német lovag és humanista költő, a híres Ulrich von Hutten, akit Németországból való elmenekülése után sehol sem akartak befogadni. — Zwingli önzetlenségre is tanította gyülekezetét, Zürich egész népét, amikor azt kívánta tőlük, hogy gazdasági érdekeik ellenére mondjanak le a jól jövedelmező zsoldoskatona üzletről és munkával keressék meg a kenyerüket. Csodálatosképpen ezt a zürichiek meg is tették. — Amikor pedig az elnyomott szegény parasztok Zürich vidékén is forrongani kezdtek, akkor Zwingli nem adott ki ellenük vérszomjas felhívást, mint a wittenbergi reformátor Németországban, hanem rábírta a zürichi tanácsot egy békés kompromisszumos megoldásra. — Emberségből tehát ma is példát ad nekünk Zwingli, és ezt érzik Svájcban is, ahol őt tartják a svájci menedékjog és a Vöröskereszt szellemi-lelki előfutárának.

Érdemes kitérni röviden Zwingli ökumenikus jelentőségére is. A zürichi reformátor ugyanis csak a felforgató elemeknek tartott anabaptistákkal szemben volt kemény, egyébként ökumenikusan nyitott volt, egyrészt liberális megoldásokra hajló teológiája, másrészt emberies természete következtében. Meg volt győződve róla, hogy Isten Szentlelke átfogóbb módon működik az emberiség körében, mint ahogy azt szűk emberi elképzeléseinkkel felfoghatjuk. Fentebb láttuk, hogy még az ókor szellemi-erkölcsi elitjével is találkozni remélt Isten országában. Szentlélekről szóló tanítása és nyitott, szabadabb gondolkodása lehetett az alapja annak a meggyőződésének is, hogy az úrvacsoratanbeli különbség nem lehet válaszfal a reformáció egyházai, lutheránusok és reformátusok között. — Bár Zwingli a római katolikus egyházzal szemben épp oly elutasító álláspontot képviselt, mint a többi reformátor, mégis hangsúlyoznunk kell (annál is inkább, mert csak kevesen tudják), hogy Luther mellett Zwingli az egyetlen reformátor, akinek volt teológiailag lényeges mondanivalója Szűz Máriáról is. Prédikált és könyvecskét adott ki Máriáról, Isten tiszta és alázatos szolgálóleányáról, aki az isteni üdvtervet és akaratot engedelmesen elfogadta, s aki mintegy az isteni kegyelmet befogadó emberi nem képviselője, jelképe. Zwingli mindig a legnagyobb tisztelettel szólt Máriáról, és Zürichben még halála után is megtartották a Mária-ünnepek egy részét. Ki tudja, hogy az egykor szélsőséges reformátornak kikiátott Zwinglinek nem jut-e még

közvetítő szerep ezen a ponton az ökumené korában, — ha végre mégiscsak sor kerül egyszer, józan, bibliai alapon, ennek a minket protestánsokat katolikus és ortodox keresztyén testvéreinktől elválasztó teológiai botránykőnek, az ökumenikus párbeszéd egyik nagy akadályának az elhárítására! — Egy tágabb értelemben vett ökumené szellemében érdemes azt is kiemelni, hogy Zwingli a zsidók ellen sohasem szólt, vagy írt ellenséges, gyűlölködő hangon, mint, sajnos, Luther tette Wittenbergben. Ezért a zsidóság ma is hálás neki, amint azt a zürichi izraelita hitközség vezetője Zwingli 500-éves juileumán tartott üdvözlő beszédében hangsúlyozta. Érdekes tény az is, hogy az izlám és a mohamedánok iránt a legtöbb megértést a 16. századi Európában szintén Zürichben, Zwingli követői körében tanúsították, s hogy ez vezetett azután a Korán első latin nyelvű kiadásához, 1543-ban.

Szólnunk kell azonban, a történeti hűség és tisztesség érdekében, Zwingli hibáiról is. A politika dolgaiban némi hirtelenkedés türelmetlenség és elsietett elhatározások figyelhetők meg nála, végzetes következményekkel. Volt benne bizonyos naivitás, pl. túlbecsülte szövetségesei hűségét; viszont gyakran alábecsülte teológus ellenfelei érzékenységét és gyengéiket maró gúnnyal túlságosan is kipellengérezte. Ebben persze osztozott kortársaival, akárcsak a vallási türelmetlenség vétkében, pl. az anabaptistákkal szemben. Jellemző volt rá egy fajta svájcias makacsság is, s a maga igazához való kemény ragaszkodás ellenvéleményt nyilvánítókkal szemben, — megbocsátható emberi gyengeségek!

Svájcban, elsősorban Zürichben, ebben az 1984-es esztendőben sokat tettek azért — talán az elmúlt Luther évforduló hatása alatt is —, hogy Zwingli születésének 500-ik jubileumát méltóképpen megünnepeljék. Életművét egyetemi előadássorozatokban, egyházi rendezvényeken és egy teológiai konferencián vitatták meg. — Zürichben Zwingli szellemi örökségét elsősorban egy « jellegzetes keresztény világiasságban és evilági kereszténységben » látják. Kiemelik érdemeit a gazdasági és társadalmi élet modern irányú fejlődésében: hogy ti. a keresztények számára addig tiltott kamatszedés engedélyezésével (legfeljebb 5 %-ig), a munka nagyra értékelésével és a házassági bíróságok feállításával a puritán protestáns közösségi élet kialakításában világra szóló hatást gyakorolt. Hogy Zwingli Zürichben mennyire « aktuális », azt a katonai szolgálat megtagadása esetére kiszabott büntetés eltörléséről szóló törvényjavaslat vitája is megmutatta; ekkor ugyanis a *Zürichsee-Zeitung* című újságban mindkét fél, tehát mind a pacifisták, mind pedig

a kötelező svájci katonai szolgálat hívei, egyaránt Zwinglire hivatkoztak. — A legeredetibb és legnépszerűbb jubileumi rendezvénynek az ún. « Disputatio 84 » bizonyult. Lényege az, hogy a zürichi egyháztanács kezdeményezésére az egész jubileumi év folyamán, sőt azon túlmenően, gyülekezeti alapszinten, majd szélesebbkörű összejöveteleken vitatják meg a református egyház legalapvetőbb kérdéseit, szolgálatát és felelősségét egy világias társadalomban, s mindezt őszinte, kritikus kérdések formájában: Milyen legyen a jövő egyháza? Szükség van-e rá a világban? Mit hisz ma az egyház? Mit tesz az egyház és hogyan? Mit jelent ma Zwingli reformációját tovább folytatni? stb. stb. Mindúntalan idézik Zwingli híres felkiáltását: « Tegyetek az Istenért valami bátor dolgot! » — Azt hiszem, a reformátornak öröme telne benne.

Ezen az ökumenikus összejövetelünkön igyekeztem Zwingli Ulrikról, a jórészt alig ismert, vagy félreismert zürichi reformátorról, lehetőleg sokszínű és mégis érthető képet rajzolni. Zwingli, « a Szentlélek teológusa », valóban megérdemli, hogy születéséről 500 év távlatából tisztelettel emlékezzünk meg.

Irodalom:

Huldreich Zwinglis Sämtliche Werke (*Corpus Reformatorum* 88.kk.). Ed.: Emil Egli, Georg Finsler etc. Berlin-Leipzig-Zürich, 1905 kk. — Gottfried W. Locher, *Die Theologie Huldrych Zwinglis im Lichte seiner Christologie*, I. Teil: *Die Gotteslehre*, Zürich, 1952. — Ugyanő, *Die Zwinglische Reformation im Rahmen der europäischen Kirchengeschichte*. Göttingen-Zürich, 1979 (a korábbi irodalommal!). — Fritz Büsser, *Huldrych Zwingli. Reformation als prophetischer Auftrag*. (Persönlichkeit und Geschichte, 74/75). Zürich-Frankfurt, 1973. — Ulrich Gäbler, *Huldrych Zwingli. Eine Einführung in sein Leben und sein Werk*. München, 1983. — Zsindely Endre, « Zwingli Ulrik emlékére ». (*Theologiai Szemle*, 24 [1981] 340-345).

A « szociálpolitikus »-hoz: Arthur Rich, « Zwingli als sozialpolitischer Denker ». (*Zwingliana*, 1969. XIII. 67-89.l.). Zwingli Szentlélekről szóló tanításához jó összefoglalások: Locher, *Die Zwinglische Ref.* 208-213.l. és Büsser, *H. Zwingli* 54.k.l.; ld. még Kocsis Elemér, « Zwingli, a Szentlélek teológusa ». (*Reformátusok Lapja*, 1981. okt. 31.). — Zwingli ökumenikus jelentőségéhez: J.-V.-M. Pollet O.P., « Zwinglianisme ». *Dictionnaire de Théologie Catholique*, 15, 3745-3928. Paris, 1950; Fritz Büsser, *Das katholische Zwinglibild*. Zürich-Stuttgart, 1968; Albert Ziegler SJ, *Zwingli, katholisch gesehen, ökumenisch befragt*. Zürich, 1984. — Zwingli Mária-tiszteletéhez: « Eine Predigt von der ewig reinen Magd Maria » (*H. Zwinglis Sämtl. Werke*, I, 385-428); Luther Mária-tiszteletéhez: « Das Magnificat verdeutschet und ausgelegt 1521 » (*D. Martin Luthers Werke*, VII. Weimar, 1897, 538-604). — Zwingli evilági kereszténységének zürichi értékeléséhez: Max Schoch, « Unser Zwingli ». (*Neue Zürcher Zeitung*, 1981, okt. 10/11).

ISTENTISZTELET

CSERI GYULA

A LÉLEK GYÜMÖLCSE

Istentiszteleti és bibliatanulmányi program

A Szentlélek teológiája reneszánszának egyik lényeges oka a karizmatikus mozgalom. A Lélek ajándékainak (Róma 12,3 kk; 1 Korinthusi levél 12,4 kk) megtapasztalása, a közösségi bibliatanulmányozás és imádság szellemi és spirituális lehetőségei az egyház megújulásának és az ökumenikus együttműködésnek új távlatait mutatta meg. A közösségi bibliatanulmányozás és imádság a protestáns kegyességnek, különösen is a pietizmusnak az alapja. Ezért joggal tekintettük ökumenikus konferenciáinkon a bibliatanulmányi és közösségi ima-alkalmakat a két protestáns szervezet (Magyar Evangéliumi Ifjusági Konferencia és Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemi Mozgalom) egyik hozzájárulásának. A karizmatikus mozgalmak azonban új, éltető impulzusokat adtak a hagyományos bibliai protestáns kegyességnek is. Mindennél figyelembe kell vennünk, hogy az istentantól és krisztológiától önállósított « pneumatológia » — egy az orthodoxiával ellentétben a nyugati teológiatörténetben és a karizmatikus mozgalmakban is előforduló tévedés — eredménytelen megoldás. Másik alapvető tévedés lenne az eksztatikus formák túlértékelése. A Harmadik Magyar Ökumenikus Találkozó közös istentiszteletei, bibliatanulmányai és ima-alkalmai e sajátos teológiai és egyháztörténeti helyzetben értékelhetők igazán. A következőkben ezek témainak rövid összefoglalását adjuk.

A megnyitó ökumenikus istentiszteleten Cseri Gyula református lelkész igehirdetésében az ökumenikus mozgalmat a « story » — teológiájának koncepciója alapján jellemzte. Izrael és az egyház hite egyes és egymással összefüggő « storyk » formájában közölhető és megérthető. A Biblia is nagyrészt ily módon közli velünk üzenetét. Ez egyben utal a létezés folyamat-történeti jellegére is. Egyház ott van, ahol emberek Izrael és Jézus Krisztus « story »-ját hivő módon felidézik és saját életükkel kapcsolatba hozzák. Ez az ökumenikus mozgalomban felekezeti határok nélkül történik. A felekezeti különbözőségek a közös « storyk » eltérő fogalmi megközelítése, szimbolizálása és összegezése következtében történelmileg alakultak ki. Az ökumenikus párbeszéd lényege e fogalmak, szimbolumok és összegezések valamint

levezetések és a « storyk » kapcsolatának kritikai felülvizsgálata. Ezen intellektuális feladat mellett a Szentlélek bizonyságtétele teszi számunkra érthetővé Izrael és Jézus Krisztus történetének aktualitását, egzisztenciális jelentőségét. Minél inkább e történetben állunk és annak a perspektiváiból értjük a múltat és jövőt, minél inkább ez határozza meg szolgálatunkat a világban, annál közelebb kerülünk egymáshoz is.

A reggeli bibliatanulmányok, amelyeket Gémes István evangélikus, Muzslay István SJ katolikus, Kiss Szabolcs református, Varga Pál református és Dobai Sándor katolikus lelkészek tartottak, Pál apostol a Galatabeliekhez írott levele 5. fejezetének 22-23. versein alapultak.

A « Lélek szerint járás » (*pneumati peripatein*, Galata 5,16) Pál apostol szerint a keresztény életvitel alapja és módja. Mellékesen megjegyzem, ez nem a racionalitás ellentéte. A *pneumati. peripatein* sokkal inkább arra utal, hogy életvitelünk lényege nem Istent kizáró kívánságaink kielégítése, hanem a Lélek életünket átalakító vezetésének és munkájának az elfogadása. A Lélek emberségünkben érlel és növeszt, amennyiben bizonyos beállítottságokat és magatartási módokat « érlel » ki bennünk, mint gyümölcsöket. A keresztény élet-folyamat úton járás, életvitel és életformálás. Ennek sikerében nyerik el a « Lélek gyümölcsei » jelentőségüket. E hallatlan izgalmas téma, a Lélek munkája életünkben, felveti ugyanakkor e « gyümölcsök » (szeretet, öröm, békesség, béketűrés, szívesség, jóság, hűség, szelídség, mértékletesseg, egyes kéziratok szerint még: tisztaság) viszonyát a természetes valósághoz, tehát a személyiségünk, társadalmi-kulturális meghatározottságunk, lelki funkcióink által formált emberségünkhöz. Figyelemre méltó, hogy Pál apostol önmagunkhoz és embertársainkhoz való viszonyunknak említett módjait a Lélek munkájának tekinti. Tekintsük át ezeket a reggeli bibliatanulmányok sorrendjében.

Az öröm

Meglepő, hogy Pál apostol az öröm érzését a keresztény élet szükségszerű megnyilvánulásának tartja. Egy helyen, Római levél 14,17, azt állítja, hogy az « Isten országa Szentlélekben való öröm »! Ez az öröm az Ábrahámtól Jézus Krisztuson át napjainkig történő « storyban » való részvételünkből fakad. Az öröm érzése a hivő ember e « storyra » való emlékezéséből és az abból fakadó reménységéből ered. Kifejezője ugyanakkor eszkatologikus helyzetének is. Ez az öröme az « Úr várásából » is ered.

Pál apostol a bűn és mulandóság gondjától szabadult ember örömérőI szól, akit Krisztus megvigasztalt. Ez az

öröm a szenvedésben is hatékony segítség és nem áll ellentétben a nyomorúsággal. Az örömet, mint érzést, nem lehet követelni, de el lehet nyerni, ha hitünk által Izrael és Jézus Krisztus « storyjának » hordozóivá válunk és annak a perspektiváiban élünk és remélünk.

A béke-békesség

A Lélek működése az élet megtartására és megújítására törekszik. Ez nyilvánul meg a teremtésben, a Lélek ismeretre vezető és vigasztaló munkájában (lásd János 14-15. fej.) kegyelmi ajándékaiban és gyümölcseiben. A Szentlélek munkája Isten életszeretetének és életigenlésének a kifejeződése. Isten, az Atya — Fiú — Szentlélek békessége « minden értelmet felülhalad ». Pál apostol szerint, ez jelenlétének gyümölcse bennünk. A *salom* bibliai béke fogalma minden gonoszság és nyomorúság eltávolítására utal, amely Isten végső célja. Ezért a bibliai béke-fogalomhoz éppen úgy hozzátartozik a bűnbocsánat és megbékélés, mint az igazságosság, s a betegség és nyomor megszűnése. A Lélek gyümölcsei az ember természetes lelki-szociális lehetőségei. Adományokká válnak azonban ezek, ha Isten felé megnyílunk és a Vele való megbékélésből erednek a gyümölcsök bennünk. A bűn és halál kérdését illetően pedig Krisztus kizárólagosan békességünk forrása Pál apostol szerint: « Ő a mi békességünk! » (Efezusi levél 2,14). A Lélek által elnyert békesség nem merülhet ki a szent boldogság benső állapotában, hanem erőforrás a béke és megbékélés szolgálatához.

Hűség

A görög *pisztisz* és héber *emuná* jelentése többrétű. Jelentik a hitet, bizalmat és hűséget. Két utóbbi jelentésük érzékelteti igazán, mit jelent a hit bibliai fogalma. A hit e szerint nem elsősorban racionális megismerés, nem egy antiintellektuális világlátás elfogadása, hanem Izrael és Jézus Krisztus történetében megnyilvánuló isteni cselekvésbe vetett bizalom.

A hűséget korunk európai kultúrájában nem tekintik kizárólag értéknek. Történelmi tapasztalataink arra indítanak bennünket, hogy inkább a hűség határait kutassuk, semmint a feltétlen hűséget keressük. Gyakran váltak kikényszerített vagy önkéntes hűségnyilatkozatok az ember feletti uralom eszközévé, a szabadság és emberi jogok valamint az igazságosság megszüntetésének módjává. De az élet egyéb területein is, mint pl. a sexuáletikában, korunk uralkodó felfogása nem a hűséget, hanem a személyes boldogságra való jogot és szabadságot hangsúlyozza.

A német hitvalló egyház története mutatja ugyanakkor, hogy Isten iránti hűségünk valójában a szabadság feltétele. Amikor a református teológus professzor Barth Károly 1934 november 7-én a bonni egyetem aulájában a Hitlerre teendő kötelező hűségnyilatkozatot (« Ich schwöre: ich werde dem Führer des Deutschen Reiches und Volkes, Adolf Hitler, treu und gehorsam sein und meine Amtspflichten gewissenhaft erfüllen, so wahr mir Gott helfe ») ahhoz a feltételhez kötötte, hogy azt « soweit ich es als evangelischer Christ verantworten kann », « amennyiben ezért mint evangélikus keresztény felelősséget tudok vállalni », kiegészítéssel láthassa el, nyilvánvaló volt, hogy az Isten iránti hűség a szabad és felelősségteljes cselekvés feltétele volt. Barth Isten iránti hűsége állásából való elmozdítását eredményezte, de erkölcsi szabadságának megőrzését is. Miből ered ez az összefüggés?

A Biblia a mi hűségünk gyümölcse előtt Isten hűségéről beszél. Isten « kiszámítható », mert hűséges. A Lélek hűségre indít bennünket, mert gyümölcsöző keresztény élet csak Istenhez való kapcsolatunk folyamatos megmaradása alapján lehetséges. Mert Isten célja a nagykorú szabad ember, aki felelősséget vállal az életért, a hozzá való hűségünk e szabadság feltétele. Csak ez adhat erőt az önzés és másoktól való erkölcsi megbéklyózó függés legyőzésére.

Természetesen semmilyen emberi kapcsolat nem lehet változás nélkül.

Istenhez való kapcsolatunk és hűségünk nem zárja ki a kételyt és keresést. A « légy hű mindhalálig » krisztusi felhívása (Jelenések könyve 2,10) nem egy változásmentes és zavartalan kapcsolatot feltételez. Gyümölcshozó és növekedő keresztény élet azonban csak következetes módon és a Krisztushoz való bizalom alapján lehetséges. A hit — bizalom — hűség az ember válasza Isten hűségére, szeretetére.

Mértékletesség

A Lélek gyümölcseként jellemző módon emeli ki Pál apostol a mértékletességet. Pál gondolkodását és életvitelét meghatározta a törvényhű farizeus önfegyelmet követelő iskolázottsága. Távoli rokonságot észlelhetünk a hellén sztoikus felfogáshoz is. A sztoa tanitása szerint az ember akkor lesz boldog és éli meg emberségét eszményi módon, ha értelme segítségével felismeri, mikor kell magasabbrendű céljai érdekében cselekednie és mikor kell a cselekvéstől tartozkodnia; mikor engedhet kívánságának és mikor értelmesebb lemondania valamiről. Klasszikus példa erre az atléta, aki célja érdekében összpontosítja cselekvését és erejét, tesz va-

lamit illetve lemond más dolgokról. Ezt a példát Pál apostol is idézi leveleiben. A mértékletesség, vagy más szóval önuralom és önfegyelen (*enkrateia, continentia, self-control*) Pál antropológiájában abból a tényből következik, hogy az ember ellentmondásos lény. Léténél fogva Istennel és embertársaival való szeretetkapcsolatra van teremtve, amit azonban az ember megtagad. A *coram deo-coram seipso* ellentéte azt jelenti, hogy bizonyos természeti benső erők az embert Isten szerinti életében akadályozzák, céljától eltávolítják.

Pál apostol antropológiai felfogása párhuzamba állítható a modern természettudományi antropológia felismerésével, amely szerint az ember magatartását nem az inger-ingerválasz « egyszerűbb » működése határozza csupán meg, hanem a megértés és döntés bonyolult szellemi modusa. Az ember nem élhet önszabályozás nélkül.

A mértékletesség hangsúlyozásában sokan Pálnál az aszkézis elvét látják. Pál apostol nem tette azonban elvvé az aszkézist, sexualetikájában sem. Az önfegyelem az aszkézis feltétele, de nem azonos vele. A Lélek e gyümölcsét Pál sokkal inkább az Istentől, az élet forrásától eltávolító negatív erők leküzdése eszközének tekinti. S mivel ez erőkkel kapcsolatban végső soron a bűn és kegyelem kérdéséről van szó, érthető, hogy a mértékletességet (az új angol bibliafordítás szerint *self-control*) a Lélek gyümölcsének tartja.

Szeretet-nagylelkűség

Pál apostol felsorolásában az első helyen szerepel a szeretet és később említi csak a nagylelkűséget, konferenciánk bibliatanulmányi sorrendjében e kettő együtt a záró téma volt. Kiinduló pont vagy bezáró gondolat — az *agapé* ill. *caritas* a Lélek minden gyümölcsének nélkülözhetetlen alapja. Mind a görög mind a latin kifejezés, eltérően a szeretet egyéb fogalmaitól, azt hangsúlyozza, hogy a szeretett személy személyi értékét ránk való hatásától függetlenül (függetlenül attól, hogy gonosz volt e hozzánk, hogy vonzó és szép-e, hasznos-e számunkra, stb.) elfogadjuk. Nem minősége miatt szeretjük, hanem a szeretett személy létezése és az azzal adott értéke miatt. Ez a szeretet mindig életigenlés, tegyük hozzá: feltétel nélkül. Ezért nagylelkű ez a szeretet!

Pál apostol teológiájának központi gondolata a megigazulásról szóló tanítása. Isten szeretetéből és kegyelméből igaznak fogad el bennünket « Krisztus érdeméért ». Ez az isteni szeretet és nagylelkűség felülmúlhatatlan megnyilvánulása. Ez a héber *heszed* — szeretet, kegyelem, atyai-anyai hűség ószövetségi fogalmának is a tartalma. Istennek ezt a

heszed-jét dicsőítették pl. a zsoltárosok és a próféták is vigasztaló üzenetükben. Ez nem a *do ut des*, adok, hogy adj, gyakorlata. A szeretetnek — az isteninek és emberinek — ilyen középpontba állítása mutatja, hogy mennyire az élet igenlésében látja az evangélium Isten akaratát. Istent és embertársainkat így szeretni — önzésünk, félelmeink, csalódásaink és közömbösségünk miatt nem könnyű. Ehhez kell a Lélek felszabadító ereje. Ez a szeretetből fakadó életigenlés gyakorlati társadalmi, politikai, anyagi következményeiben is, sokszor konfliktusokhoz vezet. Ezért kell a szeretethez a Lélek szabadsága, a Krisztus iránti hűség, a mértékletesség is, amelyek nélkül nincsen igazi öröm és békesség.

A Lélek gyümölcsének erre a jelentőségére utalt Békés Gellért is, a konferenciát bezáró istentisztelet igehirdetője, amikor a Lélek gyümölcseiből eredő Krisztus-követésről szólt a keresztény ember egyéni életében, egyházi és ökumenikus közösségeinkben.

CSERI GYULA

« Lélek szerint éljetek! —
akkor nem fogjátok teljesíteni a test kívánságait.
A test ugyanis a lélek ellen tusakodik,
a lélek pedig a test ellen,
s ezért ellenkeznek egymással.

A test cselekedetei nyilvánvalóak:
paráznaság, tisztátalanság, fajtalanság,
bálványimádás, babonaság,
ellenségeskedés, viszálykodás, vetélkedés,
harag, veszekedés, szakadás, pártoskodás,
irigykedés, gyilkosság, részegeskedés, tobzódás,
s ezekhez hasonlók.
Amit azelőtt mondtam, most megismétlem:
akik ilyesmit tesznek,
nem lesznek Isten országának örökösei.

A Lélek gyümölcsei ellenben:
szeretet, öröm, békesség,
türelem, kedvesség, jóság,
hűség, szelídség, mértékletesség.
Ezek ellen nincs törvény.
Akik Krisztus Jézushoz tartoznak,
keresztre feszítették testüket
szenvedélyeikkel és kívánságaikkal együtt.

Ha a Lélek által éltek,
kövessétek is a Lelket! »

(Galata levél 5,16-25)

IRODALOM

FERDINANDY GYÖRGY

SZELLEMI TÖRZSÜNK: A NYUGATI MAGYAR IRODALOM

Tornai József írja a törzsi kultúráról, hogy az az ember külső és belső ellentmondásai között bizonyos egyensúlyt teremt. « Életközösségét a mi viszonyaink között ugyan már nem lehet visszaállítani, de megismételhető, visszahozható a lényeg: az azonos értékrendet tisztelő csoport, vagyis a szellemi törzs. Szellemi törzs nélkül beteg az ember, a közösség egyensúlyozó hatását nem pótolhatja se munka, se siker, se szerelem ».

A Nyugaton élő magyar értelmiség értékrendjét világosan és félreérthetetlenül fogalmazzák meg művészei, tudósai, írói, költői. Szellemi törzsünk tórája — nyugodtan mondhatjuk — a nyugati magyar irodalom.

A Protestáns Magyar Szabadegyetem által tervbevett, és részben már megvalósult háromkötetes felmérés, amelyről az itt következőkben szólni fogok, kiváló alkalom arra, hogy megvizsgáljuk: mit mond, és mit jelent számunkra ez az irodalom.

A Kemenes Géfin László által szerkesztett költői antológia után (1), ezév tavaszán, szerkesztésemben, a nyugati magyar szépprózа antológiája is megjelent. (2) A harmadik kötet, az esszéé, készülőben van, születésénél Borbándi Gyula bábáskodik. Ez a nagy trilógia kétségen kívül a szakember és a laikus számára egyaránt önismeretünknek, magyarságtudatunknak, szellemi hovátartozásunknak nélkülözhetetlen iránytűje lesz. Ne vágjunk a végkövetkeztetések elébe, részeredményeket azonban már a költői antológia szerkesztője is felsorol előszavában. Az ő észrevételeit szeretném az itt következőkben néhány újabb, a szépprózai seregszemléből vett gondolattal kiegészíteni.

Szellemi törzsünk arcéle felvázolására — a téma három megközelítésével próbálkozom. A nyugati magyar irodalmat

---

(1) Lásd: Tóth László: « Két költői antológia », *Katolikus Szemle*, 1981/4. 329-337.

(2) Ferdinandy György: *A nyugati magyar szépprózа antológiája*, 1982. EPMSz, (Bern), 1983. 359 l.

az egyetemes irodalom, a világirodalom, és az összmagyar irodalom részeként teszem vizsgálódásom tárgyává.

Egyetemes irodalmon a nemzeti irodalmak összességét értem, a világirodalmat pedig a szó goethei értelmében fogom használni, vagyis olyan irodalmat értek rajta, amely nemcsak egy nemzet, hanem az egész világ számára mond valami lényegeset, amelyet az egész emberiség számára írnak az alkotók. Végül pedig mint az összmagyar irodalom szerves részét kísérelem meg jellemezni a nyugati magyar írást.

Nem tudós értekezést tartok a kezemben. Az értékeink feletti jogos büszkeséget szeretném felébreszteni a nyugati magyar szépprózа antológiájának megjelenése alkalmából. A szellemi együvétartozás törzsi tudatát, amely nélkül nem lehet kiegyensúlyozott az ember, és amelyet nem pótolhat se munka, se siker, se szerelem.

Hiszen, Cowper szavaival, « Az embernek lehet sikere könyvek nélkül, meggazdagodhat könyvek nélkül, zsarnokoskodhat embertársai fölött könyvek nélkül, de nem « láthatja Istent », nem élhet jelenünkben, amely a múlttól terhes és méhébn hordozza a jövendőt, ha emberi fajtánk csodálatos naplóit nem ismeri ».

* * *

Közhely, hogy hazánk — költői nagyhatalom. A nyugati magyar irodalomban azonban — számszerűen — nem a költészet, hanem a próza uralkodik. Ami a művek színvonalát és visszhangját illeti, valószínűleg az elbeszélésnél vagy a regénynél is inkább: az esszé.

A nyugati magyar irodalom intézményeiről írott tanulmányában Borbándi Gyula 294 európai és 136 amerikai magyar írót említ. Tucatnyi könyvkiadót, ugyanannyi napilapot, számtalan értelmiségi kört nevez meg ez a felsorolás. Az elmúlt huszonöt év alatt 984 hírlap és folyóirat jelent meg Nyugaton, a müncheni Új Látóhatárnak 140 európai és 70 amerikai munkatársa van.

Számszerű jelentőségében, méreteiben a nyugati magyar irodalom egy közepes méretű latinamerikai ország irodalmával rokon. Intézményrendszere: kiadói, találkozói, fórumai, a könyvek és folyóiratok száma, ha nem is éri el Mexikót, felülmúlja Boliviát. Fordított, tanított, elemzett, díjazott írói, és a világirodalom vérkeringésébe került művei számát tekintve, ha nem is múlja felül Argentina jelentőségét, maga mögött hagyja Ecuadort vagy a középamerikai államokat. Ha a szépprózában vagy a költészetben nem is mindig, de

esszéirodalma hatásában, felülmúlja az idézett latinamerikai államokat.

Ne csak Koestlerre, Mikes Györgyre, Hans Habe-ra, Arnóthy Krisztára gondoljunk. Márai, Molnár, Vaszary, Zilahy nemzedéke után Aczél Tamás angol, Domahidy Miklós német, Határ Győző és Tardos Tibor francia nyelvterületen lettek ismert nevű írók. Esszéíróink közül pedig Fejtő Ferenc vagy Kibédi Varga Áron, Czigány Lóránt vagy Kabdebó Tamás, Kerényi Károly vagy Ferdinandy Mihály nevét a magyarnál is jobban ismeri a francia, az angol illetve a német olvasó.

Egyedül olvasói számát tekintve, tehát a kiadványok példányszáma, és ebből eredően: hatása alapján elmaradott, szegény rokon a nyugati magyar irodalom. « Ezt az irodalmat kizárólag az idegenbe települt magyar olvasók közönye fojthatja meg » — állapította meg Cs. Szabó László. A veszély — ma is fennáll. A szégyen is: a milliós nyugati magyarság nem tud írói számára ezer rendszeres olvasót biztosítani.

Mindent összevetve azonban elmondhatjuk, hogy számszerű jelentőségében, jelenlétében, a nyugati magyar irodalom tiszteletreméltó helyet foglal el az egyetemes irodalomban. Még mint összefüggéseiből kiragadott, önálló egység is megállja a helyét a nemzeti irodalmak gyülekezetében, és nem is középiskolás fokon.

* * *

Goethe meghatározása szerint a világirodalom az egész emberiség számára írott művek összessége. Ebben az értelemben — a meghatározás nem értékítélet! — a nyugati magyar irodalom része kíván lenni a világirodalomnak, míg hazai prózánk — megintcsak durva általánosítással — elsősorban magyar irodalom akar lenni, és csak másodsorban világirodalom. Mindez magától értődő, a különbség a két irodalom természetéből adódik. Más az íróval azonos környezetban élő hazai olvasóhoz szólni, mint az ismeretlen, bizonytalan körvonalú nyugatihoz. Az idegenben élő alkotót az egyetemesedés és a szintézisre törekvés jellemzik, míg hazai pályatársa zavartalanul kutathatja a specifikust, az egyedit.

Nemrégiben jelent meg a hazai elbeszélőirodalom egyik kiváló képviselőjének új kötete. Bizonyára nem én voltam az egyetlen, aki feltettem magamnak a kérdést: mi lenne ezekből a szívemhez oly közelálló írásokból — világnyelveken? Mit szólna hozzájuk a párizsi, a new-yorki olvasó?

A válasz nem késett: nem értené. Forgatná csak, mint valami más égitestről idecsöppent csodabogarat. Nem ér-

tené, mit jelent, hogy X elvtársa egy olyan lakásban él, amely azelőtt (mi előtt?) Y úré volt. Nyilván Y eladta, X megvette. Mi van ebben rendkívüli? Még kevésbé értené, amikor Y úr azt mondja: jönnek! Kik? Kicsoda? És miért van, hogy ez a keserű (miért keserű?) ember megelégedetten mosolyog?

Nem értené, hogy egy nyugdíjazás előtt álló öreg tanárnak miért kell otthagynia az iskolát. Éppen akkor (mikor?), amikor már parasztfiúkkal vannak tele a padok! Miért ez a « már »? Azelőtt (mi előtt?) talán városi fiúkkal voltak tele a vidéki iskolapadok?

És hát egyáltalán: miért baj visszakívánni a múltat? A múlt a fiatalsága mindenkinek! Arról ne is beszéljünk, mit jelentenek az olyan varázsszavak, mint « bizonyos túlkapások ». « emlékezetes események », és így tovább. És miért lapulnak az iskolában a diákok? Nem tanulták meg a leckét? Meg miért az övék, megvették volna az iskolát? És miért anakronizmus a hazaszeretet?

Mindez két rövid karcolatban, alig tíz oldalon.

Az író adós marad a válasszal, a nyugati olvasó pedig kívül marad a bűvös körön, vállvonogatva kénytelen félretólni a kötetet.

Mi ez a belterjesség? A géniusz hiánya? A Nobel-díjas García Marquez egész műve tanúsítja: a sivatag legeldugottabb zugairól is lehet írni közérthetően, mindenkinek. Igaz, hogy a latinamerikai írók hagyományosan a « művelt Nyugathoz » appellálnak, Madrid és Párizs felé kacsintanak. A nép, amelynek a magyar író adja vissza a szót, analfabéta a pampán. Csak *róla* lehet szólni, *neki* nem. Más szóval, míg García Marquez képzeletbeli olvasója Madridban vagy Párizsban él, addig a magyar író számára ez egy vele egyívású, azonos tapasztalatokkal rendelkező figura. Olyan, akivel a sorok között bármikor össze lehet kacsintani.

A kár csak az, hogy ebből a tolvajnyelvből az egész emberiség kimarad. Nem kárpótol, hogy mi pedig éppen azért szeretjük annyira a hazai irodalom hőseit, mert olyan specifikusan, tőzsgyökeresen magyarok. Aki azt akarja, hogy az övéi megértsék, mondotta Unamuno, az írjon mindenkinek. Ha csak az övéinek ír, nemhogy a világ, de hamarosan még ezek sem értik majd a szavát.

A nyugati magyar író képzeletbeli olvasója — akárcsak a latinamerikajé — Párizsban, New Yorkban él, de általában nem francia vagy amerikai. Nem érti csak a világban, emberiségben való gondolkodást. A mellébeszélés, a kímélgetés, elhallgatás, a célzások a sorok közt ezen a szinten értelmetlenek.

« Szekfüszeg » című bravúros elbeszélésében az Egyesült Államokban élő Aczél Tamás egy vadászatot ír le. Már a vége felé járunk az írásnak, és még mindíg nem tudjuk, hogy hol: Keleten vagy Nyugaton, mikor: a háború előtt vagy a háború után vagyunk — e, és milyen társadalmi berendezkedésű országban. Mintha csak azt mondaná az író: nem a változó világon van a hangsúly, ez csak a felület. Az állandó a hajtók és a vadászó urak viszonya. Valahol itt kell keresni a lényeget. Az egyetemes mondanivaló megformálása, a szintézisre törekvés kizárja, lényegtelenné teszi a specifikus, a helyiérdekű környezetet.

Az Angliában élő Szász Béla « Cudar tréfa » írása a magyarországi börtönirodalom remeke. Típusai mégis könynyen azonosíthatók bárhol a világon, problematikája általános, emberi. Keresve se talál benne az olvasó kiegészítésre, magyarázatra szoruló, sajátosan hazai részleteket.

Méray Tibor írása, « Az élet értelme », az egyik legmegrendítőbb illusztrációja annak, hogy mit jelent a nyugati magyar író számára az egész világhoz szólni, közkinccsé tenni valami minden ember számára lényegeset. Az eredmény itt is szintézis. Az elbeszélés párizsi magyar Diogénese arra a kérdésre, hogy mi az élet értelme, habozás nélkül feleli, hogy az alkotás. Műveit azonban kőtáblára írja, és amikor a tábla megtelt, hogy a folytatásra helye legyen, spongyával tisztára töröli. Az élet értelme tehát nem a Mű, a célbajutás, hanem az út, az alkotás maga. Talán nem véletlen, hogy a jaspersi filozófia legszebb illusztrációját éppen nyugati magyar író írta meg.

Ha az idősebbek, azok, akik még Magyarországon lettek íróvá, megszabadultak szektás képzelt olvasójuk kényszerképzetétől, erre a fiatalabbaknak, akik Nyugaton jegyezték el magukat az írással, már nem volt szükségük. Számukra a képzelt olvasó egészen természetesen egyetemes, ökuménikus.

Érdekes módon, ez a kérdéskomplexum még nem jutott el a hazai irodalompolitikusok tudatáig. Boldizsár Iván egyik « keserédesében » elpanaszolja, hogy a franciákat nem érdeklik csak a franciák: nem adták ki az ő utijegyzeteit. Pedig Párizs, még a mai, megfakult Párizs is! a latinamerikai regény, a nemzetközi avantgarde-színház bölcsője, bábája. A francia olvasót minden érdekli, — ami jó. Az viszont igaz, hogy nem érti a mi tolvajnyelvünket. Homályos célzásainkat, összekacsintásainkat, a protokollt, az érzékenységeket kímélhető, tabukat kerülgető félszavakat.

Ideje lenne, hogy önismeretre tegyünk szert. Vannak íróink, akik az egész emberiséghez szólnak, és a világirodalom színvonalán. Meg kellene tanulnunk a nevüket. Menet-

közben kiderülne talán az is, hogy miben lehetne hasznára a hazainak a nyugati magyar irodalom.

* * *

Ami a nyugati magyar irodalom karakterét illeti, Kemenes Géfin László, a költői antológia szerkesztője a nyelviformai újítást, az irodalmi múlt átértékelését és az iróniát említi. A nyugati magyar költészet lázadó, ellenzéki: írók, költők, mindnyájan « autonóm köztársaságok » vagyunk. Nosztalgiánk azonban a hazai elképzelésekkel ellentétben nem büsmagyar. A minden ember számára létező potenciális édenkert váltja ki, nem a régnemlátott Tiszapart.

A prózai antológia előszavában az alábbi ismérvekkel egészítettem ki a fenntieket: prózaíróink jelentős része sikerrel illeszkedett bele egy-egy nyugati irodalom vérkeringésébe, nehézségei tehát nem annyira anyanyelviek, mint inkább a kétnyelvűséggel kapcsolatosak. Prózánk táptalaja, anyaga pedig, talán éppen ebből kifolyólag, nem az óhaza, hanem az új környezet, a Nyugat.

A felsoroltak nem zárják ki, hogy irodalmunk szerves része, egyéni arcéllel rendelkező ága legyen a hazainak. Közös vele múltja, története, nyelve, részben: anyaga. mindaz, amiből csak az irodalom táplálkozik. Vajon gazdagíthatja-e a törzset az ág, és ha igen, mit nyújthat az óhaza közönségének és irodalmának a nyugati magyar irodalom?

Új témákat, új mondanivalót mindenekelőtt. Az idegenség, a hajótöröttség modern közérzetét hitelesebben ábrázolja az, aki — mint a nyugati magyar író — kétszeresen hajótörött és idegen. A civilizációs különbségek feloldhatatlanságát Remenyik Zsigmond még egy szerelmi történetben is csak úgy tudta érzékeltetni, hogy hőse « megölte » indián feleségét. Másként nem értette volna meg a képzelt vagy valóságos hazai olvasó. Mi, tisztelet a kivételnek, nem tesszük el láb alól az idegen élettársakat. A vegyesházasságok drámai témája a nyugati magyar irodalom « szakterülete ».

Prózánk új világrészeket hódít meg, feltérképezi a földfolyón a magyar irodalom fehér foltjait. Iróink — jól tapintott rá Pomogáts Béla — Odisszeuszok.

Prózánk önismeretre tanít: kívülről, távlatba helyezve mutat fel minket, magyarokat. Gyakran önirónival, majdnem mindig tárgyilagosan. Csillag Ádám írása a fiához Berlinbe látogató édasapáról, Sárközi Mátyás hazalátogatói (« Útban Kijev felé ») nem születhettek volna meg, ha nem tölt hosszú éveket távol a hontól, a hon valóságától az író.

A nyugati magyar irodalomnak természetéből adódó szerepe a hazai, gyakran kancsalul festett egek kiigazítása. A vidéki nemesség kigúnyolt, lekezelt képviselőiből Ausztráliában lesz ismét ember, magyarságára büszke nemzetfenntartó erő — Domahidy András regényeiben. Györgyey Ferenc a koncentrációs táboroknak állít emléket, Czigány Lóránt Elfogadott királycsele a világháborúk magyar gyalogjainak. Ez a politikai szerep mindaddig jogosult, amíg nem lehet leírni Magyarországon a Kabdebó Tamás által idézett közismert sóhajt: « Azt álmodtam, hogy kimentek az oroszok, és senki se jött be ».

Végül, de nem utolsósorban, történetében először, hála nyugati ágának, irodalmunk szinkronban van a Nyugat szellemi áramlataival. Kezdeményező, aktív része a világirodalom áramlatainak. A század elején még Ady Baudelaire és Verlaine-rajongása is fáziseltolódás: kortársai a múlt század idézett óriásainál sokkal inkább Marinetti és az izmusok. A párizsi avantgarde magyar képviselői ma központi szerepet töltenek be a vizuális próza legújabb áramlataiban.

Láthatjuk: irodalmunk nyugati hajtása a legváltozatosabb módon gazdagíthatja az óhazát. E sorok írója — a közelfogással ellentétben — nem hiszi, hogy főfeladatai közé tartozna a hazai magyar irodalom kolportálása — Nyugaton. Irodalmunk minden ilyen segítség nélkül is be fog törni a nagy népek tudatába, amikor — hozzájuk fog szólni.

Ahhoz azonban, hogy a nyugati ág elvégezhesse természetéből adódó — látóhatárainkat tágító — feladatát, el is kellene jutnia az óhaza íróihoz, olvasóihoz. Messziről jött, madárlátta szövegein kapva-kapnának a Duna-Tisza közén. Ime, a soron következő nagy feladat.

* * *

Azt mondtam bevezetőben, hogy szellemi törzsünk tórája — a nyugati magyar irodalom. Milyen az az értékrend, amelyet ad?

Elsősorban, kegyetlen őszinteséggel kimondja mindnyájunk alapélményét, a hajótöröttség tudatát. Hangot ad nosztalgiánknak, amely — mondottuk — nem múltbavágyódás, hanem — Kemenes Géfin László mutatott rá — a megingathatatlannak hitt metafizikai világkép, és az utolsó világmegváltó eszmék kudarca miatt keletkezett.

Megtanít az irónia, az egészséges kétely fegyverével szembeszállni minden féle és fajta hamis optimizmussal és hivatalos ideológiával. Megtanít a szabad vizsgálódásra, a szüntelen kísérletezésre. Akárcsak Lökkös Antal pincére, tudósok vagyunk, és az élet titkát kutatjuk valamennyien.

Segít önmagunkra, helyünkre találni a világban, ahol « nagy büntetés kis országban születni — nagyobb büntetés csak egy van: nagy országban születni » — Halász Péter szavaival. Az élet szeretetére tanít, az emlékezés fájdalmas örömére. Domahidy András írja: Az emlékeit, a múlt árnyait bátran otthagyhatja az ember, « holnap ugyanúgy ülnek majd a strandon, eszik a szilváslepényt, isszák a fröccsöt, játszván egy partit, melynek sohasem lesz vége, belejátsszák magukat az álmaidba, hogy ez a kép felragyogjon majd benned a folyóparttal váratlanul, minden apropó nélkül, még akkor is, ha megjön a nagyobb hajó a kéken elfekvő hegyek felől, egy árral, amely elseperheti a hidat, a strandot, ezt az egész világot, amelyet nem mindig becsült, de valami kétségbeesett szerelemmel szeretett ».

Végül, bízni tanít, akárcsak Sztáray Zoltán öreg pásztora: « Ha jönnek értem? » — kérdezi ez. « Hát megyek, elvisznek. Korintus, az a völgy odalenn, a csatorna, az öböl, ez a hegy, meg a fölöttünk kéklő ég marad. Ezeket nem tudja senki fia beledugni a zsákjába. Én meg majd csak viszszajövök. Ha nem, akkor majd feljön a hegyre a fiam..., az unokám. Itt mindíg nő fű, mindig kerül birka ... meg pásztor is akad ».

Egy utolsó megjegyzés: természetes, hogy mindnyájan, írók és olvasók, élénk figyelemmel kísérjük hazánk életét, és nem akarunk elszakadni élő valóságától. Természetes, hogy magyarországi magyar irodalmat olvasunk. A mi életünket, a mi érzésvilágunkat azonban csak nyugati íróink fejezik ki pontosan. Nyugaton élni, és kizárólag hazai irodalmat olvasni tehát súlyos szellemi tudathasadásra, magyarul skizofréniára vezet.

Szószólóink, a nyugati magyar írók, részeivé váltak a Nyugat szellemi áramlatainak. A nyugati magyar olvasó sem elégedhet meg azzal, hogy másodkézből, megkésve és megrostálva jusson el hozzá az a szellemi közeg — amelyben él.

A nyugati magyar irodalom olvasói — törzsünk tagjai — nem vagyunk egyedül a világban. Hadd helyesbítsük ezt a másik régi mondást is, az *Extra Hungariam non est vita* élő cáfolata után. De bizony, van *víta*, és vita is lesz remélhetően, az elmondottak után.

IRODALMI EST:
HÁROM MAGYAR MISZTIKUS KÖLTŐ

Verseiket válogatta és kommentálta: Gémes István
Előadták: Gémes Pál, Tolnai Judit, Vissert Paál Irén

Három magyar költőtől hozunk ma ízelítőül valamit. Három magyar költőtől, akik részben a kortársaink is voltak: hadd álljanak ennek az estének a központjában, hogy átpattanjon tőlük a szikra hozzánk és gyújtson: egy lángot adok át... — mondta egyikük, s ez a lángátadás a célunk.

Három olyan költőt szólaltatunk meg, akiket én misztikusoknak nevezek. Irodalomtörténeti megítélésük lehet homlokegyenest ellenkező, mégis összeköti őket valami, ami szinte életközelségbe hozza őket hozzánk, s ez a Lélek. Ez a három ember — mindegyik a maga módján: talán hűvös óvatossággal, konok rámenősséggel vagy éppen a lehetetlenség határát súrolva — a Lélek erőterében élt és alkotott.

Mivel ennek az estünknek sem életrajzismertetés, sem lírai esztétika kibontása nem lehet célja, mind költőink életrajzából, mind értékelésekből csak a legszükségesebbet hozzuk. Inkább beszéljenek ők maguk!

* * *

Ami az életrajzukból bennünket érdekel, az meglepően egyöntetű:

1. Az 1887-ben született Áprily Lajos 80 évet élt meg; a másodszülött (1890) Reményik Sándor 51 évesen ment el 1941-ben; Pilinszky János váratlanul távozott, negyven évre rá, (1981) hatvanévesen.

2. Áprilyt két világégés és az azokkal kapcsolatos erdélyi hazavesztés tartotta egy életen át igézetében; Reményik összeszorított foggal ragaszkodott a karsztnyi darab földhöz, amelyen megpróbált élni, « ahogy lehet »; Pilinszkyt a modernkori történelem egyik legszégyenteljeseb kutyaóljába, egy koncentrációs táborba hurcolták el egy időre.

3. Mindhárom ízig-vérig nadrágos ember: Áprily iskolaigazgatóságig vitte, szerkesztés mellett; Reményik kísérletet tett a jogászság kitanulására, bár megengedhette magá-

nak, hogy íróként és szerkesztőként tőkéje kamataiból éljen; Pilinszky pedig tanári diplomával a zsebében újságíróskodott. Mindhárom más közegben mozgott, más közegnek írt, de mindhárom költészete szellemi táplálék.

4. Mindhárman nagyon *egyedül maradtak.* Reményik és Pilinszky nem vállalta a házassági és családi kötődést, Áprily pedig — mint költő — a vállalt és hőn szeretett családon belül is nagy magányosként érzett és alkotott.

5. Ugyancsak közös vonásuk, hogy mind a hárman « vallásos » költők. De míg Reményik szinte együgyűen — sokszor lázadozva is — bibliás luteránizmust vall a magáénak, Áprily decens módon szól a csaknem krisztustalansággal párosuló gránit-hitről, eleveelrendeléses alaptónusban à la Kálvin, addig Pilinszky katolikusnak vallja magát anélkül, hogy ennek bármiféle felekezeti jelleget kölcsönözne. (Csak kiválasztásuk közben jöttem rá, hogy luteránus-kálvinista-katolikus kilétük felfedése is szinte predistinálta őket egy ökuménikus konferencia keretében megrendezendő irodalmi estre!)

6. És még csak egy közös vonásukat hadd említsük meg. Reményikről azt mondta egyik áldott emlékű tanárom, hogy az « utolsó sorok » költője. Igaz, szinte csattannak a versei az utolsó sorokban. Áprily öregkorára szinte már csak négysorosakat írt, nem mert a mondanivalója fogyott volna el, de fölöslegesnek tartott és érzett sok addigi szót. Pilinszkyről pedig elmondhatjuk, hogy az idő haladtával szinte elfogytak a szavai is, s a még megmaradtak szinte metafórikus gránittömbökké váltak, amelyek láttán egyszerre ámul és megremeg az ember.

Meg kell azonban még indokolnom, hogy miért nevezem ezt a három annyira különböző, s mégis rengeteg közös-nevezőjű költőnket misztikusnak? Hadd válaszoljanak erre elsőrenden ők maguk, a költők.

ÁPRILY: NYÍRFA VOLTAM

Azt álmodtam, hogy nyír vagyok
s ezüst kéreg borítja testem,
tövemnél forrás-ér gagyog,
levelem fényben feresztem.

Csúcs-ágamon rigó fütyül
erőm feszül a mély gyökérben,
s finomlombos gallyamba gyűl-
s kérgem alatt zsong-zsong a vérem.

Egy karcsú kéz hajlik felém
s a kérget késsel megcsapolja
s forrást buggyant a kés helyén
minthogyha bor kútfője volna.

Sebemből friss öröm fogan:
szép, szomjas száj csókolja nedvem.
S éjjel suhogok boldogan
egy vad tavaszi fergetegben.

REMÉNYIK: BÉKE

Valami furcsa összehangolódás,
Valami ritka rend —
Széthúzó erők erős egyensúlya,
Mély belső bizonyosság idebent —
Bizonyosság arról, hogy élni jó,
Szenvedni elkerülhetetlen,
Szeretni tisztán: megistenülés,
Meghalni szép —
S a kifejezést meglelni mindezekhez,
Megtalálni a felséges Igét:
Az Igét mindezekhez:
A Béke ez.
Orkán ordíthat aztán odakünt,
Robbanhat ezer bomba: kárbament,
De kárt nem okozott.
Bent:
Csend. A Béke itt kezdődik.
Bent: Csend. Isten hozott.

PILINSZKY: EGYENES LABIRINTUS

Milyen lesz az a visszaröpülés,
amiről csak hasonlatok beszélnek,
olyanfélék, hogy oltár, szentély,
kézfogás, visszatérés, ölelés,
fűben, fák alatt megterített asztal,
hol nincs első és nincs utolsó vendég,
végül is milyen lesz, milyen lesz
nyitott szárnyú emelkedő zuhanás,
visszahullás a fókusz lángoló
közös fészkébe? — nem tudom,
és mégis, hogyha valamit tudok,
hát ezt tudom, e forró folyosót,
e nyílegyenes labirintust, melyben
mind tömöttebb és mind tömöttebb
és egyre szabadabb a tény, hogy
röpülünk.

Micsoda távlatok nyílnak meg itt! A szenvedésbeni megistenülés (R) tapasztalatától a nyírfával azonosuláson (Á) át el egészen a « fókusz lángoló közös fészkébe » való visszazuhanásig (P) — három szeizmográf-finomságú lélek a helyét keresi. S valamiképpen meg is találja a « késsel kérget csapoló » kézben, a nagybetűs Békében és az egyre szabadabb zuhanásban, ami tulajdonképpen repülés. Mind a három sejti a nagy kockázatot: szavakra, mondatokra van a költőnek feltétlenül szüksége, hogy a beszéd, az Ige megragadja, megformálja az örök létező valóságát. Hiszen hang nélkül nem szólalhat költő (*non sonet poeta sine sono* — mondta a milánói Ambróziusz). S mégis mindegyik tudja, hogy « túl van már a hangon ». Ez a « hangnélküliség » viszont a misztika klasszikus jellemzőinek egyik legbiztosabbika. Mi ez?

Reményik mély bizonyosságnak nevezi ezt a megtapasztalást, Áprily a csúcs-ágak és a mély gyökerek magasba vonó és mélybehúzó szédítő távlatait éli át, Pilinszky pedig a nyitott szárnyú emelkedő zuhanás szinte kísérteties ellentétéről dadog. Teológus agyam rögvest keresi a skatulyákat, amelyekbe mindhárom csak nagy nehézség árán helyezhető el teljes biztonsággal. Füvek-fák-virágok szinte szentferences testvérlelke az Áprilyé, egyensúly és feszültség által létrejött békéről vall szinte hitvalló hangvétellel Reményik és a visszahullás forróságát és labirintusosságát mégis repülésnek érzi Pilinszky. Ahol a Fókusz, a Béke, a buggyantó Kés előtt csak megrettenni és megrémülni lehet, mert köztük és a finomlelkű költő között feltátonganak és mégis leomlanak a mégsincs falak, — ott misztikus élmény lett a költő része.

Ezt az élményt bontogatjuk ma este. Illetve csak szeretnénk fölbontani, — s tudom, hogy ez még így feltételesen sem sikerül. Nemcsak azért, mert a poétai mű csak apró töredékével lehet egy este keretében dolgunk. Hanem azért sem, mert minden kategórizálás a miénk — és nem a költőké. Ezek előrebocsátásával ajánljuk jóindulatotokba szerény vállalkozásunkat. Fogadjátok szeretettel!

1.

Költőink nem *harcos egyéniségek*, nem hágtak föl soha barrikádokra. Ezt szemükre is vetette a kor, amely annyira megcsömörlött a hősöktől és a meghunyászkodóktól. Talán még Reményik tett kísérletet ilyesvalamire a Végvári versekkel. Áprily inkább elhúzódott a Dunakanyarba, Pilinszky hallgatott. Egyikőjük se tudott volna « szájízszerintit »

mondani, amikor szájukba adták, a « lélek mérnökeinek », a szájíznek a receptjét is. De mindhárman szenvedtek, « szüm-patizáltak » (a szó eredeti értelmében) azokkal, akik harcok, háború, szenvedés áldozatai voltak. Mindezt ők is magukba szívták és páratlan érzékenységgel transzcendentálták, hogy annál mélyebben átéljék azt. Mind hárman szenvedők voltak, szintén a páthosz eredeti értelmében véve a szót!

REMÉNYIK: A SZURONYERDŐBEN

Amerre most járunk:
Körös-körül erdő,
Szurony-erdő, ezer halált termő.

Ebben az erdőben
Tőrpengék az ágak,
Minden mozdulásra felvigyáznak.

Ebben az erdőben
A levegő fojtó,
Minden lángot, jeltüzet kioltó.

Ennek az erdőnek
Be keskeny az útja!
Útja keskeny, mérgezett a kútja.

Ebben az erdőben
Fekete haramják
A kimondott szót torkon ragadják.

Ebben az erdőben
Viperák rejtőznek,
Hideg gyűrűzéssel reánk tekerőznek.

Ebben az erdőben
Tanyáz minden rémség,
S rokonaink messze, hogy kínunk megértsék.

De az erdő alján
Jár Hit, Eszme, Álom
S ez a három győz minden halálon.

Hit, eszme, álom — győznek minden halálon? Hallgassuk meg a zordonabb, kérlelhetetlenebb hangot:

APRILY: MESSIAS NÉLKÜL

Most ős-idő van: átok, háború,
itt az ótestamentum szele fú.
De lelkünkben nem ég próféta-jel —
Elpusztulunk. És Krisztus nem jön el.

És mindez apokaliptikus arányokat ölt a KZ-lakó víziójában:

PILINSZKY: VESZTŐHELY TÉLEN

Kit fölvezetnek? Nem tudom.
Kik fölvezetik? Nem tudom.
Vágóhíd vagy vesztőhely? Nem tudom.
Ki és kit öl? Ember öl állatot,
vagy állat embert? Nem tudom.
S a zuhanás, a félreérthetetlen,
s a csönd utána? Nem tudom.
S a hó, a téli hó? Talán
száműzött tenger, Isten hallgatása.
Vesztőhely télen. Semmit sem tudunk.

Reményiknek szerencséje van: ő hisz — a szuronyerdő tőrpengéi, mérgezett kútja, viperái ellenére — a győzelem lehetőségében. Áprilyt az átok, a haború az ősidőbe dobja vissza, amelynek krisztustalansága maga a pusztulás. De mégis — úgymond — ha ránktör az ár, még mindig van egy sziklaszálunk az Isten!

ÁPRILY: MENEDÉK

S mikor völgyünkre tört az áradat
s már hegy se volt, mely mentő csúccsal intsen,
egyetlenegy kőszikla megmaradt,
egyetlen tornyos sziklaszál: az Isten.

Pilinszky viszont a szenvedés okának, okozójának, az ölés esztelen ténye előtt vesztőhelyre vetettnek érzi magát, ahol minden relativizálódik, viszonylagosul és *semmit sem tudunk.*

Reményik még ilyen, csaknem naívan irhat Mátyásról, az Igazságosról szólva: Mi a hatalom igazi értelme? Lehetőség a jóra. Mi a dicsőség igazi értelme? Megbizonyosodás a Lélek szépségéről. Fegyverek közt Corvina-codexek. Fegyverek ellenére is Corvina-codexek. Az emberiség nagy éjjelének megújuló fáklyalobbanása ez a szó: fegyverek között is, fegyverek ellenére is. Azért is. (Királyi szomszédság a *Séta bölcsőhelyem körül* c. kötetben).

Áprilyt megborzongatja a személyes érintettség lehetségesen rémes veszélye:

ÁPRILY: A DUNA TAVASZA

Friss széna leng a megduzzadt Dunán
s virágok, lassú ringással vonulva,

sok-sok virág — s a virágok után
pár szörnyű hulla, jaj, pár szörnyű hulla.

APRILY: AZ ELESETTEK

Fejük elfordult torzan és merészen,
merev görcsben feküdtek, annyian!
Kerestem, s meg-megállt a szívverésem:
Ki vagy, halott? nem te vagy, fiam?

Pilinszky a valamikor-paradicsom helyén lépked hangtalan, mert neki, az embernek, már csak árnya, botja, meg rabruhája van. S a vízió végén a háború és minden rontás « eredménye » látszik csupán: a « tenyérnyi törmelék ».

PILINSZKY: APOKRIF

1

Mert elhagyatnak akkor mindenek.

Külön kerül az egeké, s örökre
a világvégi esett földeké,
s megint külön a kutyaólak csöndje.
A levegőben menekvő madárhad.
És látni fogjuk a kelő napot,
mint tébolyult pupilla néma és
mint figyelő vadállat, oly nyugodt.

De virrasztván a számkivettetésben,
mert alhatom alhatom akkor éjszaka,
hányódom én, mint ezer levelével,
és szólok én, mint éjidőn a fa:

Ismeritek az évek vonulását,
az évekét a gyűrött földeken?
És értitek mulandóság ráncát,
ismeritek törődött kézfejem?
És tudjátok nevét az árvaságnak?
És tudjátok, miféle fájdalom
tapossa itt az örökös sötétet
hasadt patákon, hártyás lábakon?
Az éjszakát, a hideget, a gödröt;
a rézsút forduló fegyencfejet,
ismeritek a dermedt vályukat,
a mélyvilági kínt ismeritek?
Feljött a nap. Vesszőnyi fák sötéten
a haragos ég infravörösében.
Így indulok. Szemközt a pusztulással

egy ember lépked hangtalan.
Nincs semmije, árnyéka van.
Meg botja van. Meg rabruhája van.

2

Ezért tanultam járni! Ezekért
a kései, keserű léptekért.

S majd este lesz, és rámkövül sarával
az éjszaka, s én húnyt pillák alatt
őrzöm tovább e vonulást, e lázas
fácskákat s ágacskáikat.
Levelenként a forró, kicsi erdőt.
Valamikor a paradicsom állt itt.
Félálomban újuló fájdalom:
hallani óriási fáit!

Haza akartam, hazajutni végül,
ahogy megjött ő is a Bibliában.
Irtóztató árnyam az udvaron.
Törődött csönd, öreg szülők a házban.
S már jönnek is, már hívnak is, szegények
már sírnak is, ölelnek botladozva.
Visszafogad az ősi rend.
Kikönyöklök a szeles csillagokra —

Csak most az egyszer szólhatnék veled,
kit úgy szerettem. Év az évre,
de nem lankadtam mondani,
mit kisgyerek sír deszkarésbe,
a már-már elfúló reményt,
hogy megjövök és megtalállak.
Torkomban lüktet közeled.
Riadt vagyok, mint egy vadállat.

Szavaidat, az emberi beszédet
én nem beszélem. Élnek madarak,
kik szívszakadva menekülnek mostan
az ég alatt, a tüzes ég alatt.
Izzó mezőbe tüzdelt árva lécek,
és mozdulatlan égő ketrecek.
Nem értem én az emberi beszédet,
és nem beszélem a te nyelvedet.
Hazátlanabb az én szavam a szónál!
Nincs is szavam.

Iszonyu terhe

omlik alá a levegőn,
hangokat ad egy torony teste.
Sehol se vagy. Mily üres a világ.

Egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy.
Éles kövek közt árnyékom csörömpöl.
Fáradt vagyok. Kimeredek a földből.

3

Látja Isten, hogy állok a napon.
Látja árnyam kövön és keritésen.
Lélekzet nélkül látja állani
árnyékomat a levegőtlen présben.

Akkorra én már mint a kő vagyok;
halott redő, ezer rovátka rajza,
egy jó tenyérnyi törmelék
akkora már a teremtmények arca.

És könny helyett az arcokon a ráncok,
csorog alá, csorog az üres árok.

Míg tehát Reményik újra keres értelmet az abszurd értelmetlenségben is, Áprilyban rémes párizsi élményt idéznek a Duna-sodrott hullák, s följajdul, hiszen a fia is köztük lehetne, — addig Pilinszkyt kétségbeejti az adott világ, szenvedést-bajt zúdító háborújával együtt. Igen, ez a vesztőhely, ez a mi világunk, ez a vég. S mit tehet benne ő?

PILINSZKY: AMIKÉNT KEZDTEM

Amiként kezdtem, végig az maradtam.
Ahogyan kezdtem, mindvégig azt csinálom.
Mint a fegyenc, ki visszatérve
falujába, továbbra is csak hallgat,
szótlanul ül pohár bora előtt.

2.

Egy ponton kell Áprilyt boldognak mondanunk, két kínlódó kortársával ellentétben. Valami hihetetlenül mélységesen panteisztikus világ az övé. Éneklő madarak és riadt őzek, csobogó patakok és üvöltő farkasok, a délre húzó vadludak és a nyírfán síró őszapósereg neki csakúgy rokonai — több: testvérei —, akár a havas síró fenyvese vagy a mogorva hegyi szikla. Hazája a völgy és a hegy, a kristályos kicsi-tócsák és a rózsák, a hegyre forradt házikó és a dübörgő zuhatagok. Beszélgető partnere az erdei avart felverő sárgacsőrű rigó, a házereszt kopogtató cinke-ács, a fenséges erdőkoszorú és a barkás fűzek. Melankólikussá

teszi őt a fátyolt vonó erdei köd vagy a szélkavarta haraszt. Szívét melengette viszont a köd-tengert diadallal áttörő nap, a bükk-óriások vagy a méltóságosan kerengő sas-rajok. Ettől a vidámságtól-örömtől majd kicsattan a magyar líra legeslegmuzsikálóbb verse:

APRILY: MARCIUS

A nap tüze, látod,
a fürge diákot
a hegyre kicsalta: a csúcsra kiállt.
Csengve, nevetve,
kibuggyan a kedve
s egy ős evoét a fénybe kiált.
Régi, kiszáradt
tó vize árad,
néma kutakban a víz kibuzog.
Zeng a picinyke
szénfejű cinke
víg dithyrambusa: dactilusok.

Selymit a barka
már kitakarta,
sárga virágját bontja a som.
Fut, fut az áram
a déli sugárban
s hökken a hó a hideg havason.
Barna patakja
napra kacagva
a lomha Marosba csengve siet.
Zeng a csatorna,
zeng, a hegy orma,
s zeng — ugye zeng, ugye zeng a szived.

S hiába hagyja el, egy életen át rabja a haza-földnek, amely számára egy a dombbal, a heggyel, a kősziklával, a patakkal, a madarakkal. Ezért olyan fájó neki, hogy kétszer veszítette el a hazáját:

APRILY: HAZA

Egy életben kétszer vesztettem el —
Nincs, nincs. Bús sorsot értem és kietlent.
Hová vezetsz utam? Egy hang felel:
Keress magadnak elveszíthetetlent.

Számára a föld, a haza, a természet nem csupán dekoráció. Áprily azonosul velük, neki a természet még elmúltában is szümbiózist, sőt teljes azonosulást jelent. Örök szépségű ebből a szempontból is drámai vallomása:

APRILY: KISZÁRADT NYÍRFA

Hervadtan áll. Mi pusztíthatta el?
Lombos nyírtársain cinkék zenélnek.
Nem bírta tán konok fagyát a télnek?
Hadd álljon itt. Maradjon arra jel:
itt holtak s élők test-közelben élnek.

Halottak és élők testközelben élése éppolyan szoros neki, akár csak életközössége az őt körülölelő és szívélyes egyszerűséggel magába fogadó természettel. A természet örök, ha változik vagy megváltoztatják is. A belőle kiszakadtat visszavárja, s újra kész befogadni. Áprily a természettel való szümbiózist nem érzi tehernek. Sőt: még Isten elé is vele együtt áll oda. S nem tudja — senki kedvéért — megutálni azt a teremtett világot, amelybe meztelenül lépett be, s amely felruházta és részének tekintette őt.

APRILY: A CSAVARGÓ A HALÁLRA GONDOL

Uram, a tél bevert a templomodba.
Álltam vaspántos portádon belül
s ámulva néztem botra-font kezemre
sugárban omló fényességedet.
Térdelt a nép, én álltam egyedül,
úgy hallgattam, amit beszélt papod:
« Ez világot szívedben megutáljad
és úgy menj ki belőle meztelen — »

Uram, te ezt így nem akarhatod.

Tudom, hogy földed nagy területéből
egyetlen barlangod jutott nekem,
s megreng az is, ha viharod zenéje
végigrobajlik fenn a tölgyeken.
De ha tavaszod jő, enyém az erdő,
és jó hozzám az erdő: ennem ad,
rigószavaddal kelt a kora-reggel
s odvamba surran este sünfiad.
Gazdám a nyár, az ősszel hullt levéllel
új őszig minden gondot eltemet:
mezítláb járom harmatos meződet
s verőfényed fürészti mellemet.
S ha kóborolni küld a nyugtalanság
s nótázva fut mellettem patakod,
kurjantással köszöntöm kék lakásod,
s fütyörészem s Uram, te hallgatod.
Zöld asztalomon vadgyümölcs az éte
otthon-kínáló tűz nem int felém,
de mondd, volt-e valaha szép világod
valakié úgy, ahogy az enyém?

Ha menni kell, vállamról rongy-ruhámat
egy rándítással elhullathatom,
saruim szíja sem marad velem.
Uram, utálni nem tudom világod,
de indulhatok, amikor kívánod,
igéd szerint: egészen meztelen.

3.

Hadd mondjuk el Reményik Sándorról, hogy — a szó mély értelmében — *vallásos költő* volt, amit tudatosan vállalt is minden következményével együtt. Ezzel lépten-nyomon találkozunk nála. Minden valószínűség szerint a vallásos versek kategóriájába lehet elhelyezni művének csaknem egyötödét! Vallásosságát különben sem rejtette véka alá: nemcsak Kolozsvár evangélikus gyülekezetének volt öntudatos világi vezetője, s csügött papja, Járosi Andor minden szaván. Nemcsak sok bajával, betegségével tudott Isten elé állni. De ugyanezzel a tiszteletteljes alázattal állt meg a világ rejtélye előtt is.

REMÉNYIK: A SZŐNYEG VISSZÁJA

Kétségbe esem sokszor én is
A világon és magamon,
Gondolva, aki ilyet alkotott:
Őrülten alkotott s vakon.

De aztán balzsamként megenyhit
Egy drága Testvér halk szava,
Ki, míg itt járt, föld angyala volt,
S most már a menynek angyala:

« A világ Isten-szőtte szőnyeg,
Mi csak visszáját látjuk itt,
És néha — legszebb perceinkben —
A színéből is — valamit. »

Életét az Isten kezéből vette, ha még oly dacosan hangzik is az « akarom »:

REMÉNYIK: AKAROM

Akarom: fontos ne legyek magamnak.
A végtelen falban legyek egy tégla,
Lépcső min felhalad valaki más,
Ekevas, mely mélyen a földbe ás,

Am a kalász nem az ő érdeme.
Legyek a szél, mely hordja a magot,
De szirmát ki nem bontja a virágnak
S az emberek, mikor a mezőn járnak,
A virágban hadd gyönyörködjenek.
Legyek a kendő, mely könnyet töröl,
Legyek a csend, mely mindig enyhet ad.
A kéz legyek, mely váltig simogat,
Legyek, s ne tudjam soha, hogy vagyok.
Legyek a fáradt pillákon az álom.
Legyek a délibáb, mely megjelen
És nem kérdi, hogy nézik-e vagy sem,
Legyek a délibáb a rónaságon.
Legyek a vén föld fekete szívéből
Egy mély sóhajtás fel a magas égig,
Legyek a drót, min üzenet megy végig
És cseréljenek ki, ha elszakadtam.
Sok lélek alatt legyek a tutaj,
Egyszerű, durván összerótt ladik,
Mit a tengerbe visznek mély folyók.
Legyek a hegedű, mely végtelembe sír,
Míg le nem teszi a művész a vonót.

Költői küldetését is az Isten kezéből vette ez az építész fia, különben hiába élt.

REMÉNYIK: IMADSÁG

Uram, rövid pár évre add csak
A szavak csengő színezüstjét,
Vert aranyt a gondolatnak,
Képek suhogó selymét nékem,
Hogy csendbe rejtsem, álomba zenéljem
Mind, mi nekem fáj s szívemen át másnak.
Tudjam: mögöttem százak, ezrek állnak,
Némák, akiknek én vagyok a nyelve,
Tüzes nyelv. Kár, értük fegyverre kelve,
Árvák, akik nevében én beszélek
S ha elnyelik szóm puszták, sötétségek,
Tudjam, egy világ kínja kihallgatlan.

Hadd dolgozzam selyemmel, vert arannyal
S ki magam itt bolyongok tépve, árván:
Hadd legyen minden sorom súlyos márvány,
Márványba rótt sok-sok mély jelbetű.

A száz sziklába befalazott kincset
Hadd hordjam össze egy roppant halomba,
A szerteszálló sok-sok kósza jajszót
Ezer hangon búgó egy fájdalomba,

Szakadjon le az idegenség fátyla:
Aki engem lát, bennem magát lássa,
S kik rongylétem ma méltó gúnnyal nézik,
Az égből orzott láng, én Istenem,
Égessen be a szívök közepéig!

Pár évet adj csak. Akkor én, Uram,
Kezedbe adom vissza minden vágyam,
Mert mind betelt. Én nem éltem hiában.

Még a mai Magyarországon megjelent irodalmi lexikon is elismeréssel ír róla, mégha — természetszerűen — más kategóriákba is bujtatja, imígyen: « ... a költészet történelmi feladatának tekintette a humánum eszméinek fenntartását, a közös emberi szenvedések, örömök, élmények, erkölcsi magatartásformák és elesettségek felmutatását. » Ime, milyen sok szóval kell és lehet Reményik vallásosságát a nemértőknek megmagyarázni!

Költői hivatástudatából következik az is, hogy a leghétköznapibban, a legbanálisabban fedezi föl a transzcendest, az istenit. Neki nem adatott meg, hogy megrázkódtató istenélményben legyen része — írta egyszer. Viszont annál inkább, hogy a vele találkozókban élje az Istent. Ezért olyan fontos neki a kalauz Papp Demeter, egy betegek-vígasza szociális testvér, az őt önzetlenül ápoló Amálka kedvestestvér és a bogarait is elnéző orvos. S ezek nem maradtak szürke verebek az ő szemében, hanem teoforoszokká, istenhordozókká lettek.

Ezért olyan valósak a szavai egy réghalt orvos képe előtt:

És én most minden igaz orvos arcán
ki szeretettel fogja meg kezem,
Az ő arcát s az örök Orvos arcát
Felismerem.

(Az orvos)

Ezt a követelményt magára is szigorúan alkalmazta. Önmagát is teoforosznak, istenhordozónak tudta:

Ó, Barátaim, ha egy fénysugár
Lelketekig hullt, át a lelkemen.
Nem enyém az a fény, csak bennem jár,
Istennek köszönjétek — ne nekem.

Ez óvta őt az emberek fölötti szeretetlen ítélkezéstől, mert ez nem lehet egy istenhordozó feladata.

REMÉNYIK: NE ÍTÉLJ

Istenem, add, hogy ne ítéljek —
Mit tudom én, honnan ered,
Micsoda mélységből a vétek,
Az enyém és a másoké. Az egyesé, a népeké.
Istenem, add, hogy ne ítéljek.

Istenem, add, hogy ne bíráljak:
Erényt, hibát és tévedést
Egy óriás összhangnak lássak —
A dolgok olyan bonyolultak
És végül mégis mindenek
Elhalkulnak és kisímulnak
És lábaidhoz együtt hullnak.
Mi olyan együgyűn ítélünk
S a dolgok olyan bonyolultak.

Istenem, add, hogy mindig halkabb legyek —
Versben, s mindennapi beszédben
Csak a szükségeset beszéljem.
De akkor szómban súly legyen s erő
S mégis egyre inkább simogatás:
Ezer kardos szónál többet tevő.
S végül ne legyek más, mint egy szelíd igen vagy nem,
De egyre inkább csak igen.
Mindenre ámen és igen.
Szelíd lepke, mely a szívek kelyhére ül.
Ámen. Igen. És a gonosztól van
Minden azonfelül.

Szolgálni, nem ítélni! — ez volt az evangéliumból merített vezérigéje. Szolgálni, ahogy a fáklya verem előtt szolgál, mert óv a veszélytől:

REMÉNYIK: FAKLYA VEREM ELŐTT

Talán csatornát javítottak,
Tán repedt csövet forrasztottak össze.
A város földalatti erei
Megpattantak valahol, — azt keresték.
Dolgoztak napestig térdig lucsokban.
Azután hazamentek.
Utánuk tátva maradt egy veremszáj.
Fáklyát tűztek a verem szája mellé,
Lobog.
Hányszor láttam így éjjel útközben
Fáklyát verem előtt!
Mért nem tudok most nyugton továbbmenni?
Sötét lelkemből sötét éji pillék
Kirajzanak.
Kergetőznek a piros jel körül

Lobog!
Lobog!
A vízióim körüludvarolják.
Micsoda jel!
Hány verem tátong most a nagy világban?
Farkasverem,
Halálverem,
Pokolverem,
Gondosan előkészített verem.
Csak fáklya nem ég a verem előtt.
Voltam-e én, vagytok-e ti,
Lesznek-e ők
Ilyen magányos éjjeli lobogás,
Vigyázz-kiáltás tévelygő felé:
Fáklya verem előtt?
Közülünk ki fogja megérdemelni
A sírfeliratot: « Másnak világolt,
Amíg önmagát emésztette meg? »
Fáklya verem előtt.
Lobog!
Lobog?
A vízióim körüludvarolják.
És felrémlik egy másik fáklya-kép.
Fáklyát tűz ki a győztes hadvezér
Ós hadi-jog szerint
A meghódított város piacán.
Éj van, itt-ott még zajlik a tusa.
Lappang a gyilkos kétségbeesés.

A fáklya ég.
Amíg a fáklya ég,
Hajnalig, talán — várja irgalom
Azt, aki elhajítja fegyverét.
Ilyen fáklyát tűzött az Isten is
A farkasvermes
világ közepébe.
A fáklya ég. Ki tudja meddig még?
Boldog, ki elhajítja fegyverét,
S rábízza magát győzelmes kezére.

Ez a látás nyitotta rá a szemét Szent Ágoston egyik örökérvényű mondatára is. Igen, mindent tehetsz, ha előbb meggyőzően tudod bizonyítani magadnak, hogy szereted az Istent! Boldog az az emberiség, amelynek őrizői szívébe beleöntetett az Isten-szeretet kegyelme, a *gratia infusa.*

REMÉNYIK: SZERESD AZ ISTENT, S TÉGY, AMIT AKARSZ

Fölény — de nem bánt
Nem héjázik fent.
Derű — de égi.

Józanság — de szent.
Bent a világban,
Mégis kívül rajt:
Hóditni lelket
Jézusnak óhajt.
De tapintattal
Tágasságot ád —
Lélek ne hordjon
Semmilyen igát.
Mikor búcsúzik:
Nincs szemébe könny —
Egyszer mindenki
Úgyis visszajön.

Advent idején
Temetőbe jár —
Sírok közt röpköd
Mint fénybogár.
Az új halottól
Vidám-kedvesen

Kérdi: hogy aludt
Első éjjelen?
S szól az Élethez:
Engem nem zavarsz —
Szeresd az Istent,
S tégy, amit akarsz!

És ha mindent megtettél? Akkor is csak Isten ismeri igazán a szívedet.

REMÉNYIK: CSAK TE

Uram, csak Te tudod:
Mikor külsőleg a legmagasabbra
Emeltek emberek —
Akkor voltam a legsíróbb, legkisebb,
legbűnösebb
És legmegalázottabb gyermeked.

Egyik levelében pedig ezt írta: Van barátom, akinek a levélpapírja szélén is ez áll nyomtatva: Nagyobb az Isten a mi szívünknél... Ebben van az a kifejezhetetlen béke, ami néha-ritkán megszáll... *Rá* is kell bízni valamit. De még sokkal döbbenetesebben fejezte ezt ki egyik legismertebb versében:

REMÉNYIK: KEGYELEM

Először sírsz.
Azután átkozódsz.
Aztán imádkozol.

Aztán megfeszíted
Körömszakadtig maradék-erőd.
Akarsz, egetostromló akarattal —
S a lehetetlenség konok falán
Zúzod véresre koponyád.
Azután elalélsz.
S ha újra eszmélsz, mindent újra kezdesz.
Utoljára is tompa kábulattal,
Szótlanul, gondolattalanul
Mondod magadnak: mindegy, mindhiába:
A bűn, a betegség a nyomorúság,
A mindennapi szörnyű szürkeség
Tömlöcéből nincsen, nincsen menekvés!
S akkor — magától — megnyílik az ég,
Mely nem tárult ki átokra, imára,
Erő, akarat, kétségbeesés,
Bűnbánat — hasztalanul ostromolták.
Akkor megnyílik magától az ég,
S egy pici csillag sétál szembe véled,
S olyan közel jön, szépen mosolyogva,
Hogy azt hiszed: a tenyeredbe hull.

Akkor — magától — szűnik a vihar,
Akkor — magától — minden elcsitul,
Akkor — magától — éled a remény.
Álomfáidnak minden aranyágán
Csak úgy magától — friss gyümölcs terem.
Ez a magától: ez a Kegyelem.

Mivel pedig számtalan gyengesége, betegsége és társtalansága közepette is ebből a megtapasztalt kegyelemből élt, — tudott világítani a sötétségben lévőknek, még, ha a « vagy-vagy » örökös rémei ijesztették is. Nem felemásan, hanem Istennek szolgálva az emberekben akart élni.

REMÉNYIK: VAGY-VAGY

Vagy egy nagy mű, — vagy egy nagy szenvedély.
Vagy égő nyár, — vagy gyémántfényű tél.

Vagy az Úristen, — vagy az emberek.
Vagy a kolostor, — vagy fészek-meleg.

Vagy a csúcsok nagy, edző hidege,
Vagy egy asszony simogató keze.

Vagy fent, vagy lent, élőn, halálra-váltan,
Jaj, csak ne felemásan, ne felemásan!

S hogy ösztönzött ennek a vállalására! Feladatunk, hogy a Feltámadott első, szép szavát közöljük a békétlen emberekkel.

REMÉNYIK: BÉKESSÉG ISTENTŐL

Nincs nyugalom, nincs nyugalom, — a szív,
Amíg ver, mindörökre nyugtalan.
De mindörökké nyughatatlanul,
Istentől mégis békessége van.
Nyugalma nincs, de Békessége van.
Békesség Istentől.

Nincs nyugalom, nincs nyugalom, — vihar
Örök hullámzás a víz felszíne.
De lent a mélyben háborítlanul
Pihen a tenger s az ember szíve,
Hadd hullámozzék a víz felszíne.
Békesség Istentől.

Nincs nyugalom, nincs nyugalom, — s ez a
Nyugtalanság, mint a járvány ragad.
Te sugarazd szét békességedet
És szóval, kézfogással másnak add.
Az Isten Békessége is ragad.
Békesség Istentől.

Reggel mondd, délben mondd és este mondd
A Feltámadott első, szép szavát.
És ragyogóbbá lesz a reggeled
És csillaghimesebb az éjszakád.
És békességesebb az éjszakad.
Békesség Istentől.

Aki pedig megalkuvó kvietizmust vetne Reményik szemére, annak meg kell hallania azt a Reményiket is, aki daccal, lobbanóval, és összeszorított szájjal rendeli el, hogy körömszakadtig kell védeni és megtartani ezt a kínszenvedést virágzó életet.

REMÉNYIK: AHOGY LEHET

Fogcsikorgató türelemmel,
Összeszorított szájjal —
Krisztus-követő bús próbálkozással,
Majd daccal, lobbanóval,
Fojtott igével és visszanyelt szóval,
Tenyérrel, mely sima örökké,
Csak a zsebben szorul öklöllé —
Keserű, tehetetlen nevetéssel
Békülve meg akármi rendeléssel —
Nem csodálkozva már — és csodálkozva mégis,
Hogy rajtunk ez is, az is megesett:
Hordozzuk, testvéreim, ezt a hordhatatlan,
Kínszenvedést virágzó életet.
Ahogy lehet...

Megalkuvás zsoltárát énekelve,
Végtelen rabmenetben csak megyünk,
Nincs semmi fegyverünk,
Fegyvertelen a lelkünk lázadása,
Pedig a vérünk minden csöppje vágyik,
Vágyik a Péter vad mozdulatára,
Amikor Istenének védelmében
A Málkus fülét hirtelen levágta.
Kik vagyunk mi?
Ó, nem az Alázat,
Csak a megalázottság fiai.
Nemzedékek büszke hídfői közt
Görbülő ív, görnyedő átmenet:

Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
Nem apáinknak tetsző életet.
De aki másképp tehetne helyünkben,
Az vesse reánk az első követ!
Minden percünk kínzó kiegyezés:
Ahogy lehet...

Testvérem, korcs hős, alkuvások hőse,
Félbenmarad, megmásul mondatod?
Egy szikra talán mégis zengve pattan
Lángörvényből, mely benned kavarog.
Dagadnak benned árvizes erők,
Zúdulna niagarás zuhatag:
Elégedj meg, ha megtöltesz belőle
Kristálytiszta vízzel egy poharat.
Visszaszorítnak, hátrább, egyre hátrább,
És amit hagynak, egyre kevesebb:
Hát vesd meg lábad ott, ahol megállhatsz,
S azt mentsd, azt a talpalatnyi helyet,
Szikrát a tűzből, cseppet a folyóból,
A töredéket eltört mondatodból,
Minden megmaradt árva keveset:
Ahogy lehet...

Láttad a Karsztok szirt-sivatagában
A liliputi termőföldeket?
Pár négyzetméter — amit a lavina,
A kőgörgeteg könnyen eltemet.
S a Karsztok boldogtalan magvetője,
A földmívelés madárijesztője
Ezt a kis humuszt mégis szereti,
Kicsi kőkeritéssel keríti.
Pedig szinte sírjának is kevés.
Ó, karszti sors, ó, karszti temetés...

Te is, testvérem, karszti sorsodat
Fogadd el, s védd meg karszti földedet,
Azt a sírodnak is kevés humuszt,
Azt a pár négyzetméternyi helyet,

S azt a fölséges Isten-lábnyomot,
Mit a lavina minden rohama
Eltörölni még sohasem tudott.
Védd ezt a talpalatnyi telkedet,
Cserépkancsódat és tűzhelyedet,
Utolsó darab száraz kenyered!
De azt aztán foggal, tíz körömmel.
Démoni dühvel és őrült örömmel —
Ahogy lehet...

Ahogy lehet...

A rabmenet, a karszti sors, a megalkuvás fiai vagyunk, s mégis védelemre méltó ez az élet. Mert a kereszt egy kis szálkája a miénk benne. A kereszté, melyet a Lélek fogant.

REMÉNYIK: A KERESZT FOGANTATÁSA

A szentlélek nagy fergeteg-köpenyben
A Libanonra szállott.
A Libanon csúcsán egy cédrus állott.
Törzse obeliszk, feje korona.
A Szentlélek ráharsogott: Te fa!
Máriától, a Szűztől most jövök.
Csírázik immár az Isten fia,
És áldott ő az asszonyok között.
Most rajtad a sor: ím, vihar-kezemmel
Megáldalak: légy terhes a kereszttel!
Légy te is áldott minden fák között,
Érezd, hogy nő benned a feszület,
Éveid: a Megváltó évei,
Míg utatok egykor összevezet.
Rajtad csorogjon végig Krisztus vére,
Kidöntve majd magányod vadonából
Állítsanak a világ közepébe.
Ott állj majd minden árva faluvégén,
Ott függj a cellák kietlen falán,
Ős-fádnak ezer apró másaképpen.
Forgácsolódj szét millió darabra,
A Szabadító tekintsen le rólad
Millió megbilincselt életrabra.

A Szentlélek nagy fergeteg-köpenyben
Tovazúgott a Libanon felett,
Zúgásában ezer fa reszketett.
Ordító erdőn ment harsogva át,
Csak egy fa értette meg szavát,
Lehajlott óriási koronája:
Kereszt-sorsának megadta magát.

Itt bukkan föl egyszerre a misztika másik ismertető jegye: az Istenember dicsősége trónja lesz a libanoni cédrus,

mert Lélektől terhes. Így lesznek a legjelentéktelenebb, legszürkébb tárgyak, emlékek, emberek is felmagasztosult isteneszközök a Lélek által. S így lesznek perdöntő jelképekké, az Isten hozzánk jövetelének legmarkánsabb jeleivé. Boldog, ki elhajítja fegyverét, s rábízza magát győzelmes kezére. A megkegyelmezettek találnak csak haza.

4.

Nem ilyen egysíkúan egyöntetű az, amit Pilinszky János nyújt nekünk! Halála előtt röviddel nyilatkozott egy folyóiratnak, ahol tagadta, hogy vallásos költő, és hogy egyáltalán költő lenne. « Nem érzem magam költőnek. Nem is tudnék költőként élni... » És: « Nem tudom igazából megítélni, hogy a versben mekkora vallásos töltés van, de számomra ez nagyon egy azzal, hogy a valóság minél meztelenebb legyen... Mindig arra törekszem, hogy egyszerre szóljak azoknak, akik vallásosak, és azoknak, akik nem. »

De — egyik költőtársa szavával — Pilinszky mégis « Isten írnoka » (Ágh István). Csak számunkra fölöttébb, furcsa módon. Mit sem tud ő kezdeni az Április-féle természet-azonosulással, hiszen ez a fajta természet számára ismeretlen, lévén ő a « júniusi pesti aszfalt szurok-pokla » költője, aki Nagyvárosi ikonokról énekelt. De Reményik hitvalló harcossága-pártossága, meggyőző evangelizálása is idegen tőle. Ahogy maga mondta: « a költészet nem prédikáció. Nem prédikálni, gyónni akarok. »

De kinek és mit és mit és miért?

Költő vagyok és katolikus, — mondta egyszer. S hogy ez mit jelent az ő nyelvén, arról igen megoszlanak a vélemények. Néha szinte megszállottja lesz Krisztusnak és hatalmába keríti anakronizmusként ható korlátlan szeretete. máskor pedig kétségbeejti az adott, létező világ maga is. Talán csak Rilke tudott még olyan megittasodottan énekelni a sötétségről (Mély sötétség, belőled származom, — írja a *Stundenbuch*-ban), mint Pilinszky. Szeretne szinte egybeolvadni vele, hiszen ez a változó világ fölötti szelíd, örök « vígasz », ez a komor, sötét mennyország.

PILINSZKY: TE GYŐZZ LE

Te győzz le engem, éjszaka!
Sötéten úszó és laza
hullámaidba lépek.
Tűnődve benned görgetik
fakó szívüknek terheit
a hallgatag szegények.

A foszladó világ felett
te változó és mégis egy,
szelíd, örök vígasz vagy;
elomlik minden kívüled,
mit lágy erőszakod kivet,
elomlik és kihamvad.

De élsz te, s égve hirdetik
hatalmad csillagképeid,
ez ősi néma ábrák:
akár az első angyalok,
belőled jöttem és vagyok,
ragadj magadhoz, járj át!

Feledd a hűtlenségemet,
legyőzhetetlen kényszerek
vezetnek vissza hozzád;
folyam légy, s rajta én a hab.
fogadd be tékozló fiad,
komor, sötét mennyország.

Ennek a sötétségnek a rabja ő. A fegyenc, a rab, az elítélt. Nemcsak Harbachban, ahol őrök őrzik, de a létezésben egyáltalán. Ez a kárhozat maga.

PILINSZKY: KÁRHOZAT

Holott a semmi van jelen,
a világ azért tovább lüktet,
az erek szállítják a vért,
a kéz csomót köt, kulcsra zár,
gyufát gyújt és megágyaz éjszakára.

Ebben élni, a szenvedés ellentétességében, a nyomorúságban, az értelmetlen kivetettségben, a kifosztottságban, ez az egzisztenciális mélypont. Itt minden lélegzetvétel megsebez, igen, még az is fájdalmas, mert a rab már eleve fájdalomból fájdalmat lélegez be.

PILINSZKY: MINDEN LÉLEGZETVÉTEL

Minden lélegzetvétel megsebez,
és leterít valahány szívverés.
Különös, hogy a tenger halhatatlan,
holott minden hulláma végítélet.

Hogyan is igazítja sorsát,
az öröklétet, Isten, a teremtés
mindörökre veszendő mezejében?
Mint a füvek lemondó élete,
mint a halandók egy-egy szívütése,

olyan lehet végülis a dicsőség,
Isten nyugalmas boldogsága.

Fájdalmas, mert torzó-szerű itt még a találkozások tömege is.

PILINSZKY: TALALKOZASOK

Hányféle találkozás, Istenem,
együttlét, különválás, búcsúzás!
Hullám hullámmal, virág a virágtól
szélcsendben, szélben
mozdulva, mozdulatlanul
hány és hányféle színeváltozás,
a múlandó s a múlhatatlan
hányféle helycseréje!

S ez a helyzet kényszerít bennünket, valós állapotunk kíméletlen felismerésére. Ki kell teregetni, a magunk rab életét kell « a napra tenni ».

PILINSZKY: MILYEN FELEMAS

Milyen felemás érzések közt élünk,
milyen sokféle vonzások között,
pedig zuhanunk, mint a kő
egyenesen és egyértelműen.

Hányféle szégyen és képzelt dicsőség
hálójában evickélünk, pedig
napra kellene teregetnünk
mindazt, mi rejteni való.

Milyen

megkésve értjük meg, hogy a
szemek homálya pontosabb lehet
a lámpafényél, és milyen
későn látjuk meg a világ
örökös térdreroskadását.

Ebből a Pilinszky-érezte világból nincs többé kiút. Vagy mégis?

PILINSZKY: A POKOL HETEDIK KÖRE

A pokol első, második,
harmadik, negyedik köre,
majd az ötödik, hatodik
és végül is a legutolsó.

Itthon vagyok.
Engedd, hogy lepihenjek
és meggörbülve elaludjak végre,
hiszen itt is jelen vagy.

Ez a pokol, ez a lét, ahol bezárul minden, nincs menekülés. Az ember matematikai pontossággal, a számsor kegyetlenül következetes, sőt kíméletlen, kongó ürességével rója a köröket.

Vagy mégis van kiút?

Igen, s ez itt az új motívum. Mert a sötétség, a kárhozat, tehát a pokol sincs Isten híjjával: hiszen itt is jelen vagy, — s ezért: itthon vagyok! Így támadhat a kettős gondolatsor, s erre akar Pilinszky örökösen rávezetni: a maga gyengeségének megalázó tudatára és a kegyelem, azaz Isten jelenléte, szinte Reményik-ies abszolút elfogadására.

PILINSZKY: ÉN GYENGE VOLTAM

Én gyenge voltam, kevés voltam,
nekem egyedül az maradt,
hogy üdvödet szemmel kövessem.

PILINSZKY: A TÖBBI KEGYELEM

A félelem s az álom
volt apám és anyám.
A folyósó meg a
kitáruló vidék.

Így éltem. Hogy halok meg?
Milyen lesz pusztulásom?

A föld elárul. Magához ölel.
A többi kegyelem.

Ennek beismerése nem megy magától. A gyermeki hitet le kell rombolnia és újra fel kell erősítenie valami közbejött nagy drámának — ahogy azt Pilinszky a Francia Rádiónak adott nyilatkozatában elemezte: « Ez a két hit, amelyet gyermekkorában kap az ember, meg amelyikre személyes drámája során talál rá, megsemmisíti, ugyanakkor föl is erősíti egymást ».

Mert a dráma kellős közepén, a legszédítőbb feszültségek közepette, amikor mindenki fél, s « még Isten is lehunyja a szemét », a mennyei üvegtengeren át trónra száll a Bárány, akit megöltek. És kinyitja a könyvet, az Életét, a már betettet.

PILINSZKY: INTROITUSZ

Ki nyitja meg a betett könyvet?
Ki szegi meg a töretlen időt?
Lapozza fel hajnaltól-hajnalig
emelve és ledöntve lapjait?

Az ismeretlen tűzvészébe nyúlni
ki merészel közülünk? S ki merészel
a csukott könyv leveles sűrűjében,
ki mer kutatni? S hogy mer puszta kézzel?

És ki nem fél közülünk? Ki ne félne,
midőn szemét az Isten is lehunyja,
és leborulnak minden angyalok,
és elsötétül minden kreatúra?

A bárány az, ki nem fél közülünk,
egyedül ő, a bárány, kit megöltek.
Végigkocog az üvegtengeren
és trónra száll. És megnyitja a könyvet.

S akit megöltek Ravensbrückben, Harbachban, de a lét minden szintjén mindég és mindenütt, — hiába tették, mert ő legyőzte a halált.

PILINSZKY: HARMADNAPRA

És fölzúgnak a hamuszín egek,
hajnalfele a ravensbrücki fák.
És megérzik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.

Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszünhetett dobogni szíve
harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.

Szinte a Jelenések könyve nagy mennyei szózata visszhangzik itt, az égi istentisztelet liturgiájából: Méltó a megölt Bárány, hogy övé legyen az erő és a gazdagság, a bölcsesség és a hatalom, a tisztesség, a dicsőség és az áldás (Jel. 5,12).

Lehetetlen itt föl nem fedezni a rokon-lelket: aki más tapasztalatok, útvesztők és zsákutcák után mégis oda jutott el, ahol Reményik mozgott: a kegyelemre való kiszolgáltatottsághoz.

5.

Végül lépjünk be a legutolsó körbe és kérdezzük meg költőinket, hogyan állanak minden misztériumok legmisztikusabbja, a halál előtt? Vannak meglepő különbözőségek és még meglepőbb — szinte szószerinti azonosságok.

Április még azon tűnődik, hogy mi még a teendője, mielőtt belépne az utolsó körbe? Szeretne megállni a Genezáreti tónál, szeretné tovább adni karácsony simogató szeretét.

APRILY: VÁNDOR

A nyugtalan patak lelkét szeretted,
suhogó völgyek útjait követted.

Gyönyörködtél gátnál, zuhatagoknál,
de mindig új szépség után futottál.

Mi lenne, hogyha egyszer nem sietnél
s megállnál egy tónál: Genezáretnél?

APRILY: KARÁCSONYEST

Karácsonyest
Angyal zenéje, gyertyafény —
kincses kezem hogy lett szegény?

Nem adhattam ma semmi mást,
csak jó, meleg simogatást.

Mi győzött érdességemen?
Mitől csókolhat úgy kezem?

Simogatást mitől tanult?
Erembe Krisztus vére hullt?

Szemembe Krisztus-könny szökött? —
kinyúló kézzel kérdezem.

Áldott vagy a kezek között,
karácsonyi koldus-kezem.

Ő maga aztán szinte részletekben halt meg. Először az édesanyja keddi kalácsát próbálta ízlelgetni.

APRILY: KALÁCS, KEDDI KALÁCS

Már szombat este megsütötte
anyám. És reggel már adott.
Az aranya besugarazta
a harangos vasárnapot.

Vasárnap estig nem fogyott el,
fénye áthullt az ünnepen.
Még hétfőn is jutott belőle.
És kedden is. De csak nekem.

Ma sem tudom, hol rejtegette,
melyik fiókból jött elő,
de olyan áldott volt az íze,
olyan hétköznap-szentelő.

Az asztalkendőből kibukkant
szép sárga fénnyel: Itt vagyok.
Nagy árnyékok, fekete gondok,
még várjatok, maradjatok.

Igénytelen polgár-kalács volt,
olyan egyszerű, mint falum
És mégis úgy megnőtt azóta,
mint úrvacsora-szimbolum.

Száguldó évek távolából
megéreztem néha jószagát:
a tűzhely tájáról elindul
s betölt szívet, betölt szobát.

De hamarosan vinnie kellett a kicsi testet, — ki a temetőbe.

APRILY: KÉT ÚT

Októberi tarka fák között
hegyvidéken vitt az utam
s áldott testű ifjú asszony
lassan szembe jött velem.
Jött a völgy felől pihegve,
arca meggyulladt a szélben.

Így vitt engem is, mesélte,
hegy felé az én anyám.
Vitt a hűlő postaréten
szivdobogva nagyanyámhoz
(régi tornyú városvégén
házikóban éldegélt,
télre gondolt, téli fára,
unokára és halálra
s várva várta jöttömet).
Útra súlyos testű voltam,
neki mégis könnyű voltam,
mert örömmel hordozott.
Vitt az őszben nagyanyámhoz,
hegyre forradt házikóba,
míg november meghozott.

Istenem, be furcsa most így:
völgy felé a tarka fák közt
holt anyámat én viszem.

Viszem őszben és havakban
viszem halkan és titokban:
őt se lássa senki sem.

Azután a kisunokáját siratta el.

APRILY: HINTA

Diófa-ágon hinta leng,
picike lány hintája volt,
akit szeptember elrabolt.
S a künt felejtett hinta leng.
Nagytata áll s nyarán mereng:
a hintát kisláb lengeti,
picike lány dalol neki,
ezüstcsengettyű-hangja cseng,
a hinta ritmusára cseng,
s a hinta leng, a hinta leng.
Az ág diója földre hullt,
levele vad szélben kereng.
A csengettyű-hang merre cseng?
Patakon túl rigó se zeng,
az élet ködbe komorult.
S az árva hinta-deszka leng.

Végül a feleségét:

APRILY: TÉLI JELENTÉS

Jelentem a völgyemből, emberek:
alusznak jég alatt a víz-erek.
Az árva ház ma Senki otthona,
elment a fák és rózsák Asszonya,
sötét ünneplőjébe öltözött
s a túlsó hegyoldalba költözött.
A nyírfán sír az őszapósereg.
Sírjon. Ne űzd el, téli fergeteg.

Majd a barátait:

APRILY: TARSTALANUL

Állok, öreg bükk, irtásos tetőn.
Néha elszántan, néha remegőn.
Társaimat lezúzta a vihar.
Engem kímél még. Velem mit akar?

És a kutyáját:

APRILY: KUTYÁM HALÁLÁRA

Jöhettek nyulak, őzek: nem csahol,
leszállhatsz már, morzsát leső rigója.
Viszi a Duna árja valahol,
nyirfák alatt üres a házikója.

Egy csepp se buggyant a véréből, mikor
a műút szörnyetegje elütötte.
Az ár, több napja már, jeget sodor,
zengő jégtáblák zsonganak fölötte.

...

Hadd állítsak hát emléket neki:
már látom őt titokzatos homályban,
amint barátaimat követi
a holt hűségesek komor sorában.

Végül maga is fázni kezdett!

APRILY: FÁZOM

Fázom. Miért tagadjam, emberek?
A szívem is gyökérig didereg.
A tél sötét árnyéka ráterül
s egy hang borzongat néha: egyedül...
És néha megrettent egy látomás,
makacs kísérőm lesz, lidércnyomás:
komor hajón állok, s mint furcsa rém,
úszó jégóriás rohan felém.

De még látni akarta a halált!

APRILY: FAUST ÉS A GOND

Arcod csupa komorság és redő.
Ki vagy, te vézna, sápadtarcú nő?
— A Gond. —
A Gond? És mit akarsz velem?
— A leheletemet rádlehelem. —
Miért?
— Azért, hogy megvakítsalak. —
Pusztulj innen, te boszorkány-alak!
— Csend! Magas parancsot teljesítek. —
Nem engedelmeskedem senkinek!
Ki küld? Ne rejtélyeskedj, mondj nevet!

— Vég-hirdető vagyok: halál-követ. —
Halál cseléde? Végezz hát velem,
de ne vakítsd meg két látó szemem!
Ne tedd, ha van szívedben irgalom.
Én a halált is látni akarom!
Látni, ahogy láttam az életet,
patakot, forrást, erdőt, réteket,
a várat, mely a csúcsáról messze lát,
tavaszok fényét, őszök fátyolát,
eget, villámot, formát és arányt,
és Margitot, a drága szűzi lányt...
A végső óra mit érhet nekem,
ha nem búcsúzhatik tekintetem,
s a föld szépségét szemmel nem fogom?
Végezz ki inkább!
— Nincs hozzá jogom.

S akkor megállapította:

APRILY: AZ UTOLSÓ KÖRBEN

Elhull, elillan minden kedvesünk,
akit hozzánk köt sorsa drága szállal,
amíg sötét körben ketten leszünk
az altatódalt dúloló halállal.

S mivel altatódalt vél hallani, nincs is benne többé félelem és csak a könnyű végért imádkozik.

APRILY: FÉLELEM NÉLKÜL

Én Istenem, mi lett velem:
nincs bennem többé félelem.

Szólítgatom, de nem felel, —
Istenem, hol vesztettem el?

Mert meg volt bennem, meg, nagyon.
Ő volt riasztó nagy bajom.

Szorítottam anyám kezét,
ha hallgattam a rémmesét.

Estefelé a temető
nyugtalan volt, s remegtető. —

Ha hívtak felleges hegyek,
rémmel kísért a fergeteg.

Párisban is, fiatalon,
gyötört halálos izgalom.

Ó, férfi-kedv, hős mámorú —
Elszántságom be szomorú.

Különös járni egyedül
sírnál is félelmetlenül.

Meglátni józan éjeken:
az élet volt a félelem.

S ahogy erőd apadva veszt,
a félelem is veszni kezd.

S ha a halál szót vált velem
felelni rezzenéstelen.

APRILY: IMADSÁG

Adj, Istenem, bölcsességet,
vágyaimnak csendességet,
illedelmes öregséget
s könnyű véget, könnyű véget.

APRILY: AKKORD HALÁLTÁNCBÓL

Most nemsokára én következem.
Jön a Nagyúr és gúnnyal rámköszön.
Az élet rongyait levetkezem
és a halál ingébe öltözöm...

APRILY: INDULNAK MÁR

Indulnak már a csörgő víz-erek,
Megcsillanak kristályos kicsi tócsák.
Néznéd velem. De hol keresselek?
Elnyelt a fény: az örökkévalóság.

Így is lett: az élettel betelten, nyolcvanévesen, elindult a jó halálba...

APRILY: MEGTISZTULÁS

Közelről les már rám a vég.
De mielőtt
a nagy Hurok megfogja lábam,
szeretnék megfürödni még
egy nyári éjjel harmatában.

Szárnyával verdeső rigó
kristály-eren
nem tudna tisztálkodni szebben
mint én az égi, tisztító,
finom hullású permetegben.

Eltűnne gond, foszolna bú,
zsibbadna kín,
lelkemről minden heg leválna —
s mint sérületlen kisfiú
indulhatnék a jó halálba.

Reményik is számot vetett gyakran a halálról és a halállal. Örökös betegeskedése, csaknem-megvakulása, klinikai vándorlásai hiszen napirenden is tartották nála ezt a kérdést. Bajai közben kitartó-konoksággal kapaszkodott a hatalmas evangéliumba.

REMÉNYIK: JÁNOS EVANGÉLIUMA

Összehajolnak Máté, Márk, Lukács,
És összedugják tündöklő fejük
Bölcső körül, mint a háromkirályok,
Rájok a Gyermek glóriája süt.
A gyermeké, ki rejtelmesen bár
A természetfölöttin fogantatott:
De fogantatott mégis, született
S emberi lényként, tehetetlenül,
Babusgatásra várón ott piheg.
A gyermek, a nő örök anya-álma,
Szív-alatti sötétből kicsírázott
Rongyba, pólyába s egy istálló-lámpa
Sugárkörébe. Bús állati pára
Lebeg körülötte: a föld gőz-köre.
A dicsfény e bús ködtel küszködik.
Angyal-ének, csillagfény, pásztorok
S induló végtelen karácsonyok,
Vad világban végtelen örömök
Lobognak, zengenek — mégis köd a köd.
S mindez olyan nyomorún emberi
S még az angyalok jóakarata,
Még az is emberi és mostoha.

De János messze áll és egyedül.
Nem tud gyermekről és nem tud anyáról,
Nem születésről, nem fogantatásról,
Csillag, csecsemő, angyalok kara,
Jászol, jászol-szag, — József, Mária,
Rongy és pólya, királyok, pásztorok,
Induló végtelen karácsonyok:

Nem érdeklik — vagy mint rostán a szem
Kihull az ő külön történetéből,
Kihull mindez, és mindez idegen,
Apró, földízű, emberi dolog.
Nagyobb, nagyobb, ó nagyobb a Titok!

János, evangelista, negyedik,
Külön áll, világvégén valahol,
Vagy világ-kezdetén, vad szikla-völgyben
S a fénytelen örvény fölé hajol.
És megfeszül a lénye, mint az íj,
Feszül némán a mélységek fölé,
Míg lényéből a szikla-szó kipattan
S körülrobajlik a zord katlanokban
Viszhangosan, eget-földet-verőn,
Hogy megrendül a Mindenség szíve:

Kezdetben vala az Ige.
S az Ige testté lett.

Visszatekintett és elgondolkozott az Isten előtt állás misztériumán és annak « értelmén »:

REMÉNYIK: NAGY DOLGOK ÁRNYÉKÁBAN

Tragikus korszak hozott össze minket,
Hegyóriások árnyékában álltunk,
Erdőn az utat lámpással kerestük,
Egymás lelkébe súlyokat dobáltunk.
És minden súlynak sólyom-szárnya nőtt.

Úgy lebegtünk kis igazságainkkal
A titkos, örök Igazság előtt.

De három gondolat itt is, különösen is nagyon foglalkoztatta, mintegy a halál, az elmúlás előhírnökeként:

REMÉNYIK: BIMBÓBAN MARADT SZERELMEK

Bánatra nyíltak volna,
És biztos hervadásra:
Én elitéltem őket
Bimbóban-maradásra.
Bánat így is kísér,
De mosolygóbb e bánat.
Ha meghalok, tegyétek
Gyász — s győzelem jelének
Szívemre e ki nem nyílt rózsa-ágat.

REMÉNYIK: MINDENKI MEGY...

Vagy így, vagy úgy, de mindenki siet,
Mostanában tőlem valahova —
Nem volt ily kurta azelőtt a perc,
S az óra ily kiszabott, mostoha.
Mindenki megy és mindenki lohol,
Egyik csomagol — másik haldokol.
Vagy messze néz, vagy éppen sírját ássa:
Jövevények és vándorok vagyunk
És nincsen itt senkinek maradása. —
Néha borzadok, s fázom élni, lenni:
Ebben a maradástalan világban
Nekem is útra kellene már kelni...
Körülnézek: ma este merre menjek?
S lassanként nem lesz már többé hova,
Nem lelek többé otthont, menhelyet —
Szabott a perc, az óra mostoha.
« E világ végezetéig veled! »
Ezt Jézus mondta, s ő is messze van,
Emmausba betért egy pillanatra —
S a végtelen elnyelte nyomtalan.

És ez:

REMÉNYIK: MI MINDIG BÚCSÚZUNK

Mondom nektek: mi mindig búcsúzunk.

Az éjtől reggel, a nappaltól este,
A színektől, ha szürke por belepte,
A csöndtől, mikor hang zavarta fel,
A hangtól, mikor csendbe halkul el,
Minden szótól, amit kimond a szánk,
Minden sebtől, mely fájt és égetett,
Minden képtől, mely belénk mélyedett,
Az álmainktól, mik nem teljesültek,
A lángjainktól, mik lassan kihültek,
A tűnő tájtól, mit vonatról láttunk,
A kemény rögtől, min megállt a lábunk.

Mert nincs napkelte kettő, ugyanaz,
Mert minden csönd más, — minden könny, — vigasz,
Elfut a perc, az örök Idő várja,
Lelkünk, mint fehér kendő, leng utána,
Sokszor könnyünk se hull, szívünk se fáj,
Hidegen hagy az elhagyott táj, —
Hogy eltemettük: róla nem tudunk.
És mégis mondom néktek:
Valamitől mi mindig búcsúzunk.

Hiszen ez az elválás a legeslegutolsó lesz:

REMÉNYIK: MEGHALNI MÉGIS EGYEDÜL KELL

Lehet menyasszonyod, vagy feleséged,
Apád, anyád, gyermeked, vagy testvéred —
Lehet szeretőd és vad szenvedély
Köthet hozzá, vagy könnyelmű szeszély —
Vagy mint a forrás: fogyhatatlan vagy,
Vagy vele-élés: mint a tenger, mély —
Köthet hozzá egy forró, kéjes óra —
Sok éjszaka vonagló lüktetése,
Mely ködpárává foszlik virradóra —
Kapaszkodhatsz egy hosszú lélek-láncba
És szállhatsz, mint méh virágról-virágra —
Ráborulhatsz egy élő-halott nemzet
Égbe meredő szirt-ravatalára —
Lehet szerelmed, mint ólom: nehéz,
S lehet illanó, s tűnő, mint a fény
És lehet, mint a koporsó: kemény,
Befogadhat egy kis hálószoba —
S egész országok fogadhatnak be —
Az ágyad és az asztalod
Minden nap rózsával lehet tele —
Lehet, hogy egy babérerdőt aratsz —
S mint játékközben a labdát a gyermek:
Egyik kedves kéz a másikba perget —
Álmodhatsz, szerethetsz és barátkozhatsz
És végül mégis egyedül maradsz:
Halálod egyedül kell elviselned.

Fiatalon, 51 évesen költözött el, ki nem nyílt rózsaágaival. De mégis egyedül. Ahogy az mindenkinek dukál.

* * *

Mondhat itt még ezen kívül valami lényegeset Pilinszky János? Aki az egész létet tulajdonképpen a fogság, a pokolnak kiszolgáltatottság, a kárhozat jegyében állónak látja, amit ő alapjában véve el is fogadott, s bele is nyugodott? Áprilysan jajdul föl anyja halálakor:

PILINSZKY: MÉGIS NEHÉZ

Anya, anya
ebben a sivatagban,
miért hagytál itt, ebben a sivatagban?

Miért hagytál itt, hol minden oly kietlen,
és mindent mégis oly kíváncsian
szemlélgetek?

Tudod, hogy hány kísértés,
a semmi és üresség késdobáló
hány és hány pokla leskel itt reám?

Persze, a ruhák fodrát leeresztik,
a kelme megfakul, s a fű
beteríti az utakat.

Persze, persze, a feledés, az elmúlás —
de hol is hagytam abba? —
mégis élek,
mégis nehéz, anya, mégis nehéz.

Az öregkor víziója, matatásai tehetetlenségével is megrohanja:

PILINSZKY: DE EZ SE

Téren-időn túl, utoljára
a tiszta akadály.
A matatás,
veszkődés egy zsinórral,
korttyal,
falattal, mely lezúdul,
végigzúdul arcodon-arcomon.

Aztán az égi nap kerek
gyönyörűsége melegen,
váratlanul, megkésve, mozdulatlanul.

De ez se végleges.

Azután kísérletett tett a megfogalmazásra és a halállal való azonosulásra:

PILINSZKY: EZ LESZ

Oszlás-foszlás, vánkosok csendje,
békéje annak, ami kihűlt, hideg lett,
mindennél egyszerűbb csend, ez lesz.

PILINSZKY: HALALOD ÉS HALALOM

Majd elaltat a dúdolás,
a korasütött éjszaka
anyatejnél is szelídebb
figyelme és odaadása.

Mert ő a kifosztott kebel.
A dajka, aki kívül áll.
Az idegen, ki hazatévedt.
Majd elaltat az örök dúdolás.

PILINSZKY: AGONIA CHRISTIANA

Szellőivel, folyóival
oly messze még a virradat!
Felöltöm ingem és ruhám.
Begombolom halálomat.

Ebből a retrospektív önértékelésből — megszületik a décens, ébredő reménység.

PILINSZKY: BÁR SZÍNEM FEKETE

Végül mindig Isten útját követtem,
bár színem fekete.
Ezért, ha egyszer elfogadtatom,
úgy leszek az üdvözültek sorában,
mint leeresztett sötét zászló,
becsavart lobogó,
szótlanul és jelentés nélkül,
és mindeneknél boldogabban.

Szótlanul és jelentés nélkül ment el 60 évesen. Megdöbbent kortársai és barátai szerint « mindeneknél boldogabban ». Igaz, hogy világirodalmi rangra azért emelekdett, mert költője és evangéliumi vigasztalója lett a megsérült 20. századi embernek.

Ezzel bezárult a kör. De vajon kinyílt-e valaha is? Csak pár bepillantást nyertünk három nagy költő rejtélyes és rejtjeles vilagába. S azt hisszük, láttunk-hallottunk-tapasztaltunk is valamit! Lélekszülte szavaikon át talán mi is belekerülhettünk a Lélek erőterébe.

NYILATKOZAT

A III. MAGYAR ÖKUMENIKUS TALÁLKOZÓ NYILATKOZATA

1984 húsvétjának a hetében rendezte meg a Nyugat-Európában élő magyar keresztények között munkálkodó, három, önkéntesség alapján összejött szervezet: az Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem és a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom a III. Magyar Ökumenikus Találkozót. Erre a konferenciára, amelyet a belgiumi Nassogne-ban tartottak, több mint 300-an jöttek el; témája « A lélek erőterében » volt. Ez állott a találkozót megnyitó és befejező ökumenikus istentisztelet igehirdetésének a központjában, ezzel a témával összefüggő kérdésekre igyekeztek az elhangzott bibliamagyarázatok, előadások, megbeszélések és beszélgetések feleletet nyújtani.

A III. Magyar Ökumenikus Találkozó résztvevői a lelki és szellemi meggazdagodás kiváló alkalmának tekintették ezt a konferenciát is, mint ahogy ilyen alkalmakat jelentettek a korábbi: az 1971-ben a svájci Sion-ban és 1976-ban az ausztriai Fuschl-ban tartott összejövetelek is. A mostani találkozó utolsó napján a résztvevők elfogadták a fentebb említett három rendező szerv vezetőségének azt a javaslatát, hogy 5 esztendő múlva, azaz 1989-ben ismét legyen hasonló találkozó.

Az egybegyűltek abban is egyetértettek, hogy a kontinens nyugati országaiban élő magyar keresztényeket különös felelősség terheli az Anyaszentegyház Krisztus szerinti egységének a munkálása terén. Egyrészt ugyanis a magyar nép történetének sok olyan tapasztalatára építhetnek, amelyek példái lehetnek a különböző hitvallások hagyományait tiszteletben tartó keresztények testvéri együttélése számára, másrészt, mert alkalmuk van arra, hogy teljes szabadságban nem csak a keresztények egységét kereső ökumenikus mozgalom minden fázisának a megfigyelői lehessenek, hanem annak támogatásába tevékenyen be is kapcsolódhassanak.

A találkozón résztvevők úgy látták, hogy az utóbbi években sajnálatos módon lelassult az ökumenizmus lendülete és ezért is nagy feladatok várnak a jövőben Nyugat-Európában élő magyar keresztényekre. Ezen feladatok közé tartozik a régebbi javaslatok gyakorlati megvalósítása ér-

dekében folyó munka és újabb javaslatok komoly mérlegelése (közös bibliafordítás létrehozása, az istentiszteleteken használatos liturgikus szövegek egyeztetése, az ifjúság keresztény nevelését elősegítő könyvek ökumenikus jellegű megszerkesztése, valamint együttes kiadása és egyéb, minden keresztény által elfogadható tervek gyakorlati megvalósítása). A nyugat-európai magyar keresztények között immár tizenhárom esztendeje intézményesen végzett ökumenikus munka erősítése és a közösség építése céljából a találkozó résztvevői felkérték a rendező szervezetek vezetőit, hogy már a legközelebbi találkozó megvalósítása előtti évek során is keressenek alkalmakat, lehetőségeket és dolgozzanak ki módozatokat az ökumenikus szolgálatban való együttes részvétel számára és kövessenek el mindent, hogy ebbe a munkába a kereszténység egységéért felelősséget érző magyarok, bárhol élnek is, bekapcsolódhassanak.

Végül a találkozón megjelentek megbízták annak rendezőit, hogy juttassák el ezt a nyilatkozatot mindazokhoz az egyházi vezetőkhöz, hírközlő intézményekhez és szervezetekhez, amelyek ilyen beszámoló után érdeklődnek és annak továbbadásában esetleg közreműködnek.

Nassogne, Belgium, 1984. április 28.

TARTALOM

BEVEZETŐ

Mi történt a találkozón? — Boór János 5

ELŐADÁSOK

Békés Gellért: *Miért éppen a Lélek?* . 13
Nyíri Tamás: *Lélek és intézmény* 21
Joób Olivér: *Lélek és egyház: közösségben egymással* . 32
Balla Bálint: *Társadalmunk jövője és a Szentlélek* 41
Zsindely Endre: *Zwingli életműve és tanítása a Szentlélekről* 60

ISTENTISZTELET

Cseri Gyula: *A Lélek gyümölcse — Istentiszteleti és bibliatanulmányi program* 75

IRODALOM

Ferdinandy György: *Szellemi törzsünk a nyugati magyar irodalom* 83
Gémes István: *Irodalmi est — Három magyar misztikus költő* 91

NYILATKOZAT

A III. Magyar Ökumenikus Találkozó nyilatkozata . . 131

TARTALOM